

ГЛАСНИК

МУЗЕЈА БАНАТА

Вршац · Зрењанин · Кикинда · Панчево

2020.

АРХЕОЛОГИЈА

- ♦ Археолошки течај у градском музеју у Петровграду 1946. године,
Александар Шаламон 6

ЕТНОЛОГИЈА

- ♦ Народно градитељство села Долова у доњем Банату
Никола С. Влајић 24

ИСТОРИЈА

- ♦ Споменици посвећени НОБ на територији града Вршца:
поука о прошлости и опомена за будућност
Дејан Чимбуровић 46

ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ

- ♦ Предмети сећања на Михајла Голдберга
Дејан Ворјић 74

ГРАЂА И ПРИЛОЗИ

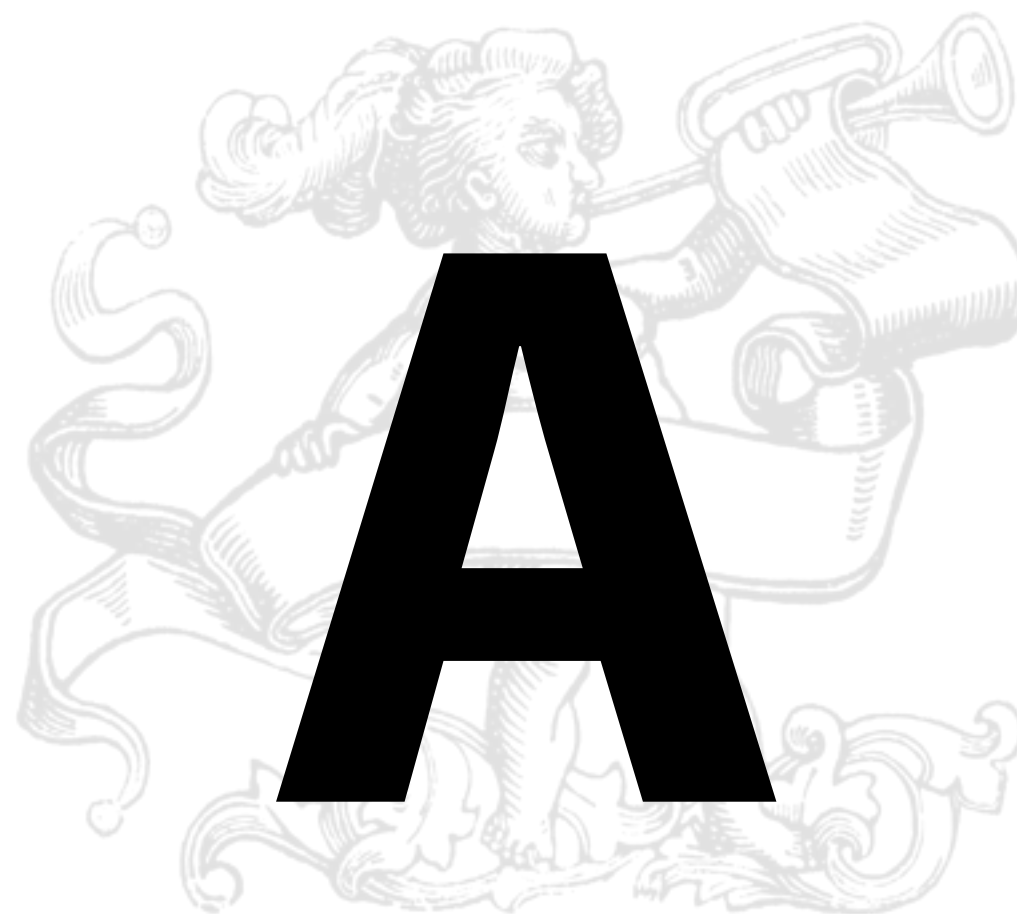
- ♦ Прилог проучавању организације и функционисања годишњих
вашара у Банату (на примеру Великог Бечкерека - Петровграда)
мр Рајка Грудић 86
- ♦ Прилог проучавању историје панчевачке карикатуре – о албуму
Никола Пашић у карикатурама
Димитрије Ђ. Јованов 98
- ♦ Градска светковина у Панчеву: прослава стогодишњице Панчевачког
српског црквеног певачког друштва (12. Јун 1938)
Дамир Прашникар 116
- ♦ Писмо Аксентија Димића конзисторији из 1873. године - обнова
иконостаса у Иланци после буне 1848. године
Љубомир Бошковић 130
- ♦ Чудновати тестамент Димитрија Петровића (1805-1876),
граничара из Баваништа
Љубомир Бошковић 136

П Р И К А З И & И З В Е Ш Т А Ј И

- Нови изазови у музеологији: изложбена делатност у доба короне – приказ коауторске изложбе кустоса Народног музеја Зрењанин *Нађа Кнежевић* 148
- Извештај о раду музеја у Белој Цркви за 2020. годину *Игор Вокоун* 156
- Извештај о раду Градског музеја Вршац за 2020. годину *Ћирица Аугић* 160
- Извештај о раду Народног музеја Зрењанин за 2020. годину *Ивана Арађан и Душанка Коларов* 178
- Извештај о раду Народног музеја Кикинда за 2020. годину *Драган Киурски* 190
- Извештај о раду Народног музеја Панчево за 2020. годину *Мирослав Бирилин* 196

I N M E M O R I A M

- In memoriam: Роберт Хамерштил (1933–2020) *Драгана Куручев* 210

А Р Х Е О Л О Г И Ј А

ГРАДСКИ МУЗЕЈ У ПЕТРОВГРАДУ
приређује у четвртак 6 јуна 1946 године

ПРЕДАВАЊЕ

Др. Борислава Јанкуловог
директора гимназије у пензији

**Уметност
каменог доба**

Предавање ће се одржати у згради ГРАДСКОГ МУЗЕЈА
у улици Војводе Мишића бр. 2

Почетак у 17 часова

Улазница: 2 динара

**A petrovgrádi Városi Múzeum
rendezésében június 6-án, csütörtökön**

dr. Jankulov Boriszláv

nyug. gimnáziumi igazgató, előadást tart

**MŰVÉSZET
A KŐKORBAN** címen

Az előadást a VÁROSI MÚZEUM helységében tartják
(Vojvode Misitya u. 2. szám)

Kezdeté 17 órakor

Belépődíj 2 dinár

Александар Шаламон¹

НАРОДНИ МУЗЕЈ ЗРЕЊАНИН

**АРХЕОЛОШКИ ТЕЧАЈ
У ГРАДСКОМ МУЗЕЈУ У ПЕТРОВГРАДУ
1946. ГОДИНЕ**

Сажетак: Археологија, кроз историју, није била лишена одређених својашних социо-политичких утицаја. Њени поједи на нашим просторима били су израђени научно-културним нормама које су биле обликоване у водећим научним центрима, али тесно повезане и често условљене својој политичким збивањима. Овај рад се бави разматрањем на који начин је археолошка и музеолошка пракса одговорила на постављене задатке и прилагодила се великој послератној идеолошкој транзицији, са фокусом на археолошки курс 1946. у Градском музеју у Петровграду. Археолошки курсеви у послератној држави били су најчешћи облик стручног осавременавања будуће музејског кадра. У новооснованим и поновно отвореним музејима након завршетка Другог светског рата, музеолошки, али и археолошки рад представља углавном велико ангажовање ранијих музејских повереника или заљубљеника у ствари које су своје музеолошко и археолошко знање стицали у неформалним или мање формалним приликама које ћемо у овом раду поменути. Највећи утицај на формирање музеолошке делатности имала су историјско-музејска друштва и централне институције за чување ствари, а некако се иза свега тога крило дело археолога Миодрага Грдића.

Кључне речи: Археолошки курс, Градски музеј Петровград, музеологија, археологија, повереници

Археолошки курс, који је организован у Градском музеју у Петровграду 1946. године, био је први послератни курс одржан у неком музеју у новој Федеративној Народној Републици Југославији. Овај курс, реализован од стране музејских службеника и повереника, није помињан у досадашњој стручној литератури везаној за музеолошки рад у периоду након Другог светског рата.

Идеја о реализацији оваквих курсева проистекла је из задатака културних власти постављених пред саме културне установе. Када говоримо о приликама, у којима је археологија била у периоду пред крај и након Другог светског рата, треба истаћи да је била на плећима неколико академски школованих научника. Њихово научно школовање, под јаким утицајем немачке традиције класичних студија, оставило је

¹ aleksandarsalamon@yahoo.com

неизбрисив траг на археологију на овом простору и постало камен темељац за даља истраживања. Међутим, акције које је стручна јавност имала у склопу дисциплине, нису биле у потпуности независне, већ су на њих утицали одређени фактори који су осликавали стање како на глобалном, тако и на локалном нивоу. Археологија није била лишена одређених политичких утицаја, ни кроз функционисање државе, а ни кроз прихватање политике шире стручне јавности.²

Међутим, археолошко образовање се није стицало само на Београдском универзитету. Због све веће потребе за стручним кадром како на терену, тако и у културним установама, било је потребно обучити велики број будућих службеника у што краћем року. Акценат се стављао на локалне наставнике и поверенике, који су најбоље познавали околину у којој су живели и радили, или су одраније били укључени у неки вид археолошког истраживања. Такође, пажња се усмерава и на омладину, која би својим будућим опредељењем за неку од друштвених наука, била окосница музејске делатности у будућности. Најефикаснији начин за спровођење ове идеје било је организовање стручних излета, стручне праксе, стручних предавања, као и организовање стручних курсева. Из свега овога се може закључити, а то је врло важно да се истакне, да се се трансфер знања догађао у неформалним или мање формалним приликама.

Како би боље упознали прилике, које ће касније довести до овог и каснијих археолошких курсева, потребно је мало времена посветити периоду који је врло битан за развој Музеја у Зрењанину, а то је период пре и током Другог светског рата.

Почеци музеолошког рада

Период с краја XIX и почетка XX века, предстаља период када се у Војводини јављају први музеји. Они се углавном оснивају на предлог љубитеља старина и културних, археолошких-историјских, музејских друштава. Оно што им је, чини се, заједничко је да су оснивани подстакнути „жељом локалних власти да се спречи одношење музејских предмета са њихове територије у новоосноване централне и регионалне музеје”.³

Да би читава идеја око реализације отварања и рада музеја 1911. год. имала срећан епилог, још 1909. године почело се са прикупљањем предмета који би се, уместо до тада у приватним колекцијама, чували у новооснованом музеју Торонталске жупаније.⁴ За овај почетни период прикупљања предмета нема писаних података, али

2 Staša Babić, „Čemu još istorija arheologije?” *Etnoarheološki problemi*, god. 6, sveska 3 (2011): 571-573.

3 Младенко М. Кумовић, *Музеји у Војводини 1847 – 1997*, (Нови Сад, Музеј Војводине, 2001), 88.

4 Сакупљање предмета почело је раније. На почетку XX века појављује се идеја да Велики Бечкерек добије музеј, а од 1902/1903. године се континуирано ради на решавању проблема локације музеја. Ову иницијативу, преко жупанијске управе и Државног савета за музеје и библиотеке, покреће Културно удружење торонталске жупаније (Милан Петров, „Музеј Торонталске жупаније у Великом Бечкерку од оснивања до 1918. године”, *Рад Војвођанских музеја* 15-17 (1966-1968), 202.). Велики искорак у реализацији ове идеје догодио се 25. маја 1906. године, када Муниципални одбор Торонталске жупаније одобрава оснивање жупанијског музеја и библиотеке „ради неговања историјских успомена прошлих времена и унапређења културног развитака” (Младенко М. Кумовић, *Музеји у Војводини 1847 – 1997*, (Нови Сад, Музеј

се оно може сасвим поуздано пратити од 1912. године. Велики број предмета стигао је као поклон, пре свега од чиновника и жупанијских службеника. Идеја и акција прикупљања предмета се тада шири и међу грађанством, који дају свој допринос у формирању фонда музеја Торонталске жупаније. У овом периоду је на прикупљању материјала највише радио жупанијски архивар, касније градоначелник Великог Бечкерка и наставник Великобечкеречке гимназије, проф. Богољуб Алексић.⁵

Већ следеће године поджупан торонталске жупаније издаје наређење општинским управама о заштити археолошких локалитета на њиховој територији, као и предмета који се на том месту пронађу.⁶ Овиме је створена природна веза између општинских (жупанијских) и месних управа и музеја Торонталске жупаније као централне установе за прикупљање, презентацију и обраду музеолошког материјала. Такође, отворен је пут за легитимна археолошка ископавања која ће спроводити овај музеј, али и за ширење знања о значају заштите покретних и непокретних културних добара и едукацији локалног становништва, што ће додатно подићи свест о музеју као чувару културног наслеђа. Све ово је у каснијем

Војводине, 2001), 103; *A torontálvármegyei muzeum*. Torontál (74. sz), 30.03.1907: 1-2). То, међутим, не значи да је све било решено 1906. године. Напротив, на отварање се чекало пет година, док је, у периоду од 1911. до 1945. године, Музеј променио шест локација (Александар Секулић, *Градски музеј*, у: *Петровић* (Велики Бечкерек). Уредник: Александар М. Станојловић (Петровград, штампарија Толици Мартинић, 1938), 174-175.; Bogolyub Alexich. *Torontálvármegyei muzeuma*. Torontál (14. sz), 18.01.1913: 1-2.; *Költözködik a megyei muzeum*. Torontál (223. sz), 03.10.1923: 2.; *Uj otthonba költözött a városi és megyei muzeum*. Torontál (290. sz), 15.12.1928: 2., АНМЗ 104/1947; АНМЗ 105/1946)

5 „Богољуб Алексић се родио у Банатском Новом Селу у јужном Банату у породици племићког порекла. По завршетку студија права у Будимпешти започео је чиновничку каријеру и постао најпре помоћник архивара Торонталске жупаније, а затим и главни архивар. У том својству написао је 1911. године историјат Жупаније од 1779. до 1867. године у монографији Шамуа Боровског (*Borovszky Samu, Torontál vármegye, Budapest 1911*). Био је члан Мађарског природословног друштва. Пред крај Првог светског рата, за потребе Мировне конференције у Паризу, написао је „Историју Баната”, коју је др Славко Жупански (председник Српског народног одбора у Великом Бечкерку и опуномоћеник српске владе) предао српском посланику у Паризу Миленку Веснићу. После рата, Алексић је, уз кратак прекид 1924. године, обављао дужност градоначелника Великог Бечкерка од 1921. до 1928, упоредо се бавећи историјом, музеолошким радом и археолошким ископавањима у Елемиру, Арадцу и Омољници. Од 1923. до 1928. године налазио се на челу Потиске водне задруге са седиштем у Великом Бечкерку. Њему су 1919. године поверене на чување старине музеја Торонталске жупаније, на чијој је обнови касније активно радио током тридесетих година прошлог века. Био је члан Историјског друштва у Новом Саду и професор великобечкеречке гимназије. Умро је 1944. године (Зрикепедија, „Богољуб Алексић, [http://zrikipedia.com/index.php?title=Богољуб Алексић](http://zrikipedia.com/index.php?title=Богољуб_Алексић) (преузето 15.10.2020.)“. Значај рада Богољуба Алексића се понајвише огледа у томе што је кроз теренски рад, обилазећи готово целу територију Баната, радио на документовању археолошких локалитета и сакупљању материјала, али још важније стварао мрежу повереника, углавном сеоских чиновника путем којих је ширио потребу о заштити археолошких локалитета, уводећи их у правне оквире и од њих добијао информације о месним грађевинским радовима, као и пронађеним археолошким предметима (Милан Петров, „Музеј Торонталске жупаније у Великом Бечкерку од оснивања до 1918. године”, *Рад Војвођанских музеја* 15-17 (1966-1968), 203-206).

6 Милан Петров, „Музеј Торонталске жупаније у Великом Бечкерку од оснивања до 1918. године”, *Рад Војвођанских музеја* 15-17 (1966-1968), 202-205.

периоду утицало на повећање и ширење музејског фонда, кроз поклоне и откупе појединачних предмета и целокупних колекција, али и потребе за што већим бројем обучених кадрова.

Историјско друштво у Новом Саду, као централна институција за неговање историје и проучавање споменика културе, 1928. године започиње рад на попису старина и историјских споменика на тлу Војводине, а археологу Миодрагу Грбићу поверава задатак да, у сарадњи са Јованом Ердељановићем, Феликсом Милекером и Богољубом Алексићем, изради картотеку старина.⁷ Пар година касније је у Београду, почетком 1930. године основано Друштво пријатеља старина. Као једне од оснивача треба поменути Миодрага Грбића и Ђорђа Мано-Зисија.⁸

Просветно одељење Банске управе у Новом Саду, заједно са градском управом у Петровграду, 1940. године оснивају „Банатски музеј Дунавске бановине“, а сређивање музеја је поверено Историјском друштву из Новог Сада, које на место управника музеја поставља свог члана, тада већ искусног и познатог музејског радника-професора Богољуба Алексића. Убрзо након тога, исте године, именован је за „управника“, наставник из Ботоша, Лазар Николић, археолог аматер, такође велики заљубљеник у старине.⁹ Иако је отварање музеја, које је било планирано 1941. године¹⁰, одложено због ратних неприлика, музејски рад је настављен. Упркос томе што музеј, за време Другог светског рата, није био отворен за публику, из затворених врата се одвијала, бар што се тиче археологије, врло активна и садржајна научно-истраживачка делатност. Овај период у раду музеја је веома битан, јер представља темељ даљег развоја музеја као културне, научне и образовне установе. Као и раније, аквизиције музеја у виду поклона археолошких предмета, сада, поред рекогносцирања и мањих истраживања, била је полазна тачка ка формирању археолошке збирке и одељења.

Од тог тренутка почиње систематска обрада материјала (у тој првој инвентарној књизи која је отворена 1940. године, до краја 1945. године уписано је и музеолошки обрађено преко 4200 предмета), систематско прикупљање материјала и методолошки рад на музејској документацији, као и појава првих археолошких истраживања која воде, или у њој у великој мери учествују, стручњаци и повереници нашег музеја (Лазар Николић као кустос музеја врши рекогносцирање и мање истраживање у Орловату, Томашевцу, Ботошу, Бан. Деспотовцу, Сарчи, Чоки, Елемиру, Башаиду, Срп. Крстуру, Новом Бечеју).¹¹

Наравно да је ово све било могуће уз велику подршку Централног завода за чување старина у Београду као централне установе на територији Србије (на чијем челу је био Миодраг Грбић) и Јохана Фон Рајсвица као шефа за музеје, старине и

уметност при Војном заповедништву Србије. И једна и друга страна имала је интерес да се археолошки предмети и локалитети систематски обраде и документују, те да музеј у Петровграду буде што пре отворен за посетиоце.

Сабирање предмета у виду поклона ипак остаје доминантан начин попуњавања археолошког фонда све до поновног отварања музеја, после завршетка Другог светског рата, 1945. године.¹²

„Ново време, нова улога“

Године након Другог светског рата доносе одређени заокрет у погледу разумевања институализације музејске делатности, мења се организација друштва, а самим тим долази до промене свести о културном наслеђу као тековини једног народа. Као и у прошлости, културна мисао, и рад културних институција, била је уско повезана са политичким утицајем и његовим утицајем у сваки аспект живота људи, па тако и културе. Завршетак Другог светског рата, који је довео до стварања нове геополитичке слике света, није заобишао ни Југославију.

Стварање једнопартијског политичког система следила је изградња социјализма, под руководством владајуће Комунистичке партије, која је, уз снажну критику предратног друштва и одбацивања свега што није имало додирних тачака са новим системом, пред себе поставила циљеве потпуног културног опоравка и развитка друштва. Тако је, као један од основних задатака првог Петогодишњег плана било зацртано и: „Подизати општи културни ниво народа (...) убрзати ликвидацију културне заосталости“. Развој културних институција и омасовљавање културне делатности носило је са собом и додатне, нескривене, циљеве – јачање комунистичке идеологије и неговање традиција Народноослободилачке борбе и партизанског покрета, као и идеолошки обрачун са ратним, али и класним непријатељима. Ти задаци нису могли да мимоиђу музеје, од којих се очекивало да буду „моћни инструменти васпитача најширих народних маса“.¹³

Главни недостатак у ранијем разумевању и функционисању музеја као културне установе, јесте да су музеји у прошлости често били приступачни ограниченом броју стручњака и љубитеља антиквитета, те да је деловање музеја у овом периоду било сведено на појединачни рад музејског стручњака или малог броја радника и сарадника музеја. Конкретно, владало је мишљење „да је управо њихов рад одражавао стварност једне капиталистичке земље у којој су народна богатства служила интересима појединца или групи људи блиски владајућем режиму, док се народ грубо лишавао и удаљавао од свих тих богатстава и да је такав карактер довео до мањка брига и препуштања ових институција самим себи у тренуцима непријатељског притиска које је условило недостатак заштите музејских вредности“.¹⁴

7 Дивна Гачић, *МИОДРАГ ГРБИЋ (1901 - 1969) живото и дело* (Сремски Карловци: Завичајна збирка Сремски Карловци, 2005) 15.

8 А. Bandović, *Miodrag Grbić i nastanak kulturno-istorijske arheologije u Srbiji*, (Докторска дис. Филозофски факултет, 2019) 81-82.

9 АНМЗ 40, 1943.

10 Нађ, Шандор. „Градски музеј у Зрењанину“, *Музеји* 1 (1948): 151.

11 АНМЗ 146, 1942; АНМЗ 158, 1942; АНМЗ 25, 1943; АНМЗ 26, 1943; АНМЗ 28, 1943; АНМЗ 37, 1943.

12 О историјату музеја је писао и Видак Вуковић у Видак Вуковић. „Историјат Народног музеја у Зрењанину“, *Гласник музеја Баната* 6, (1995), 7-8.

13 Vladimir Krivošević. „Muzejska politika u Srbiji: nastajanje, kriza i novi početak“. *Kultura - časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* br. 130 (2011): 297-299.

14 Нада Андрејевић-Кун. „Задаци музеја у новим друштвеним условима у нашој земљи“, *Музеји* 1 (1948):1-2.

На крилима нове, или боље рећи, владајуће социјалистичке идеологије истиче се „да је дошло до очигледне промене друштвено-политичког система који је обезбедио, пре свега, економску основу за свестрани културни живот народа, као и променом односа државе према тековинама народне културе и њеним ангажовањем у заштити музеја као научним, културним и просветним установама.”¹⁵ Ново виђење културних установа, пре свега музеја, дефинисано је тако да оне треба да „постану школе за масовно васпитавање, јер располажу специјалним могућностима и средствима за широку културну пропаганду, за омасовљење и популаризацију националне културе и њених монументалних дела. То значи да музеји треба да се развијају као активни научни колективи који прикупљају, проучавају и чувају податке и документа из наше културне и политичке историје да би помоћу њих расветлили и реконструисали поједине епохе или догађаје ради упознавања широких слојева народа са културним традицијама и друштвено-економским променама које су се збивале у нашој земљи”¹⁶. Дефиниција првог задатка музејских радника је да се индивидуалним радом, а затим и путем организованих курсева, научно уздижу и тако припремају за изазове које носи планирани свеобухватни научно-технолошки развитак државе.

За реализацију високих културних циљева које су поставиле нове власти, најважнија део механизма били су музејски радници. У том тренутку на оживљавању и обнављању музеја је углавном почивао на добровољним сарадницима, већином средњошколским професорима и љубитељима старина и музејске делатности. Улога и задаци, постављени пред музеје новом културном политиком, могли су бити остварени само уз помоћ стручних, професионално оспособљених и ангажованих музејских сарадника. Културно просветне власти су стога посветиле наручиту пажњу запошљавању и стручном усавршавању музејских службеника.¹⁷

Повереници

У току самог организовања музејског живота, јула и августа 1946. године, Одељење за просвету ГИОНСАПВ-е (Главни извршни одбор Народне скупштине Аутономне Покрајине Војводине) организовало је, преко народних школа, прву акцију прикупљања докумената о народноослободилачкој борби и предмете етнографског карактера. Ова акција је, пре свега, имала за циљ да преко просветних радника заинтересује и обавести широке народне масе о значају сабирачког рада музејских предмета, и да на тај начин пробуди интерес код појединца за рад на терену, те да се открију будући повереници, како би се преко њих касније могли спроводити систематски задаци. Оно што је постављено као главни задатак пред градске музеје јесте формирање што шире мреже музејских повереника међу просветним радницима, и то за рад међу омладином, који би даље ширили значај и смисао прикупљања музејских предмета и популаризовали музејски рад уопште¹⁸.

15 Истѿо, 2

16 Истѿо, 3; Војислав Ђурић. „Улога музеја и музејских радника у нашој земљи“, *Музеји* 2 (1949): 5-8.

17 Младенко М. Кумовић, *Музеји у Војводини 1847 – 1997*, (Нови Сад, Музеј Војводине, 2001), 265.

18 Драга Гарашанин. „Рад музеја у Војводини – Такмичења војвођанских музеја“, *Музеји* 1 (1948): 130-131.; Више о броју повереника у - Драга Гарашанин. „Рад музеја у Војводини -

Иако се из овога јасно види да је у овој организованој акцији акценат стављен на прикупљање етнолошких предмета и предмета из народноослободилачке борбе, можемо претпоставити да су у том периоду предмети стизали и у остала музејска одељења. Много је битнији искорак, који је учињен у формирању мреже музејских повереника, који су, као што је речено, подизали свест о значају музеја, као чувара културног наслеђа, и културног наслеђа као идентитету сваког народа, али који су, такође, достављали важне информације, и сазнања, о предметима који су могли бити занимљиви музеју, о приватним колекцијама или активностима које су вођене у њихом местима, а тицале су се музеолошке делатности. Мишљења смо да су управо ти повереници били у највећој мери заслужни, поред стручњака музеја, за формирање слике музеја као једине установе која треба да чува и презентује културна добра и формирање свести суграђана и друштвене заједнице да се одлуче да та културна добра поклоне.

Поред све веће активности и производње на локалним цигланама, које су захтевале надзор стручног археолошког особља, у години након Другог светског рата, ради се на идејном пројекту хидросистема Дунав – Тиса – Дунав, чијим би одводњавањем, на подручју Баната и Бачке, било обухваћено 867.000 ha. На овој површини, треба да се у мањој или већој мери, изграде одводни системи са укупном дужином од 8.046 км канала за одводњавање, 93 црпне станице и други пратећи објекти.¹⁹ Тако се на угроженим теренима и будућим великим државним пројектима тражила појачана контрола и ангажовање све већег броја стручњака којих у том тренутку није било довољно. Због тога, Повереништво за просвету ГИОНСАП Војводине, доноси одлуку да се свим службеницима музеја, као и њиховим добровољним сарадницима, пружи прилика да стекну, употпуне и прошире своја знања из археологије, како би на тај начин Војводина изградила и формирала властити кадар музејских стручњака и њихових повереника за најхитније потребе код угрожених археолошких налазишта²⁰. После ослобођења, недостатак музејских кадрова представљао је највеће тешкоће у раду музеја у Војводини-недостајали су готово сви профили, а нарочито конзерватори, етнолози и природњаци.²¹

Још тридесетих година двадесетог века, у годинама након оснивања Друштва љубитеља старина, јавља се идеја о повереницима као важном фактору за откривање и очување археолошких налазишта у времену недостатка школованих археолога. Управо је Мано-Зиси схватио ширу улогу друштва, чија би се надлежност односила не само на националне споменике, него и на све археолошке локалитете, а који би у свом саставу укључивали и поверенике са посебним упутствима за рад. Замисао је да повереници пружају информације о географском положају локалитета, идентификацији и основним карактеристикама материјалне културе на археолошком налазишту. Њихов рад на локалитету би био строго ограничен, а спровођење истраживања припао би стручњацима надлежне установе, тада

Војвођански музеји и чување старина у 1947. години.” *Музеји* 1 (1948): 135.

19 Svetimir Dragović i saradnici. „Istorijski razvoj uređenja vodnog režima zemljišta primenom odvodnjavanja i navodnjavanja u Vojvodini”, *Vodoprivreda*, god. 37, br. 216-218 (2005/4-6): 292.

20 Марија Славнић. „Археолошки течајеви у Војводини”, *Раг Војвођанских музеја* 1 (1952): 231.; АНМЗ 17315, 1946.

21 Младенко М. Кумовић, *Музеји у Војводини 1847 – 1997*, (Нови Сад, Музеј Војводине, 2001), 383.

Археолошког института. План је да Друштво пријатеља старина буде својеврсна замена за Закон о заштити старина и музејима, који је тек требало донети.²²

У пракси то није било толико идилично. Иако су редовно извештавали археологе о новим, пронађеним локалитетима, музејски повереници, а потом и остали пасионирани аматери, нису увек чекали стручњаке за активан рад на археолошком налазишту, што је често доводило до делимичног или потпуног уништавања археолошког локалитета. На овај начин код аматера долази до формирања приватних археолошких колекција, које касније у потпуности или делимично, нуде музејима на откуп.

Велики корак у правној регулацији бриге о културном наслеђу била је Уредба о заштити старина донета 5. маја 1943. годени, која је предвиђала оснивање Централног завода за чување старина. На чело ове установе као в.д. директор је постављен Миодраг Грбић.²³

Свакако да су и раније постојали „људи од поверења”. Иако нису увек називани повереницима, били су одређена веза између археолошког терена, насељеног места, локалне заједнице са одређеним надлежним институцијама или стручњацима. Међу оваквим повереницима били су Лука Надлачки, из Српског Крстура, касније управник кикиндског музеја, а између осталих Лазар Николић²⁴ и Јован Сасер учитељ из Мокрина²⁵. Такође је и Борислав Јанкулов, пензионисани директор Трговачке академије, касније и управник месног музеја у Јаши Томић, оснивач Народног музеја у Панчеву, био дугогодишњи повереник и сарадник Народног музеја у Зрењанину²⁶. Они су били особе са којима су археолози тесно сарађивали, пре свега Миодраг Грбић, који их је обучавао за теренски рад на археолошком налазишту.²⁷

Археолошки курсеви после 1945. године

Већ у првим годинама након завршетка Другог светског рата интензивно се ради на оспособљавању музејског кадра, који је, како смо навели, недостајао у свакој грани музејске делатности. Семинари и течајеви били су организовани од стране или на препоруку, културно-просветних власти, као најчешћи вид едукације

22 A. Bandović, *Miodrag Grbić i nastanak kulturno-istorijske arheologije u Srbiji*, (Докторска дис. Филозофски факултет, 2019) 81-82

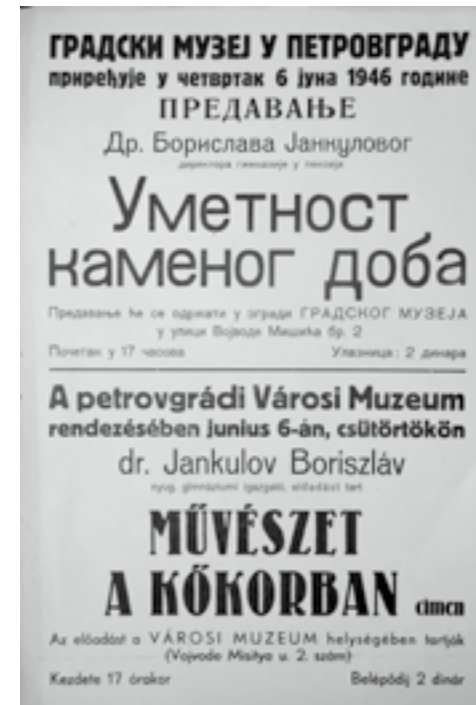
23 A. Bandović, *Miodrag Grbić i nastanak kulturno-istorijske arheologije u Srbiji*, (Докторска дис. Филозофски факултет, 2019) 156-157.

24 Миодраг Грбић. „Неолитско гробље у Ботошу код Вел. Бечерека”, *Сџаринар* 3, књига VIII-IX (1934): 41-42.

25 АНМЗ 151, 1942.

26 АНМЗ 171, 1946.

27 A. Bandović, *Miodrag Grbić i nastanak kulturno-istorijske arheologije u Srbiji*, (Докторска дис. Филозофски факултет, 2019), 82; Треба поменути и, у каснијем периоду, археолога Шандора Нађа, који је као сликар и наставник ликовног дошао 1946. годоне у Градски музеј у Петровграду, а свој научни допринос у археологији дао стицајући знање и вештину на полазним курсевима и практичној настави које је водио Миодраг Грбић (Дивна Гачић, МИОДРАГ ГРБИЋ (1901 - 1969) живот и дело (Сремски Карловци: Завичајна збирка Сремски Карловци, 2005) 13.; Marija Jovanović. „Šandor Nađ 1912-1995”, *Рад Музеја Војводине* 37-38 (1995-1996): 367-368).

грађана, омладине и службеника.²⁸ Око реализације практичне и теоријске наставе у археологији, највише је био ангажован Миодраг Грбић. Као члан Повереништва за просвету ГИОНСАПВ, задужен за музејску делатност, организује прво, сондажно истраживање локалитета Градиште код Кикинде и обилазак Археолошког одељења Уметничког музеја у Београду, а затим у следећим годинама и археолошко истраживање гробља са урnama код Иланце, обилазак локалитета Бутмирске културе код Арадца, као и археолошки семинар у Зрењанину 1948. године.²⁹

Сл. 1 Најавни плакат о предавању Борислава Јанкулова

Археолошки курс који је одржан 1946. године у Градском музеју у Петровграду³⁰ имао је за циљ да едукује, али и да заинтересује ученике средњих

школа за музејски рад, да их упозна са друштвеним наукама које им се нуде као могућност у даљем школовању. Ово је још једна од идеја културно-просветних власти, којом би у наредном периоду дошли до школованих, стручних музејских кадрова. Иако нема писаних података, претпостављамо да се археолошки у великој мери ослањао, или био инспирисан, археолошким курсем који се од 1942. до 1944. одвијао у Музеју Кнеза Павла у Београду³¹. Познанства, које је Лазар Николић, као организатор курса и главни предавач, имао са Миодрагом Грбићем³², Ђорђем Мано-

28 Младенко М. Кумовић, *Музеји у Војводини 1847 - 1997*, (Нови Сад, Музеј Војводине, 2001), 385.

29 Дивна Гачић, МИОДРАГ ГРБИЋ (1901 - 1969) живот и дело (Сремски Карловци: Завичајна збирка Сремски Карловци, 2005) 13.

30 АНМЗ 105, 1946; АНМЗ 2, 1946.

31 Више о овоме у - Aleksandar Bandović. „Музејски курс и археологија током II светског рата у Београду”, *Етноантрополошки проблеми* 3, (9/2014).; A. Bandović, *Miodrag Grbić i nastanak kulturno-istorijske arheologije u Srbiji*, (Докторска дис. Филозофски факултет, 2019) 161-162.

32 Сарадња Лазара Николића и Миодрага Грбића започета је 1931. године када се приступило археолошким истраживањима у Ботошу (Миодраг Грбић. „Неолитско гробље у Ботошу код Вел. Бечерека”, *Сџаринар* 3, књига VIII-IX (1934): 41-42). Ова сарадња се наставила и за време Другог светског рата, када је Грбић 1940. учествовао у изради сталне поставке, која је била поверена Историјском друштву у Новом Саду, и отварању Банатског музеја Дунавске бановине у Петровграду (A. Bandović, *Miodrag Grbić i nastanak kulturno-istorijske arheologije u Srbiji*, (Докторска дис. Филозофски факултет, 2019), 255). А касније и приликом планирања археолошких истраживања локалитета које је вршио Лазар Николић уз сагласност и подстицај Централног завода за чување старина у Београду.

Бр.	Име и презиме ученика	Место и адреса
1.	Никола Мара	Петровград, бр. 9
2.	Ђорђе Чира	Петровград, бр. 11
3.	Радко Радос	срп. бр. 11
4.	Јовановић Драго	б. бр. 11
5.	Милић Милош	б. бр. 11
6.	Александар Павић	б. бр. 11
7.	Јовановић Радос	б. бр. 11
8.	Ђорђе Милош	б. бр. 11
9.	Марија Милош	б. бр. 11
10.	Јован Милош	б. бр. 11
11.	Радко Милош	б. бр. 11
12.	Милић Милош	б. бр. 11
13.	Радко Милош	б. бр. 11
14.	Милић Милош	б. бр. 11
15.	Марија Милош	б. бр. 11
16.	Јован Милош	б. бр. 11
17.	Радко Милош	б. бр. 11
18.	Милић Милош	б. бр. 11
19.	Марија Милош	б. бр. 11
20.	Јован Милош	б. бр. 11
21.	Радко Милош	б. бр. 11
22.	Милић Милош	б. бр. 11
23.	Марија Милош	б. бр. 11
24.	Јован Милош	б. бр. 11
25.	Радко Милош	б. бр. 11
26.	Милић Милош	б. бр. 11
27.	Марија Милош	б. бр. 11
28.	Јован Милош	б. бр. 11
29.	Радко Милош	б. бр. 11
30.	Милић Милош	б. бр. 11

Сл. 2 Полазници археолошкој курса - ученици средњих школа у Петровграду

Зисијем и Милутином и Драгом Гарашанин³³, сигурно су на неки начин обликовали идеју како би требало да се спроведе и изгледа археолошки курс 1946. године у Петровграду.³⁴ Приликом осврта на овај курс треба разумети степен доступности стручне литературе, образовање предавача, историјске и идеолошке околности у којима су предавачи стицали своје знање, као и време у којем се он одржава. Управо је у толико велики значај информација добијених из програма овог курса, јер на тај начин видимо шта је била суштина истраживања стручних људи у музејској делатности тог периода. Иако немамо сачувани писани облик предавања, „методске јединице“ обрађиване приликом реализације курса (посебно Етнологија), могу нам рећи у којем смеру су ишле научне дисциплине и колики су утицај на њих имали сви унутрашњи и спољашњи фактори које смо раније поменули.

Програм рада археолошког курса преносимо у целости:

Програм градива археолошкој течаја који ће се одржати у музеју у Петровграду³⁵

„3. јун 1946

Археологија је задњих година, како у целом свету, тако и код нас силно напредовала. Богата Банатска равница у себи крије читаве ризнице археолошког материјала из најстаријих времена човечије културе. Да би се ово научно и музејско благо могло испитати и спасти од коначног уништења које му прети сваког дана од ашова, плуга и трактора, морамо настојати да се ниједан тренутак не изгуби. Свима нам дужност налаже, да са своје стране допринесемо што више за спасавање овог драгоценог блага.

Закон о чувању старина, уметничких, естетских предмета, историјских и културних споменика, предвиђа заштиту свих археолошких и историјских локалитета и налазишта. Јасно је да се систематском чувању старина може приступити тек онда ако их прво пронађемо, утврдимо, испитамо и попишемо. Да би овај музеј добио радне снаге за археолошка испитивања и пописивање ових локалитета, која треба ставити под заштиту закона, а и да би се по селима уз библиотеке могли организовати сеоски музеји за прикупљање музејског материјала, указала се потреба за одржавање археолошког течаја, на ком течају би омладинци добили извесно знање и рутину за извођење овог рада.

Жеље и циљ је, да се музејска радна и научна делатност прошири и на села, да се по селима у сеоским библиотекама оснују збирке, а где постоји могућност и сеоски музеји.

33 Грбић и Мано-Зиси били су предавачи на курсу 1942. године, док су Милутин Гарашанин и Драга, тада, Аранђеловић, били полазници курса као студенти археологије. Лазар Николић, заједно са Зисијем, Милутином и Драгом Гарашанин, 1943. врши археолошка истраживања на локалитету Црна Бара – Пркос код Новог Милошева. Сташа Бабић и Миодраг Томовић, Милутић Гарашанин – разговори о археологији, (Београд: ЗТ д.о.о. 1996) 14-15, 88.

34 Неколико година касније, ће Грбић и Зиси узети учешће, као предавачи, у новом археолошком курсу који ће бити спроведен априла 1948. године у Зрењанину. Марија Славнић. „Археолошки течајеви у Војводини“, Рад Војвођанских музеја 1 (1952): 231; и практичном делу курса који је био одржан на неколико локалитета АНМЗ 177, 1948.

35 Програм градива археолошког течаја који ће се одржати при музеју у Петровграду, Архива Археолошког одељења АНМЗ

У току месеца јуна, при музеју у Петровграду, одржаће се два археолошка течаја: један за средњошколску омладину, а други за руководиоце сеоских музеја.

Програм и градиво које ће се на течају предавати следеће је:

I. Из Геологије

Геоморфологија и стратиграфија Баната, Понтски нанос, дилuviјални нанос, живи песак, хумус, субхумус, барски и чисти лес. Ток банатских река и њихова померања по берову закону и услед егејске депресије. Преисторијска флора и фауна Баната. Површинске воде, баре и шуме у одбрани преисторијских насеља.

II. Археологија

1. Археолошко богатство Баната. Музеј као научна институција. Организовање музеја по селима и њихов задатак. Подела и културни преглед преисторијског доба. Почетак човечијег живота у Банату. Карактеристика неолитских насеља у Банату кроз преисторијско доба. Занимање човека кроз преисторијско доба. Трговина и њени путеви кроз преисторијско доба. Духовни живот преисторијског човека. Идоли. Религија гроба у преисторијско доба. Уметност у преисторији.

2. Римско доба. Трагови римске културе по Банату.

3. Доба сеобе народа. Варварска култура. Начин живота у доба сеобе народа. Трагови и споменици из доба сеобе народа у Банату.

III. Етнологија

Култ земаљског и небеског огња. Постапак алфабета у камено доба. Орнаментика са посуда неолита у нашој народној уметности.

IV. Етнографија и фолклор

Народна етнографија и спасавање етнографских предмета. Шта од етнографских предмета треба прикупљати и уносити у музеје. Чување и рестаурирање етнографског материјала. Уметност и народне ношње. Важност историјских докумената и архивске грађе.

V. Упутства за практичан рад

Како се траже археолошка налазишта. Упутства за теренска археолошка испитивања. Сакупљање површинског доказног материјала, прање сређивање и инвентарисање археолошког материјала. Упутство за прикупљање материјала из народно-ослободилачке борбе. Упутство за прикупљање археолошких, етнологских, геолошких, географских, историјских и етнографских података са налазишта и локалитета Баната. Главни принципи при уређају сеоских музеја. Упознати слушаоце са законом о заштити културних споменика и природњачких лепота.

Ово градиво може се обрадити у десет до дванаест методских јединица. Обрада сваке методске јединице траје 40-50 мин.

Предавачи: Геолошки део предаваће Стојадиновић Н., геолог-професор средње техничке школе. Археологију и етнологију др Борислав Јанкулов проф. археолог и Лазар Николић кустос музеја. Етнографију и упутства за практичан рад и уређај сеоских музеја предаваће потписани.

Петровград, 3. јуна 1946. год.

Лазар Николић

Кустос музеја у Петровграду”

Скраћенице:

АНМЗ – Архива Народног музеја Зрењанин

Архивски извори:

1. АНМЗ 17315, 1946 - Нови сад- „Главни извршни одбор АП Војводине одељење за просвету свим културним установама, Планско уздизање кадрова и отварање нових стручних школа у 1947 години нужно захтева евиденцију кадрова”, 01.11.1946

2. АНМЗ 146, 1942 – „Извештај о службеном путовању кустоса музеја у Крстур”, 07.07.1942.

3. АНМЗ 177, 1948 – „Извештај Градског музеја у Зрењанину са VI конференције музеалаца”, 7.5.1948

4. Архива Археолошког одељења Народног музеја у Зрењанину – „Програм археолошког течаја 1946. године”. 03.06. 1946

5. АНМЗ 25, 1943 – „Извештај о откопавању у Орловату”, 16.08.1942.

6. АНМЗ 25, 1943 – Извештај Лазара Николића о службеном путовању у Елемир 1942. године, 26.02.1943.

7. АНМЗ 26, 1943 – Извештај Лазара Николића о службеном путовању у Чоку 1942. године, 26.02.1943.

8. АНМЗ 28, 1943 – „Извештај Николић Лазара о службеном путовању у Орловат, Томашевац, Ботош, Деспотовац, Сарчу”. 27.02.1943.

9. АНМЗ 37, 1943 – „Извештај Лазара Николића кустоса музеја о археолошком истраживању по Банату”. 30.04.1943

10. Архива Археолошког одељења Народног музеја у Зрењанину – „Полазници археолошког течаја 1946. године”.

11. АНМЗ 40, 1943 - „Извештај о стању музеја”. 08.04.1943.

12. АНМЗ 151, 1942, „Археолошка откопавања за музеј”, 18. јул. 1942

13. Бр. 171/28-XII-1946, Народни ослободилачки одбор Петровграда, Градски музеј, Архива Народни музеј Зрењанин

14. (АНМЗ 104/1947). АНМЗ, рег. 1941- , бр. 104/1947: „Подаци о музејској згради”, 02.05.1947.

15. (АНМЗ 105/1946). АНМЗ, рег. 1941- , Бр. 105/1946: „Подаци о музеју као културно-уметничкој установи”, 19.06.1946.

16. (АНМЗ 2/1946). АНМЗ, рег 1941-, бр. 2/1947: „Годишњи извештај и статистички лист”, 08.01.1946.

Литература:

1. Андрејевић-Кун Нада. „Задаци музеја у новим друштвеним условима у нашој земљи”, Музеји 1 (1948):1-2.

2. Бабић Сташа и Томовић Миодраг, *Милутићин Гарашићин – разговори о археологији*, Београд: ЗТ д.о.о. 1996.

3. Babić, Staša. „Čemu još istorija arheologije?” *Etnoarheološki problemi*, god. 6, sveska 3 (2011): 571-573.

4. Bandović, Aleksandar. „Muzejski kurs i arheologija tokom II svetskog rata u Beogradu”, *Етноантрополошки проблеми* 3, (9/2014).

5. Bandović A., Miodrag Grbić i nastanak kulturno-istorijske arheologije u Srbiji, Докторска дис. Филозофски факултет, 2019.

6. Вуковић, Видак. „Историјат Народног музеја у Зрењанину”, *Гласник музеја Баната* 6,(1995): 7-8.

7. Гарашанин, Драга. „Рад музеја у Војводини - Такмичења војвођанских музеја”, *Музеји* 1 (1948): 130-131.

8. Гарашанин, Драга. „Рад музеја у Војводини - Војвођански музеји и чување старина у 1947. години.” *Музеји* 1 (1948): 135.

9. Гачић Дивна, МИОДРАГ ГРБИЋ (1901-1969) *животи и дело*, Сремски Карловци: Завичајна збирка Сремски Карловци, 2005.

10. Грбић, Миодраг. „Неолитско гробље у Ботошу код Вел. Бечкерека”, *Старица* 3, књига VIII-IX (1934): 41-42.

11. Dragović, Svetimir i saradnici. „Istorijski razvoj uređenja vodnog režima zemljišta primenom odvodnjavanja i navodnjavanja u Vojvodini”, *Vodoprivreda*, god. 37, br. 216-218 (2005/4-6): 292.

12. Jovanović, Marija. „Šandor Nađ 1912-1995”, *Рад Музеја Војводине* 37-38 (1995-1996): 367-368.

13. Krivošev, Vladimir. „Музејска политика у Србији: настајање, криза I нови почетак”. *Kultura - časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* br. 130 (2011) 297-299.

14. Кумовић Младенко М., *Музеји у Војводини 1847 – 1997*, Нови Сад: Музеј Војводине, 2001.

15. Нађ, Шандор. „Градски музеј у Зрењанину”. *Музеји* 1 (1948): 151.

16. Петров Милан. „Музеј Торонталске жупаније у Великом Бечкереку од оснивања до 1918. године”, *Рад Војвођанских музеја* 15-17 (1966-1968), 202-205.

17. Секулић Александар, Градски музеј, у: *Петровград* (Велики Бечкерек). Уредник: Александар М. Станојловић, 174-175, Петровград: штампарија Толицки Мартинов, 1938.

18. Славнић, Марија. „Археолошки течајеви у Војводини”, *Рад Војвођанских музеја* 1 (1952): 231.

19. Ђурић, Војислав. „Улога музеја и музејских радника у нашој земљи”, *Музеји* 2 (1949): 5-8.

20. (Torontál 74/1907). *A torontálvármegyei muzeum*. Torontál (74. sz), 30.03.1907: 1-2.

21. (Torontál 14/1913). Alexich Bogolyub. *Torontálvármegye muzeuma*. Torontál (14. sz), 18.01.1913: 1-2.

22. (Torontál 223/1923). *Költözködik a megyei muzeum*. Torontál (223. sz), 03.10.1923: 2.

23. (Torontál 290/1928). *Uj otthonba költözött a városi és megyei muzeum*. Torontál (290. sz), 15.12.1928: 2.

Зрипедија, „Богољуб Алексић”, http://zripedia.com/index.php?title=Богољуб_Алексић (преузето 15.10.2020.)

Илустрације:

Сл.1 Најавни плакат предавања Борислава Јанкулова, Уметничко одељење, Збирка примењене уметности Народног музеја Зрењанин, инв. бр. 340.

Сл.2 Полазници археолошког курса - ученици средњих школа у Петровграду, Археолошко одељење Народног музеја Зрењанин

ARCHAEOLOGICAL COURSE IN THE TOWN MUSEUM IN PETROVGRAD IN 1946

Summary: The archaeological course in Petrovgrad in 1946 had been until that time unknown to the professional public. Although this type of knowledge transfer was the most common and the easiest kind of non-formal professional education in the post-war state, the course in Petrovgrad stood out because it was held by museum workers and commissioners who did not have any university education. The lack of museum staff after the Second World War was one of the biggest problems of the cultural authorities, and it was necessary to solve that problem efficiently in order for the profession to respond to the tasks and plans of the newly established state. The goal was to bring museum activities closer to the masses and to acquaint them with the material remains from earlier cultures through certain professional courses, lectures and practical work, but also, more importantly, to gain knowledge and awareness about the protection of cultural goods. Therefore, the establishment of the network of museum trustees was the first step. These commissioners were the link between the central institutions for the development of museum and archaeological activities and the local population. The second part of the action plan of the cultural authorities was to create a certain number of future museum workers among the youth, which, in the coming period, should be the initiator of the mechanism and development of the museum activities in the future. Museum-historical societies, as well as central institutions for the preservation of antiquities, worked mostly to form a network of newly established or re-established museums in urban and rural areas, while the work of archaeologist Miodrag Grbić stood out individually. His active work with commissioners before, during and after the Second World War will be of the key importance for the creation of professional staff, especially in the museums in Vojvodina.

ЕТНОЛОГИЈА

Никола Влајић¹

ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ У ПАНЧЕВУ

НАРОДНО ГРАДИТЕЉСТВО СЕЛА ДОЛОВА У ДОЊЕМ БАНАТУ

Апстракт: Екипа сручњака Народног музеја Панчево – Јединица за заштити сѐменика културе израдила је 1979. године „Анализу постојеће стања сѐменика културе за насеље Долово“. Пет година касније, 1984. године након ширених истраживања урадио сам „Допуну анализе“² са жељом да афирмишем народно градићељство и укажем на неке објекте који нису евиденирани 1979. године а поседају сѐменичке вредности. „Допуна“ је садржајно подељена на неколико одељака и то: станишта изван насеља, кућа и помоћне економске зграде, родови и родља, етнолошка збирка, попис евиденираних неокрећности са приоритетима – предлозима за заштити и заклачак.

Кључне речи: Долово, народно градићељство, сѐменик културе, етнолошка збирка

СТАНИШТА ИЗВАН НАСЕЉА

Земунце

Причу о земунцама започећемо речима једног Доловца који децидирано тврди : „До Другог светског рата било је земунца у околини Долова“³. То су била привремена станишта у којима су живели циглари који су током лета израћивали циглу. Са сигурношћу можемо тврдити да је и знатно раније, у прошлости, становништво Долова живело као и већина становника Војводине под земљом, у земунцама. „Једна врста станова била је издубљена у брегу. На овим становима није уствари кров ни постојао, горњи део такве просторије чинио је брег у којем је стан био издубљен“⁴. Већ током осамнаестог века овакав начин живљења се напушта. Долази до интензивног насељавања Војводине и ушоравања сеоских насеља. Ипак, у неким облицима живот у земунцама наставио се све до четрдесетих година овог века. Поред напред споменутог, током Другог светског рата у Јужном Банату праве се земунце – партизанске базе од којих је најпознатија она у Делиблатској пешчари на Чардаку.

¹ nikolavljajic54@gmail.com

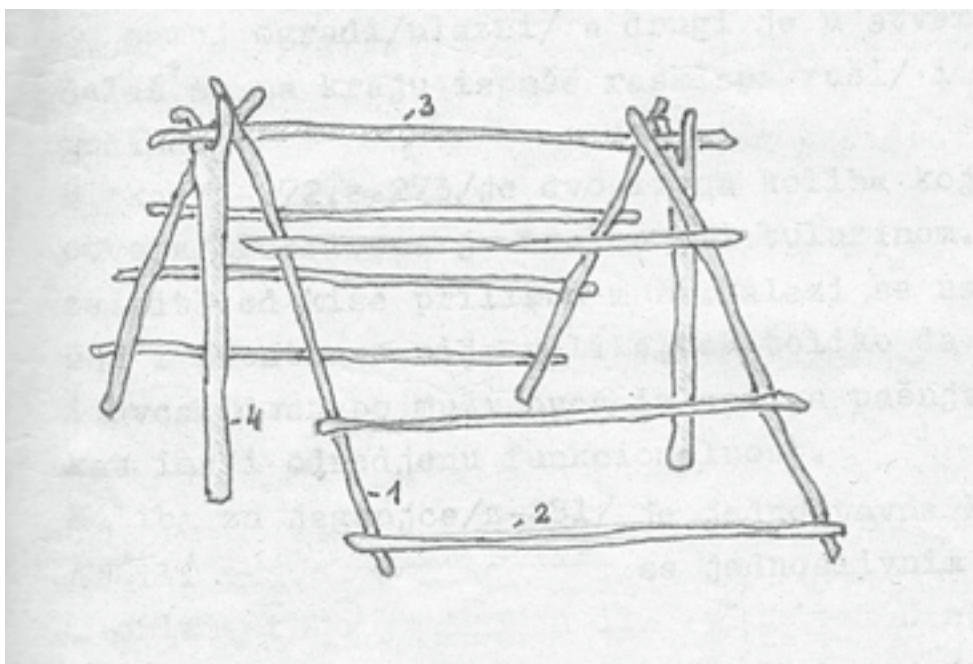
² „Допуна анализе постојећег стања споменика културе – насеље Долово“ чува се у виду елабората у Одељењу за документацију Завода за заштиту споменика културе у Панчеву под шифром Е- 4/ђ, бр. инв. 78

³ Казивач: Станко Ичков (рођ. 1913) овчар

⁴ Војводина I. Нови Сад, 1939, 278

Виноградарске колибе

Иако то природни услови дозвољавају, винова лоза у Долову се гаји на мањим парцелама, искључиво за кућну употребу и евентуално малопродају вишкова. То земљиште се налази у самом насељу или у непосредној близини самог насеља, јер конфигурација терена, положај и величина окућница то омогућава. Виногради који се налазе изван села чувају се нарочито у јесен тј. пред бербу. Уколико није раније подигнута, тада се прави виноградарска колиба. После бербе колиба се руши и гради наново следеће године. И ту има изузетака. Уколико се гради већа и пространија колиба она се оставља, а следеће године се раде поправке и иста враћа у функцију. Начин грађења и изглед колибе је једноставан. Слично се гради широм Војводине, а слична је или иста терминологија за поједине конструктивне елементе. Колиба има двосливну кровну конструкцију, стим што је основа колибе правоугаоник или квадрат. У Долову се најчешће граде колибе квадратне основе чије димензије не прелазе десетак метара квадратних (3 x 3 м). Основа костура колибе (цр.1) сачињена је од мотки које се сакупљају-секу у непосредној близини самог винограда, односно узимају директно из природе, што у ствари и један од постулата народног градитељства.

Цр.1 Конструкција колибе: 1-ројови, 2- баскије, илајине, 3-венчаница, 4 сџуб

Мотке се учвршћују жицом или виноградарским канапом. Колиба се покрива трском или тулузином (стабљика кукуруза) а неретко и комбинацијом оба материјала. Колиба нема врата, али се уместо њих користи неко парче старе тканине (ћебе и сл.). Новија појава је да се чак уграђују врата од расходованог аутомобила. У колиби се налази стари кревет, посуда са водом, лампа или свећа, виноградарски алат

и друго. Висина колибе никада не прелази 2,20 м. Интересантна је виноградарска колиба Душана Батке /рођ.1911 год./ коју је он сам направио. Колиба (фот.1) је покривена трском и има трем. Испред винограда налази се плетена ограда (з-210)⁵

Сточарски сџан

Сточарство је некада у Банату било традиционално занимање. Ипак, током 19. века примат полако али сигурно преузима земљорадња. Данас се на ободу насеља –утрини (пашњак) могу видети неколико стада од којих свако броји не више од 200 оваца. Овце чува чобанин, а уколико је стадо веће може имати и помоћника (дојтар). Овце су преко зиме у самом насељу, у стајама, а од марта па до првог снега на испашаи. На утрини се налазе летњи сточарски станови. Њих сачињавају неколико објеката. То су: пастирска колиба, салаш са млекарском, колиба за јагањце и заклон (еведра). Замишљеном линијом омеђени простор на коме су постављени објекти назива се стина. Пастирска колиба (з-274,275) је почесто скоро идентична са виноградарском. У колиби се налази све оно што је чобанину неопходно за живот и рад у природи. Један од неопходних, важних предмета је ведрица. То је дрвена (з-279) или лимена посуда (з-286) кружног облика која служи при мужи и деоби млека. Пастирску колибу неки данас не граде на традиционални начин. Уместо ње користи се расходована каросерија неког моторног возила (з-283). Салаш (з-271) је ограда простор који се налази у непосредној близини пастирске колибе и чини нераздвајни део са млекарском. Површина и облик салаша усклађен је према броју оваца. У салаш се овце утерују свакодневно ради муже и у ванредним ситуацијама ако се у близини појаве вукови или је невреме. Салаш има три пролаза. Један се налази на самој огради (улазни) а друга два (улазно-излазни) су на млеку. Салаш се на крају сезоне руши (расклапа) да би поново био монтиран идуће године. Млекар је у ствари мала двосливна колиба (фот.2) у којој се одвија мужа оваца. Млекар може да буде и кружног облика тако да издалека изгледа као индијанска колиба (вигвам). У млеку могу да стану само овца и чобанин. У млеку је чобанин заштићен од кише приликом муже, али је важнија његова функционалност, јер кроз млеку мора да прође свака овца пре изласка на пашњак. Колиба за јагањце (з-281) је једноставне конструкције, квадратне или правоугаоне основе са једносливним кровом. Прави се од истих материјала као пастирска колиба. То је стационар за овцу где она проводи по пар дана пре и након јагањења. Ова колиба се користи и за изолацију болесне овце. Заклон (еведра) служи да би се овце заштитиле од јаког ветра, јер ноћу леже на отвореном простору. То је једноставна ограда оплетена трском или тулузином. Приликом теренског истраживања на утрини није постојао ни један такав заклон, али он није непознат доловачким овчарима. Уместо тога овчари користе велике "фуруне за цигле" (з-277,278) које представљају далеко бољу заштиту од еведре, па се управо у њиховој близини и формирају стене.

5 Поштовани читаоче у тексту ћете на више места наићи на заграде са бројевима испред којих се налази ћирилично слово З. Оне су ознаке за фотографије које се из техничких разлога нису могле ставити у текст а чувају се у Одељењу за документацију (фототека) Завода за заштиту споменика културе у Панчеву.

КУЋА И ПОМОЋНЕ ЕКОНОМСКЕ ЗГРАДЕ

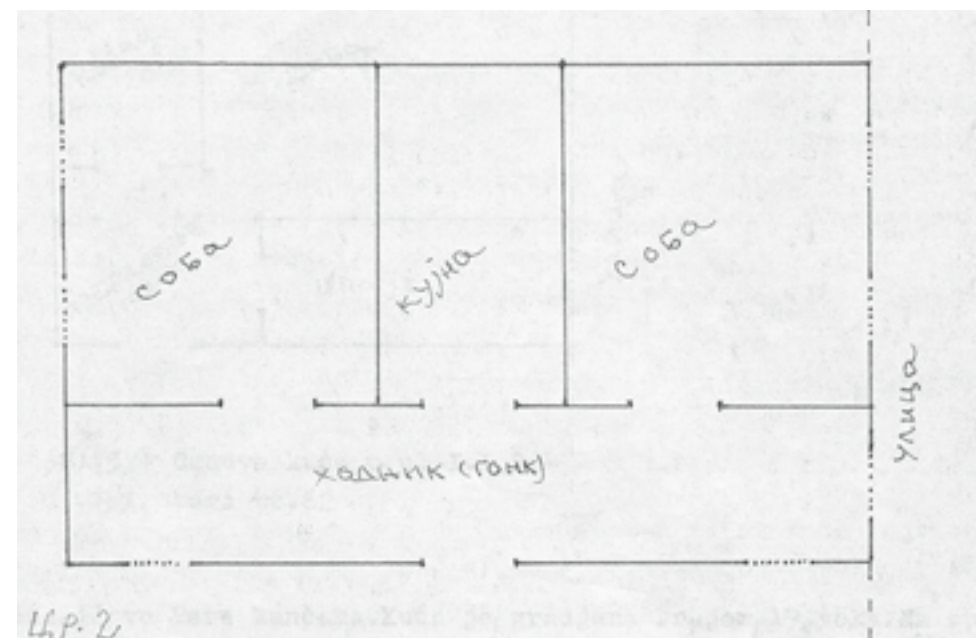
После Пожаревачког мира (1718. год.) број становника Војводине почиње да се увећава. У Доњем Банату тај процес је ескалирао након формирања Банатске војне границе (1764. године). Током прве половине 18. века полако се напушта становање у земуницама која су до тада у великој мери била уобичајена људска станишта поред кућа које су углавном имале само једну просторију. Ушоравањем сеоских насеља појављују се куће које културу становања подижу на одређени виши ниво у односу на претходни период. Кућа је и даље мала, састоји се од две просторије али је убрзо замењује кућа троделне основе. „Куће су се састојале обично од две собе између којих се налазила кухиња. Прва соба с налазила према улици и то је била гостинска, а у другој, иза кухиње према дворишту се живело. Насред кухиње налазило се огњиште над којим су висиле вериге с гвоздењаким. Непосредно иза куће на десет до дванаест метара ређале су се стаје за стоку и остале потребе. Према овим зградама стајали су свињци начињени од прошћа и колаца. За оставу кола прављени су наслони. Вртове уз кућу нису имали. Иза зграда простирало се гумно које није било ограђено”⁶. Куће које су настале у то време тј. одмах по ушоравању Долова нису сачуване, али се оне свакако нису разликовале од осталих кућа у Војводини. Најстарији сачувани тип куће у Долову, не узимајући у обзир црквене и зграде од јавног значаја, могу се оквирно везати за средину 19. века. Пре него што укажемо на поједине типове кућа и фаза кроз које кућа у Долову пролази, треба напоменути да је облик окућнице углавном правилан са ужом страном према путу. Површина окућнице је различита. Раслојавање становништва односно повећање окућнице настаје након укидања Банатске војне границе (1873 год.). Окућницу чине три интегрална дела. Први је двориште са кућом, амбаром и шталом. Други део је гумно са осталим економским зградама и трећи башта.

КУЋА “НА БРАЗДУ”

Ово је најстарији тип куће који је и данас у Долову распрострањен. Кућа је покривена двосливним кровом са забатима на ужим странама, од којих један представља уличну фасаду. На фасади се налази најчешће два прозора. Кућа „на бразду” грађена је све до Другог светског рата, а након тога изобичајена. У својој првобитној фази кућа је имала три просторије од којих је средња имала отворено огњиште. Кућа касније добија трем (конк, гонк) целом дужином или већим делом. Трем је карактеристика панонске, у ужом смислу, војвођанске куће. Временом, ова кућа је мењала изглед замишљањем трема, како би се добило још стамбеног простора. Пример ове девастације имамо на кући која се налази у ул. Лукреције Анкуић бр.5 (фот.3), власништво Марије Ротар. Малим интервенцијама кући би се вратио првобитни – изворни облик. Кућа има фасаду са елементима рустичног барока. На уличном забату између два прозора сигнирана је година градње (1853). Дворишни забат је од дасака. На спољној фасади кућа има три прозора од којих је један уграђен на место некадашњих улазних врата. Два прозора поред дрвених шалона (фот.4) имају лепе решетке од кованог гвозђа. На фасади нема никаквих украса, они су вероватно у прошлости скинути. Кућа је окречена у бело. Грађена је од земље (набој) са земљаним подом који никада није био патосан даском. Кућа у Фискултурној улици

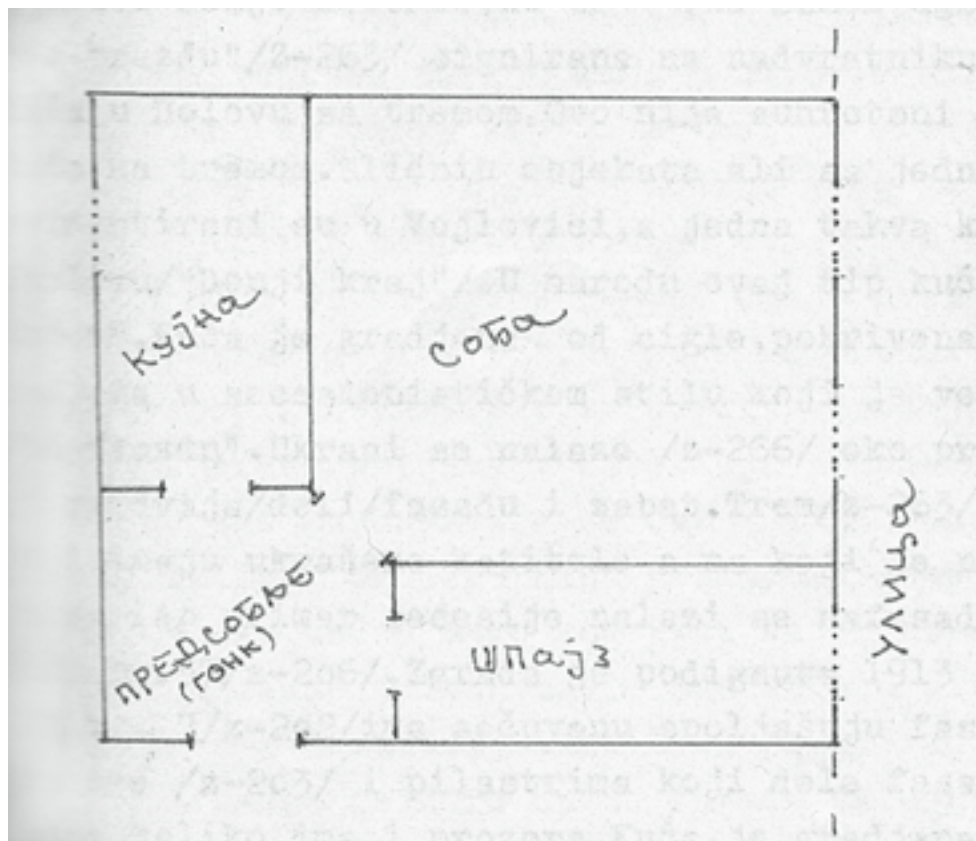
⁶ Душан Поповић, Велика сеоба Срба 1690. Београд, 1954, 225

бр.20 (з-184) власништво је Милета Живојновића (рођ.1899. год.). Основа куће је 13м x 8м. (цр.2). Кућа је највероватније грађена током друге половине 19. века, као и за претходну коришћен је набој који је омиљени и распрострањени материјал за градњу на простору Доњег Баната. На прелазу у последњи век другог миленијума (1900) на њој су рађене опсежне реконструкције. Трем је зазидан циглом, а њоме је ојачана и фасада. Током целог прошлог века, па и касније, као конструктивни елемент јавља се пиластар (пиластри) на фасади који је поред стилског обележја имао задатак да консолидује фасаду – зид. Уместо врата на фасади је уграђен трећи прозор. Сачувана је столарија која одолева зубу времена више од осам деценија. Подови у кући су од земље.

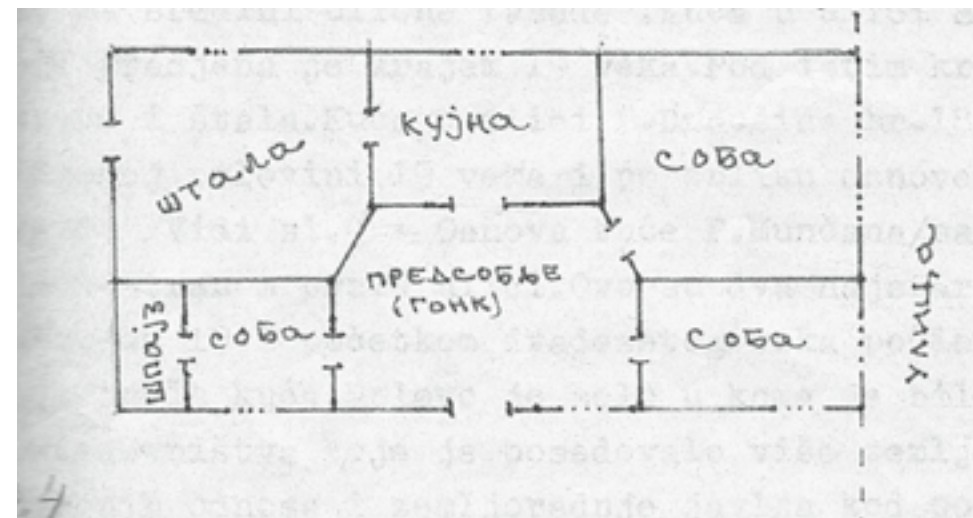
Цр.2. Основа куће у ул. Фискултурна бр.20

Кућа у ул. И. Л. Рибара бр. 62 (фот. 5) временски је датирана у почетак 80-их година 19. века. Овај тип куће био је омиљен код мајстора-градитеља током друге половине 19. века, али се протеже и на 20. век. Кућа је скоро квадратне основе (7,30 м x 8,30 м). Кућа има додирних тачака са предлошцима за изградњу колонистичке куће који су век раније пројектовали аустријски грађевински инжењери – официри у Војној граници. Ширењем куће према дворишту, из овог типа куће највероватније се развила панонска кућа троделне основе. Данас је ова кућа покривена бидер црепом, али се може претпоставити да је раније уместо црепа покривач био трска. Дебљина земљаних зидова износи 50цм, а сви подови су од набијене земље. Кућа је окречена у бело. На спољној фасади има три прозора. Овај тип куће градили су појединци са скромнијим материјалним могућностима, тако да ова кућа има исвој развијенији облик.

цр.3 Основа куће у ул. И. Л.Ридара бр.62

То је кућа у ул. Војвођанској бр.25 власништво Пере Мунђана (фот.6). Грађена је крајем 19.века. Однос између ширине и дужине куће је у размери 2:1 (17,30м. x 8,60 м.). На спољашној фасади има три прозора изнад којих је забат са два отвора. На крајевима забата налазе се стубићи у облику зарубљене пирамиде. Кућа је покривена бибер црепом. Унутрашњи простор прилагођен је конфорнијем становању (цр.4) тако да је до одређених реконструкција гонка дошло двадесетих година прошлог века. Тада је на име гонк подељен у предсобље, две мање собе и шпaјз, али је штала остала у оквиру кућног простора. Таква позиција штале је разумљива. У прошлости честе су биле краће стоке, првенствено добрих коња. Данас је ситуација донекле измењена. Сада се краду скупи аутомобили. Једном речју историја се понавља.

Цр.4. Основа куће у ул. Војвођанска бр.25

Поред наведених кућа није на одмет споменути још неколико које припадају типу "на бразду". У ул. Соње Маринковић бр.4, на самом углу, лоцирана је кућа "на бразду" (фот.7) где са записа на надвратнику сазнајемо да је саграђена 1927 године. Ово је једина кућа у Долову са сачуваним гонком који подупиру дрвени стубови. У Долову овај тип куће називају "швапском кућом". Сличних кућа има у Војловици, а једна таква кућа сачувана у Прерадовићевој улици у Панчеву. Кућа у Долову је грађена од цигле са фасадом која поседује елементе рустичне варијанте сецесије (з-266).

Пример рустичне варијантесецесије евидентан је и на фасади куће у ул. Бориса Кидрича бр. 57 која је саграђена 1913 године (з-206). Кућа у ул. ЈНА бр.17 грађена је почетком 20 века (з-202, 203). Фасада куће је леп пример историцизма, стила који углавном карактерише фасаде кућа "уз пут". Завршавајући овај кратки преглед кућа које припадају типу на бразду споменули бисмо и забат куће у ул. ЈНА бр.39 (з-204). Кућа је грађена 1904 године са фасадом која типолошки одговара историцизму.

КУЋА "УЗ ПУТ"

Положај ове куће, у односу на улицу, разликује се од претходног типа. Наиме, овде је кућа која има правоугаону основу својим дужим делом паралелна са улицом. Овом, млађем типу куће припада отприлике 50% кућа у селу. Почеле су да се граде током последње четвртине 19.века под утицајем градске архитектуре, а поједини их граде и данас, али то свакако није распрострањена појава. "Кућа уз пут" јавља се у две варијанте. Код прве улаз у кућу је кроз капију односно капије (велика и мала) које се налазе поред куће. У другом случају капија се налази на самој фасади. Иза ове капије налази се пространи ходник (ајнфорт).

Кућа у ул.Светозара Марковића бр.56 (з-195) грађена је крајем 19.века. Под истим кровом тј. у кући налази се и штала. Слична овој је кућа у ул.Петра Драпшина

бр.18 (фот.8) која подсећа на кућу "на бразду" власништво Пере Мунћана, али са разликом у диспозицији.

На богатство и разноликост народног градитељства утиче више фактора, али је свакако пресудна улога финансијске моћи појединаца. Долово је село у коме је било доста занатлија који су се упоредо бавили земљорадњом, али и појединаца који су имали веће земљишне поседе. Стицањем одређеног богатства јављала се и жеља код појединаца да своју успешност изразе кроз изглед куће. За градњу овог типа куће у великој мери се користи печена цигла, а за поједине унутрашње зидове неки су користили и непечену циглу (черпић) која је од раније доказана као одличан изолациони материјал. Фасаде ових кућа показују сву разноликост и умешност градитеља да уз одређени план ископирају спољашњост грађанске куће и често је превазиђу, трудећи се да изађу из сфере кича. Колико су у томе успели ствар је озбиљније анализе. У прилог овоме указујемо на кућу у ул. Братства јединства бр.40 (з-201) која може бити један од путоказа будућим истраживачима народног градитељства овог дела Баната. У Долову је препознат и изванредан број кућа поседује на фасади елементе рустичне сецесије. Поред осталих то је кућа у ул. Ст. Стефановића бр.68 (з-249) и у истој улици бр.24 (з-250). Између два светска рата па и након њега, све до отприлике 70-их година овог века изванредан број кућа који припада овом типу (варијетет са вратима на фасади) није у потпуности завршен. Ова незавршеност односи се првенствено на фасаду која се оставља неомалтерисаном. У последње време на оронуте фасаде, али и оне неомалтерисане, ставља се млевени камен у комбинацији са цементом (з-223, 237). Искуцавањем (пиковање) фасада се украшава геометријским, али и вегетабилним и зооморфним украсима. У одређеној мери ове украсе карактерише и полихромнија. Украшавање фасаде керамичким плочицама евидентно је у незнатној мери и у Долову. Оне се могу видети на фасадама кућа и у другим селима Баната, али знатно мање него у Бачкој и Срему. Уласком у кућу кроз капију која се налази на фасади ступа се у ајнфорт, како је то већ напред било речено. Зидови ајнфорте су неретко били осликани руком више-мање талентованих молера – сликара које карактеришу непознавање перспективе, иреалне сцене и интензивне боје и тонови. Код овог типа кућа пажња се поклањала и молерају тј.украшавању зидова соба и самих таваница. Овде су молери показивали далеко већу инвентивност па су у многим кућама сачувана њихова права ремек дела занатске вештине. Остаје недоречено да ли су исти мајстори осликавали ајнфорте и собе?. Кућа "уз пут" има више соба према улици па самим тим и више прозора. Неки од прозора припадају типу који излази из равни фасаде и познат је широм Војводине под називом "кибицфенстер".

Поред саме фасаде и прозора одређена пажња поклања се и капији. Првобитне капије биле су дрвене и често мање-више богато украшаване. У ул.Светозара Марковића бр.27 сачуване су велика (фот.9) и мала капија (фот.10) из 1930 године. Већ 60-их година овог века увеликој мери напушта се дрво као материјал за израду капије. Прве металне капије биле су једноставне са мало украса, али се временом и оне све више украшавају. Велике металне капије могу имати на себи једна или двоје малих врата (з-221). На металној капији се често налазе украси од истог материјала у виду квадрата, ромбова и других геометријских елемената. На средини се могу видети изливене главе лавова, коња или птица. Неки на капију стављају своје иницијале и годину када је капија постављена. Са увођењем механизације у пољопривредну производњу, на капијама су почели многи да уграђују украсе у

виду "мачијих очију" жуте или црвене боје које окружује алуминијумски прстен. Овај украс је и врста статусног симбола јер указује пролазнику да власник поседује трактор или неку другу пољопривредну машину. Између осталог овај симбол поседује кућа у ул. Маршала Тита бр.17 (з-231). У ул. Иве Лоле Рибара бр.49 налази се капија која је била "хит" у време када су вршена теренска истраживања у Долову. Уместо украса површина ове капије подељена је у више квадратних и правоугаоних поља на које се варе лимени елементи који излазе у простор тако да капија добија на пластичности (з-234).

Капија код типа куће са ајнфортом, такође пролази кроз више фаза. Почетком века када овај тип куће постаје све популарнији капија се израђује од дрвета, масивна је и правоугаоног облика. На капијисе налазе украсни елементи који су уочљиви и на самој фасади куће. Ширина ових капија често прелази 3м. Горњи део код неких има полукружни завршетак. Полукружни део украшен је разнобојним стаклом и подељен у неколико поља. Временом, ову капију је заменила нова која се могла разликовати од старе. Након Другог светског рата, педесетих година, куће овог типа поново се граде, али висина тих кућа је нешто нижа. Капија у то време има карактеристичан завршетак горњег дела који чини прелазни облик, од полукружног ка правоугаоног (з-216). Горњи део капије и даље је у стаклу само је оно сада пескирано помоћу шаблона, почесто са именом и презименом власника или само иницијалима. Ту је и обавезна година када је кућа подигнута. На стакленом делу могу се извести и разне геометријске шаре, комбинације са врежицама, воћем и сл. Доњи, дрвени део капије добија отворе у облику геометријских елемената (ромб, квадрат и др.) који такође затворени пескираним стаклом. Временом ова стакла замењују се огледалима. Овај тип капије карактерише и бојење дрвета у комбинацији две или више боја. Капија на кући у ул.Иве Лоле Рибара бр.47 (з-216) поседује све елементе капије која је била цењена током пете и шесте деценије у селу. Најновији тип капије (поч.80-их год.) поседује елементе претходних, али се у одређеној мери користе нови материјали. Пример за ово имамо на капији куће у ул. Иве Лоле Рибара бр.29 (з-235). Капија је израђена од дрвета и пресвучена фурниром у две боје (тамнији и светлији). На доњем пољу капије налазе се правоугаоници обрубљени алуминијумским летвицама. Средњи део капије застакљен је рељефним стаклом зелене и жуте боје, а не недостају ни огледала која су украшена шарама. Горњи део капије је као и код старијих типова капије застакљен стаклом које се напред спомиње. Сличних капија има подоста у селу, али се оне увек понечему разликују. па можемо слободно говорити о варијететима овога типа. Свакако, истеком времена, ове капије ће верујемо бити интересантне истраживачима народног градитељства.

КУЋА ВАН РЕГУЛАЦИОНЕ ЛИНИЈЕ

Градња куће ван регулационе линије која је извучена још крајем 18. века новија је појава. Ове куће можемо поделити у две групе: приземна и спратна. Приземне куће гравитирају ка ободу насеља. Гради их досељено становништво из јужне и југоисточне Србије. Ове куће су најчешће квадратне основе, понеке имају и развијенију форму. Кров код ове куће је четвороводан. Фасаде кућа су углавном неомалтерисане. Поједине куће немају ограду према улици, а уколико она постоји обично је ниска, од жице са бетонском основом. Постоји читав низ оваквих кућа у ул. Соње Маринковић (з-261).

Последњих година интензивира се градња спратних кућа које су евидентне по ободу насеља али их изгледа има више у самом селу. Подижу се на месту где су се налазиле старе куће. Ове, грандиозне куће никако се не уклапају у околину. Када то кажемо мислимо првенствено на њихов изглед, материјале од којих се граде и њихову функционалност. Ове куће углавном се не користе за становање већ је овде у питању престиж, жеља да се покаже економска снага и моћ и сл. Власници оваквих кућа живе у адаптираним малим објектима у дворишту, неретко у простору амбара. Пример за ове речи је кућа у ул. 7.јула бр.17 (з-245). Изграђена је 1983. године. Слична кућа налази се у селу Локве па не искључујемо могућност да је и рађена по угледу на исту. Кућа је грађена у комбинацији цигле и камена, разуђене основе, покривена са више кровова. Забрињава чињеница да сваким даном ничу овакве куће, не само у Долову, већ широм Доњег Баната.

ПОМОЋНЕ – ЕКОНОМСКЕ ЗГРАДЕ

Нераскидиви део сваке окућнице чине економске зграде. Након ушоравања Долова у другој половини 18.века и изградње прве куће, уз њу је свакако била подигнута бар за почетак, једна економска зграда. Те прве економске зграде нису се могле мерити са онима које су подизане касније односно током два века. „У економске зграде пољопривредних домаћинстава убрајамо све оне зграде које су намењене за њихове потребе, за економисање тих домаћинстава. То су зграде за смештај летине после вршидбе и бербе, амбари за жито и кукуруз, зграде за смештај коња и говеда, кочине и обори за приплод и тов свиња, торови за овце, шупе за кола, пољопривредни алат и машине, шупе за сено и детелину, плеваре за ситну пшеничну плеву”⁷. Данашња домаћинства немају све побројане економске зграде. То зависи од величине и положаја окућнице, типа куће, којом се производњом бави одређено домаћинство и у којој мери. Веома је важно место и положај економских зграда у оквиру окућнице, а то је у непосредној повезаности са типом куће. По правилу код типа куће “на бразду” евидентне су скромније економске зграде. У дворишту се од увек налазио амбар јер је он свакако најважнија економска зграда и због тога је увек у непосредној близини куће. Данас неки поседују и по више амбара, па су они оправдано лоцирани изван дворишта. Код кућа “на бразду” амбар се почесто налази ужим делом окренут улици, наспрам је куће и дели их двориште поплочано циглом. Својим дужим делом амбар овако лоциран гравитира односно представља границу према комшијској парцели. Најстарији сачувани амбари у Долову потичу краја 19.века. Основа амбара је правоугаоник. Доњи део амбара гради се у висину 2-2,5 м од печене цигле. Горњи део је решеткаста дрвена конструкција која у једном крају може бити скроз затворена. У затвореном делу чува се жито, а у решеткастом кукуруз у клипу. Амбар има двосливни кров који је покривен црепом (бибер). Према положају летвица амбари се деле на оне са хоризонталним, вертикалним и косим летвицама. У Долову су скоро у потпуности заступљени амбари који припадају првом типу (хоризонталне летвице). У одређеном, мањем броју случајева у Долову су препознати амбари грађени “на лакат” (з-211). Доњи део амбара је некада, али и данас мултифункционалан. Служио је и служи као свињац, остава за кола и пољопривредни алат, кокошињац, остава за вино и др. Данас се доњи део амбара

⁷ Милан Милошев, Економске зграде пољопривредних домаћинстава у насељима Јужног Баната. РВМ, 28. 1982/3, 93

(као што је већ напред речено) преуређује за становање. Ту је често тзв. “летња кујна” али се ту борави и током целе године. Амбар у ул. Жарка Зрењанина бр.35 (фот.11) поседује све карактеристике амбара који су подизани краја 19-ог и почетком овог века. Средином 30-их година овог века амбар у горњем делу добија избачени трем (балкон) који може бити украшен вегетабилним и зооморфним елементима (з-211, 288). Амбари који ужим делом гравитирају ка улици често на забату имају годину подизања и иницијале власника. Амбар у ул.Братства јединства бр.40 (з-196) открива нам годину изградње (1905). На забату откривамо елементе необарока и рустичне сецесије. Сличан овом је и забат амбара у ул.Аксентија Максимовића бр.70 (з-236).

У улици Иве Лоле Рибара бр.62 (з-232) изграђен је кош за кукуруз плетен од прућа а покривен стабљикама кукуруза (тулузина). По казивању власнице (?) куће направљен је око 1970. године. Овакав начин чувања кукуруза био је некада, али и сада познат широм Балканског полуострва. Њих граде углавном сиромашнији појединци који немају амбар али ни већи земљишни посед на коме би гајили кукуруз. Уместо прућа неки користе окасту жицу. Насупрот томе, последњих петнаест година у Долову постоје појединци који, захваљујући улагањима у нове хибридне сорте, гаје кукуруз на великим површинама и имају приносе које не могу у потпуности да лагерују у саграђене амбаре. Они обично на гувну граде кошеве који имају сличности са напред описаним, али се од њега ипак разликују. То се првенствено односи на величину коша (знатно већи капацитет). Кош са окомом жицом виђен је у ул. Светозара Марковића бр.56 (з-190).

Поред амбара подједнаку важност има штала. Оно што је данас добар и скуп аутомобил то је у прошлости био добар коњ. Управо због тога очи и уши домаћина током 24 часа окренути су штала. Код кућа “на бразду” али и код првих кућа “уз пут” штала је била простор у оквиру куће. Касније се штала подиже као индивидуални објект, али увек у близини куће. Шталу могу користити коњи и краве заједно, а богатији ове две најважније домаће животиње раздвајају и у посебне зграде. Јасле се праве од дрвета, а у кућама “уз пут” које симболишу између осталог и богатог домаћина, јасле се зидају, малтеришу и крече. Зидане јасле у простору штале делују монументално и импресивно са уграђеним великим алкама и масивним ланцима који су вероватно служили за везивање бикова. Од осталих економских зграда овом приликом споменули бисмо још само кочине и кокошињце. Кочина (обор за свиње) је код многих једноставан ниски објект грађен циглом, а покривен различитим материјалима, па чак и сламом (з-191). Кокошињац је полуотворени објект покривен сламом или тулузином са оградом од трске. Кокошињац у сваком случају улази у најужи круг најпримитивнијих склоништа у оквиру окућнице скоро сваког домаћинства у селу.

О улози и значају економских зграда треба свакако више писати јер су у непосредној вези и са самом културом становања.

ГРОБОВИ И ГРОБЉА

Долово има два гробља. Раније, када је село било мање гробља су била удаљена од кућа а данас су им се сасвим приближила. Гробља носе називе по становништву које чини већину, па је тако једно “српско” а друго “румунско”. Румунско гробље је млађе, настало је изгледа у 19.веку. На њему се сахрањују и Срби који су живели у румунском крају (мали) односно преко долине. Долина дели насеље на две целине

те свака има своје гробље. Српско гробље је старије и на њему нема сахрањених Румуна. На старост овог гробља указују и сами надгробни споменици од којих неки потичу скраја 18-ог и почетка 19-ог века. Иако су ови стари споменици углавном девастирани, на њима се још понегде могу прочитати имена покојника која су искључиво српска. Споменици су клесани из једног комада меког камена (пештер) који је релативно лак за обраду, а висина самог споменика не прелази 1м. Натписи на споменицима су нестали протоком времена или су нечитки. Надгробни споменици из овог најстаријег периода имају облик крста (з-171, з-174-6). Споменик (з-175) нам открива да је покојник припадао породици Радивојевић чији потомци и данас живе у селу, а упокојио се 1803 године. Током 19. века крстови донекле мењају изглед, добијају на висини (1,30 до 1,50м.) и клесању се придаје више пажње. Од 70-их година 19. века на споменицима се појављује флорални елемент – палма. Леп пример споменика из тог периода је крст сигниран 1876. годином (фот.12). Споменици 20-ог века идентични су са споменицима који се могу видети на градским гробљима широм Војводине. Првих 5-6 деценија овог века карактеришу споменици пирамидалног облика од скупог мермера. Касније се појављују споменици у виду танке мермерне плоче, правоугаоног облика и различитих димензија. Упоредо са каменним споменицима егзистирају и дрвени споменици једноставне израде који су били заступљени од тренутка када су гробља настала па до наших дана. На српском гробљу постоји, бар за сада, јединствена гробница а у власништву је породице Станков (з-169). На гробној парцели подигнут је објект који има сличности са монтажним гаражама само што су у овом случају стране објекта застакљене. Цео костур урађен је од профила, а за кров је узета зелена ребраста пластика. До објекта је спроведена струја и унутра се налази и покретни инвентар-клубе. Овакав или сличан начин заштите гробнице распрострањен је у источним деловима наше земље. Погребни обичаји и култ мртвих код становништва Јужног Баната у великој мери се наслања на источну Србију. Веравање да се живот на одређени начин наставља и након овоземаљског живота и да је покојнику потребна комуникација је садржано још у постулатима који су у непосредној корелацији са религијом старих Срба.

ЕТНОЛОШКА ЗБИРКА

Почетком 70-их година овог века брачни пар, Марија и Лаза Петров почели су да сакупљају етнографске предмете. Њихов ентузијазам убрзо је почео да даје видне резултате. Збирка се увечавала на радост сакупљача, тако да данас броји више од 800 предмета. Некадашњу шталу су адаптирали и у њој изложили већину предмета. Просторија /некадашња штала/ има скоро 30 квм и поплочана је циглом. Предмети су изложени у простору, на поду, по зидовима и од цигле озиданим јаслама. Нажалост, изложени предмети нису конзервирани сем што је са њих уклоњена прашина. О предметима не постоји никаква писана евиденција тако да је тачан број предмета само у сфери нагађања. Домаћини по сећању знају за већину предмета како су их и од кога надали. Изложени предмети не потичу искључиво из Долова, већ их има из Избишта, Делиблата, Мраморка, Локава, Ковина и других јужнобанатских насеља. Предмети су настајали у различитим периодима. Најстарији потићу из средине 19. века а има их скоро нових, прављених пре пар година. С обзиром да предмети нису прошли било какав конзерваторски третман многи су мање више оштећени, а понеки нису уопште за излагање. Спољни фактор (влага, прашина) највише оштећује

текстилни материјал. У збирци је вредан пажње вунени капут – дороц данас изобичајен. Метални предмети по угрожености могу се ставити на друго место, а предмети од дрвета и керамика за сада добро одолевају зубу времена. Просторија у којој се налазе предмети нема прозора, а за комуникацију користе се једина врата. У сваком случају простор са предметима треба повремено проветравати и свакако бар брисати праšину са њих. Простор где се налазе предмети је пренатрпан, што признају и сами власници збирке. По сопственом казивању спремају се да у дворишту изграде још један наменски простор где би поједини предмети дошли више до изражаја. У новоизграђени простор планирају да изложе пољопривредне справе које сада налазе у дворишту неадекватно заштићене.

О збирци је у више наврата писано у штампи (Дневник, Либертатеа ...) а снимљен је и краћи документарни филм.

У сваком случају треба занемарити аматерски приступ брачног пара Петров и усредсредити се на њихов огромни ентузијазам и жељу да сачувају бар део материјалне зајичајне баштине. Очигледно је, али није поражавајуће, да они нису у стању да се изборе са одређеним музеолошко-конзерваторским проблемима. Збирку би, уз сагласност власника, неизоставно требало заштити проглашењем за културно добро, па би у том случају и помоћ друштвене заједнице била неопходна, али не само на речима и обећањима.

ПОПИС ЕВИДЕНТИРАНИХ НЕПОКРЕТНОСТИ СА ПРИОРИТЕТИМА – ПРЕДЛОЗИМА ЗА ЗАШТИТУ

1. Кућа у ул. Лукреције Анкуцић бр.5 (фот.3))
2. Кућа у ул. Иве Лоле Рибара бр.62 (фот.5))
3. Кућа у ул. Петра Драпшина бр.18 (фот.8)
4. Кућа у ул. Војвођанска бр.25 (фот.6))
5. Кућа у ул. Соње Маринковић бр.4 (фот.7))
6. Капије куће у ул. Светозара Марковића бр. 27 (фот.9, 10)
7. Амбар у ул. Жарка Зрењанина бр.35 (фот.11)
8. Бунар у кући у ул. ЈНА бр. 55 (фот.13)
9. Бунар у кући у ул. 4 октобар бр.24 (з-256)
10. Виноградска колиба Душана Батке (фот.1)
11. Етнолошка збирка Марије и Лазе Петрова

Приоритети

Куће под редним бројевима 1,2 и 3.

ЗАКЉУЧАК

Данас Долово пролази кроз фазу која није непозната осталим банатским односно, у ширем контексту, војвођанским насељима. Верујем да смо сви свесни да галомирајућа урбанизација мења изглед банатског села и уништава трагове прошлости. Народно градитељство није истражено и проучено у довољној мери. Ове речи се не односе само на Долово, већ и остала насеља Доњег Баната. Истраживало се стихијски, повремено а резултат таквог рада је изврстан број стручних радова појединаца са жељом да се сегментарно укаже на понешто од народног градитељства. Са сигурношћу можемо рећи да ће до краја овог века бити у потпуности изгубљене

куће грађене током друге половине 19. века, а и добар број оних грађених првих деценија 20-ог века. Иако истраживање народног градитељства на овом подручју нема дугу традицију, неопходно је уложити напор да се бар кроз евидентирање, опис и фотографисање односно кроз валоризацију, бар нешто од непокретног народног градитељства отргло од заборавља и сачувало за будуће генерације. Најбољи начин је свакако заштита ”in situ”, али она је у овом тренутку недоступна између осталог нерегулисаним законским прописима и неразумевањем виших инстанци које углавном не додељују средства за ревитализацију народног градитељства, сем у изузетним случајевима (Пупинова кућа у Идвору, поводом 125 година од његовог рођења). На територији општине Панчево није за сада заштићена ни једна непокретност коју би могли подвести под одредницу ”народно градитељство”. Обично се за заштиту траже најстарије куће или помоћне зграде, што свакако није погрешно, али се такве непокретности обично налазе у веома лошем стању. Мислимо да би у овом тренутку најцелисходније било кренути од непокретности грађених пре 50 или нешто више година јер ће и оне бити ускоро на мети за рушење. Стварањем ткз. ”завичајних кућа” у сваком насељу уз помоћ мештана и шире друштвене заједнице један је од начина да се бар нешто ревитализује а то смо имали прилику да видимо пре 5 година на напред споменутој родној кући великог М. И. Пупина. Сам изглед идиличног банатског села Долова, сачувано народно градитељство спочетка овог века, збирка породице Петров, три цркве и др. потенцијали су који буде наду да у Долову треба уложити на очувању традиционалног народног градитељства Срба и Румуна.

ЛИТЕРАТУРА

1. Анализа постојећег стања споменика културе-насеље Долово. Панчево, Народни музеј,
2. 1979, рукопис
3. Банатске Хере. Нови Сад, Музеј Војводине, 1958
4. Војводина I. Нови Сад, 1939
5. Дероко, А. Старе сеоске куће у Војводини. Београд, 1968
6. Дероко, А. Фолклорна архитектура у Југославији. Београд, 1964
7. Јованчић, Р. Типови и начин градње колиба у селима Јужног Срема. РВМ, 1. Нови Сад,
8. 1952
9. Којић, Б. Војводина – сеоска архитектура и туризам. Београд, 1958
10. Којић, Б. Војводина – стара градска и сеоска архитектура у Војводини. Београд, 1940
11. Милекер, С. Историја Банатске војничке границе. Панчево, 1926
12. Милосављевић, М. Сточарство у северном Банату. РВМ, 12-13. Нови Сад, 1964
13. Поповић, Д. Велика сеоба Срба 1690. Београд, 1954
14. Поповић, Д. Срби у Банату до краја 18. века. Београд, Научна књига, 1955
15. Упутства за проучавање војвођанских насеља. Нови Сад, Матица Српска, 1955

РЕЗИМЕ

Теренска истраживања народног градитељства села Долова обављена су сада већ давне 1984 године. Резултат се појавио већ исте године у виду елабората ”Допуна анализе постојећег стања споменика културе – насеље Долово”. Овај рад је уствари са малим, незнатним изменама презентација наведеног елабората који се чува у Заводу за заштиту споменика културе у Панчеву (Одељење документације). Током задњих четрдесетак година у селу Долову, као уосталом и у другим сеоским насељима Доњег Баната, дошло је до многих промена у народном градитељству. Верујемо да ће овај рад бити на корист неким новим истраживачима села Долова јер оно то свакако заслужује.

Фот.1 Виноградарска колиба Душана Байке

Фот.2 Млекар

Фот.3 Кућа у ул.
Лукреције Анкуцић бр.5

Фот.4 Прозор са
шалонима и украсном
решетком,
ул. Л. Анкуцић бр.5

Фот.5 Кућа у ул. Иве
Лоле Рибара бр.62

Фот.6 Кућа у ул.
Војвођанска бр.25

Фот.7 Кућа у ул. Соње
Маринковић бр.4

Фот.8 Кућа у ул. Пејра
Драйшина бр.18

Фото. 9 Велика кайија,
ул.Светиозара Марковића
бр.27

Фото. 10 Мала Кайија, ул.
Светиозара Марковића
бр.27

Фото. 11 Амбар, ул.Жарка
Зрењанина бр.35

Фото. 12 Крст, сръско гробље 1876

Фото. 13 Бунар, ул. ЈНА бр.55

FOLK ARCHITECTURE OF THE VILLAGE OF DOLOVO IN DONJI BANAT

Abstract: In the year 1979, a team of experts from the National Museum of Pančevo–The unit for the Protection of Cultural Monuments prepared an „Analysis of the current condition of the cultural monuments for the settlement of Dolovo“. Five years later, in 1984, after some field research, I made an „Addition to the analysis“ with the desire to affirm the folk architecture and point out to some buildings that were not recorded in 1979 but have monumental values. The „Addition“ is, according to its content, divided into several sections: habitats outside the settlement, the house and its auxiliary economic buildings, graves and cemeteries, ethnological collection, the list of registered real estate with priorities - proposals for protection and the conclusion.

ИСТОРИЈА

Дејан Чимбуровић
ГРАДСКИ МУЗЕЈ ВРШАЦ¹

СПОМЕНИЦИ ПОСВЕЋЕНИ НОБ НА ТЕРИТОРИЈИ ГРАДА ВРШЦА: ПОУКА О ПРОШЛОСТИ И ОПОМЕНА ЗА БУДУЋНОСТ

Апстракт: Рад представља каталогски приказ свих споменика посвећени НОБ-у² на територији града Вршца. Тиме се представља локална, историјска и културна баштина везана за период II светског рата. За сваки споменик је написана крајња биографија особе или опис догађаја у чију је част подигнут. Предочени су најнеопходнији подаци о свим спомен обележјима као што су: иницијација, њихови аутори, откривање, званице и текстови, онако како је он на њима написан. За подреде писања овог текста коришћене су каталошке споменика на територији града Вршца и архивска грађа Одељења за савремену историју, чији сам руководилац.

Кључне речи: Споменици, НОБ, Вршац, ослобођење, Други светски рат.

УВОД

Од ослобођења Вршца у II светском рату до половине осамдесетих година прошлог века, на територији града Вршца подигнут је велики број најразличитијих спомен обележја посвећених народноослободилачкој борби и дешавањима везана за локалну историју у II светском рату. Подижу се као маркери сећања на трагедије, догађаје и истакнуте личности борбе за ослобођење од фашизма. По форми то су споменици – скулптуре, обелиски и спомен плоче. Подигнути су захваљујући иницијативама Општине Вршац, Савеза бораца НОР-а³ и осталих политичких организација у земљи попут ССРНЈ-а⁴, СКЈ-а⁵, Народне омладине, организације жена и одбора за прославу годишњица КПЈ⁶ и СКОЈ-а⁷. Поједине организације узеле би обавезе у погледу обележавања одређених објеката. Ова обавеза укључивала би материјалне издатке, техничко извршење и организацију прославе. Свечаности откривања спомен обележја биле су праћене масом окупљених грађана, ђака

¹ muzejvrsac@mts.rs

² НОБ - Народноослободилачка борба

³ НОР - Народноослободилачки рат

⁴ ССРНЈ - Социјалистички савез радног народа Југославије

⁵ СКЈ - Савез Комуниста Југославије

⁶ КПЈ - Комунистичка партија Југославије

⁷ СКОЈ - Савез комунистичке омладине Југославије

или студената уз присуство највиших политичких и друштвених функционера. Предавања, свечани говори, рецитације, беседе и комеморације уз громке аплаузе окупљених грађана, били су неизоставни део пропратног програма. Датуми свечаног откривања обично су падали на важне годишњице или државне празнике као што су: годишњица ослобођења града, Дан Републике, Дан младости или Дан победе над фашизмом.

У Вршцу је највише спомен обележја подигнуто током педесетих и шездесетих година XX века. Савез бораца је намеравао да обележи још неколико локација у граду које су значајне за историјат НОБ-а, али се то није остварило. Велики број биста на споменицима или рељефа на спомен плочама подигнутих на територији Вршца дела су истакнутих вајарских уметника и академика попут Екатарине Ристивојева, Карла Направника, Ристе Даниловића, Радмиле Бобић Фијатовић и других. Комисија је бирала уметника и идејно решење путем конкурса. Након одабраног решења и дозволе Општине, ступило би се у реализацију пројекта. Подигнути су захваљујући организацији Савеза бораца или неке друге друштвене заједнице.

Споменици НОБ-а представљају сведочанство прошлих времена, али и опомену будућим генерацијама да чувају и развијају тековине антифашизма на којима почивају сви темељи данашњег друштва. Осим тога, овакви споменици нису само пука омаж и захвалност борцима који су пали за Вршац и своју отаџбину, већ представљају наше културно добро, бисере српске архитектуре и одличне изворе за истраживање локалне савремене историје.

СПОМЕНИК НАРОДНОМ ХЕРОЈУ ЖАРКУ ЗРЕЊАНИНУ (1902 – 1942)

У парку на Светосавском тргу подигнут је споменик са бронзаном бистом народном хероју, члану ЦК КПЈ за Војводину и учитељу Жарку Зрењанину (1902 – 1942). Срески одбор Савеза бораца покренуо је иницијативу подизања споменика на његовом гробном месту у центру Вршца. Израда бисте била је поверена академском вајару и професору из Вршца, Екатарини Ристивојева. Свечано откривање споменика било је обављено 2. X 1955. године, у част 11-годишњице ослобођења Вршца, на великом митингу на којем је присуствовало преко 7.000 грађана, представника власти, чланова породице Зрењанин, друштвених и политичких организација. Споменик Жарку Зрењанину заузима централно место на Светосавском тргу, у тзв. Руском парку, и окренут је према Вршачком брегу. Урађен је у облику зарубљене пирамиде, а лежи на степенастом постољу које се састоји од две мермерне плоче. На предњој страни споменика урезан је металним словима следећи текст:

*Народни херој
Жарко Зрењанин
– Уча –
1902 – 1942*

Име народног хероја Жарка Зрењанина су током социјалистичког периода наше историје носиле основна школа (данас Јован Стерија Поповић) и касарна у Вршцу. Једна од најпрометнијих централних улица у граду носи његово име. Испред некадашње касарне, на Тргу партизана, стоји споменик Жарку Зрењанину са бистом.

1. Споменик и гробно место народног хероја Жарка Зрењанина на Светосавском тргу. Биста је рад Е. Ристивојева.

2. Споменик народном хероју Жарку Зрењанину код бивше Касарне.

Откривен је 1987. године у присуству градских власти, припадника ЈНА и грађана. На мермерној плочи је урезан следећи текст:

*Народни херој
Жарко Зрењанин „Уча“
1902 - 1942*

СПОМЕНИК СТРАХИЊИ СТЕФАНОВИЋУ (1913 – 1942)

У парку на Тргу св. Теодора Вршачког (некада Трг Саве Ковачевића) подигнут је споменик секретару ОК КПЈ за Јужни Банат, Страхини Стефановићу (1913 – 1942) са бистом. Одбор за прославу 40-годишњице КПЈ и СКОЈ-а покренуо је иницијативу за подизање његовог споменика. Споменик је подигнут средствима фонда Савеза бораца као и донацијама појединих привредних предузећа. Израда бисте припала је уметнику Ристи Даниловићу, вајару из Ниша, који је уједно осмислио и идејну скицу за читав споменик. Његова градња трајала је од јуна до октобра 1959. године. Споменик је откривен на 15-годишњицу ослобођења Вршца, 4. X 1959. године. Одређено је да то буде четвртог уместо другог октобра пошто је била недеља. На митингу је говорио Радивоје Станковић, члан СК СКС из Вршца и учесник у НОБ-а. Одбор за прославу 40-годишњице КПЈ и СКОЈ-а активно се ангажовао у организовању прилога, градњи и подизању, као и митинга приликом откривања.

Споменик је израђен од мермера беле боје, а лежи на степенастом постољу које се састоји од две плоче. Доња плоча је од црног лабрадора, а горња од белог мермера. На предњој страни је урезан текст:

*Стјрахинџа Стјепановић
Секретар окружног комитетa КПЈ
1913-1942.*

На левој бочној страни налази се црна плоча на којој је текст:

Одбор за прославу 40 годишњице КПЈ

3. Споменик Стјрахинџи Стјепановићу на тргу Св. Теодора Вршачког. Биста је рад Р. Даниловића.

СПОМЕНИК ЖИВИ ЈОВАНОВИЋУ (1910 – 1944)

У Градском парку у Вршцу подигнут је споменик команданту Јужнобанатског одреда и учитељу Живи Јовановићу (1910 – 1944) са бистом. Првобитно је Живи Јовановићу већ био подигнут споменик са спомен плочом у Градском парку, али како вероватно нису били задовољни његовим изгледом, Срески одбор Савеза бораца НОР-а је покренуо иницијативу за подизање новог споменика на истом месту. Одбор је учествовао у сакупљању прилога у новцу и материјалу, и организовању митинга приликом откривања. Израда Живине бисте била је поверена академском вајару и професору из Вршца, Екатарини Ристивојев. Споменик је подигнут средствима фонда Савеза бораца као и донацијама појединих привредних предузећа. Општина Вршац је бесплатно донирала мермер. После усвојеног идејног пројекта одобрен је извођачки пројекат споменика Живи Јовановићу чија је градња трајала од јула до 20. децембра 1955. када је завршен. Откривен је на Дан ЈНА⁸, тачније 22. децембра 1955. године на великом митингу на којем је учествовало преко 6.000 грађана. Митинг је свечано отворио народни херој Иса Јовановић (1906 – 1983).

Споменик се налази лево од главног улаза у парк. Постоље је степенасто, а састоји се од две плоче. Обелиск је у облику призме, а на њему је биста. На предњој страни је текст:

*Жива Јовановић
Командант
Јужнобанатског партизанског одреда
1910-1944*

⁸ ЈНА - Југословенска народна армија

4. Споменик Живи Јовановићу у Градском парку. Биста је рад Е. Ристивојева.

5. Споменик народном хероју Славку Сави Мунђану у Градском парку. Биста је рад Е. Ристивојева.

СПОМЕНИК НАРОДНОМ ХЕРОЈУ СЛАВКУ САВИ МУЊАНУ (1910 – 1941)

У Градском парку подигнут је споменик народном хероју, студенту права и секретару ОК КПЈ за Јужни Банат, Славку Сави Мунђану (1910 – 1941) са бистом. Срески одбор Савеза бораца НОР-а је покренуо иницијативу подизања овог споменика у Градском парку. Одбор је учествовао у организовању радова, сакупљању материјалних средстава и организовању митинга приликом откривања. Израда бисте била је поверена академском вајару и професору из Вршца, Екатарини Ристивојев. Изградња споменика је трајала од јула до 20. децембра 1955. Откривен је заједно са новијим спомеником Живи Јовановићу, на Дан ЈНА, тачније 22. децембра 1955. године на великом митингу на којем је учествовало преко 6.000 грађана.

Споменик се налази десно од главног улаза у парк. У облику је призме и лежи на степенастом постољу које се састоји од две плоче. Цео споменик је од мермера.

На предњој страни је текст исписан металним словима:

*Народни херој
Славко Мунђан
„Сава“*

Захваљујући иницијативи вршачког СУБНОР-а⁹ и уз подршку Општине Вршац, недавно су обновљене плоче и освежена слова на оба споменика у Градском парку

⁹ СУБНОР - Савез удружења бораца народноослободилачког рата.

које су услед дотрајалости почеле да пропадају. Такође су замењене коцке поред њихових постоља како би се олакшао приступ приликом полагања венаца.

Осим споменика у Градском парку и улице у Вршцу која носи његово име, Славко Мунџан има посвећене две спомен плоче: на кући у којој је живео и радио, у улици Другог октобра бр. 31, и испред куће пред којом је погинуо, у данашњој Змај Јовиној улици под бројем 86. Сходно томе, Срески одбор НФ је 1947. године открио спомен плочу уз присуство окупљених грађана. Плоча је од црног мермера, са следећим текстом:

*Овде је мучки убијен народни њководрац
и организатор
Народно-ослободилачког покрета
Јужног Баната
Славко Мунџан – Сава
Од фашистичког крвника 5. септембра 1941. године.*

6. Спомен плоча хероју Славку Сави Мунџану, погинуој на месту његове погинутије.

СПОМЕНИК НАРОДНОМ ХЕРОЈУ АНЂЕЛИЈИ АНЂИ РАНКОВИЋ (1908 – 1941)

У Градском парку подигнут је споменик народном хероју Анђелији Анђи Ранковић (1908 – 1942) са бистом. Анђелија Ранковић била је сестра народног хероја Исе Јовановића и прва жена Александра Ранковића¹⁰.

Срески одбор Савеза бораца НОР-а иницирао је пројекат подизања споменика на овом месту. Одбор је учествовао у организовању прилога, радова око подизања споменика и организовању митинга. Екаторини Ристивојев била је поверена израда бисте. Општина Вршац је донирала мермер. Градња Анђиног споменика је трајала од маја до 1. јула 1956. године. Откривен је на Дан бораца, 4. јула 1956. године. Митинг је отворио секретар ЦК СКС, Пера Јовановић, док је споменик открила чланица ЦК СКЈ, Спасенија Цана Бадовић¹¹, у присуству Александра Ранковића, Исе Јовановића и Светислава Стефановића Ђеђе¹² који је у то доба обављао функцију Савезног секретара за унутрашње послове ФНРЈ. Биста лежи на стубу који је у горњем делу проширен. Део стуба лежи на плочи. Обложен је сивим мермером. На предњој страни је текст:

*Народни херој
Анђа Ранковић*

7. Споменик народном хероју Анђелији Анђи Ранковић у Градском парку. Биста је рад Е. Ристивојева.

¹⁰ Александар Ранковић – Марко, Лека (1909–1983) био је комунистички револуционар, учесник Народноослободилачке борбе, друштвено-политички радник СФР Југославије и СР Србије, јунак социјалистичког рада, народни херој Југославије и потпредседник СФР Југославије. Смењен је са свих функција на чувеном Брионском пленуму 1966. године.

¹¹ Спасенија Цана Бадовић (1907–1977) била је револуционарка, учесница Народноослободилачке борбе, друштвено-политичка радница СФРЈ и СР Србије, јунак социјалистичког рада и народни херој Југославије.

¹² Светислав Стефановић – Ђеђа (1910–1980), учесник Народноослободилачке борбе, друштвено-политички радник СФРЈ и народни херој Југославије. У периоду од 1953. до 1963. године обављао је дужност Савезног секретара за унутрашње послове ФНРЈ.

На углу улице која је понела њено име, и улице Милоша Обилића у Вршцу налази се спомен плоча посвећена хероини Анђелији Анђи Ранковић. Свечано је откривена 1984. године. Аутор њеног рељефа на плочи је Радмила Бобић Фијатовић, вајар, уметник и професор из Вршца. На сивој металној плочи у левом углу је урезан Анђин рељеф, а испод њега стоји:

*1908 – 1942 (година рођења и смрти)
Издишће – Гацко (место рођења и смрти).*

У десном углу плоче налази се следећи текст:

*Анђа Ранковић Јовановић
Народни херој
Члан СКОЈ-а, од 1926.
члан МН СКОЈ – а,
руководилац текстилних радника у Београду,
секретар партијске ћелије,
заменик комесара IV батаљона групе пролетерске бригаде,
погибнула 1942. године.*

СПОМЕН-КОСТУРНИЦА ПАЛИМ БОРЦИМА 1941-1945. ГОДИНЕ

Вршац је ослобођен 2. октобра 1944. године од стране јединица 10. гардијског стрељачког корпуса 2. украјинског стрељачког фронта под командом генерала Ивана Андрејевича Рубањока, у кооперацији са Вршачким НОП одредом на челу са командантом Марком Контићем и комесаром Јованом Граховцем. У ослобађању Вршца учествовале су и ударне групе формиране од грађана Вршца.

У част свим погинулим борцима Црвене Армије, борцима НОВЈ и стрељаним родољубима и жртвама фашистичког терора из Вршца и околине током II светског рата подигнута је спомен-костурница са рељефом на православном гробљу у Вршцу. Најпре су тела погинулих бораца Црвене армије били положени на руском гробљу у тзв. Руском парку у строгом центру града на месту где се данас налази споменик и гробно место Жарка Зрењанина. Касније су градске власти донеле одлуку да се вршачки Црвеноармејци пребаце у колективну гробницу заједно са посмртним остацима бораца изгинулих у борбама за ослобођење вршачке околине. Одлучено је да њихова заједничка гробница буде на централном делу православног гробља. Са њима почивају и 36 војника НОВЈ, 11 војника погинулих 1941. године и 11 стрељаних родољуба цивила.

Срески одбор Савеза бораца НОР у Вршцу је иницирао идеју подизања споменика на овом месту. Рељеф на спомен-костурници је рад академског вајара Екатарине Ристивојев, док је архитекта здања био Богдан Јовановић. Бригаде Савеза бораца и поједине привредне организације су донирале материјал и организовале приредбе и манифестације на којима су сакупљани добровољни прилози за изградњу овог споменика. Изградња спомен костурнице је трајала од априла до октобра 1955. године. Откривена је на 11. годишњицу ослобођења града, 2. X 1955. године. Митингу откривања споменика је присуствовало преко 8.000 људи из Вршца

и околине. Окупљенима се обратио члан ЦК СКС Добривоје Томић, уз присуство Исе Јовановића, секретара ПК СБ Павла Перца, и осталих истакнутих представника политичких и друштвених организација.

Спомен костурница се састоји од степенастог постоља са три плоче, а на постољу је паралелопипед на чијој је предњој страни бронзани рељеф. Рељеф симболише борбу народа у устанку против окупатора. Призор ратне сцене на рељефу доводи нас у директну везу са ликовима антике, поштено приказаним победницима и побеђенима, уводи нас у причу пуну балетских ставова, непогрешиве анатомије и лепоте људског тела и до танчина промишљене идејне целине.¹³

На плочи испод рељефа уграђеним металним словима исписан је следећи текст:

Борцима НОВ Југославије и борцима Црвене Армије који су херојски пали октобра 1944. године у заједничкој борби против фашистичких агресора.

Лево и десно испод степенастог подножја налази се по једна бела мермерна плоча на чијој је горњој површини петокрака, а испод ње стоји следећи текст:

Плоча на десној страни:

*Нека ова спомен костурница генерацијама пренесе поруку:
„Падосмо у борби против фашизма. Изинусмо смело за слободу, за част и
достојанство човека не поинусмо срамно већ смело – онако како човеку доликује”*

8. Спомен костурница палим борцима 1941 – 1945. године на православном гробљу у Вршцу. Рељеф је рад Е. Ристивојев.

13 Д. Куручев, Екатарина Ристивојев, ГМВ, Вршац, 2006, 8.

Плоча на левој страни:

У овој спомен костурници сахрањено је:

36 бораца НОВЈ-е

11 војника поинулих 1941. године

11 стрељаних рогољуба цивила

52 бораца Црвене армије

Плоче су током зуба времена пропале па су замењене новим мермерним плочама идентичног изгледа и текстуалног садржаја.

СПОМЕН ПЛОЧА ПАЈИ МАРГАНОВИЋУ (1904 – 1929)

На углу улица Милоша Обилића и Паје Маргановића налази се спомен плоча посвећена једном од седморице секретара СКОЈ-а, Павлу Паји Маргановићу (1904 – 1929). Он је као подстанар, живео у кући Воје Завишина, на адреси Топлице Милана број 21. у Вршцу. У овој кући је била одржана II Среска конференција СКОЈ-а на којој је говорио Маргановић. На предлог одбора за прославу 20-годишњице револуције одлучено је да се улица Топлице Милана прозове именом Паје Маргановића, а да се спомен плоча у његову част постави на првој кући у тој улици. Општински комитет Народне омладине Вршац је покренуо иницијативу подизања спомен плоче на овом здању. Откривена је 24. децембра 1961. године поводом прославе 20-годишњице револуције. Плочу је открио председник ОК Општине Вршац, Љубомир Добрић уз присуство представника власти и преко 1500 омладинаца и грађана. Израђена је од белог мермера. У левом горњем углу је петокрака звезда, под њом лаворова гранчица, а у продужетку стоји текст:

Улица Паје Маргановића

Члана ЦК КПЈ и секретара ЦК СКОЈ-а

У згради бр. 21 илегално је живео и авустиа 1928. год. одржао II среску конференцију СКОЈ-а.

Омладина Вршца поводом 20-годишњице народне револуције.

СПОМЕН ПЛОЧА ЈАНОШУ ЛЕНЂЕЛУ (1910 – 1941)

На зиду некадашње зграде Радничког дома, данас Културног центра у Стеријиној улици на броју 62, налази се спомен плоча посвећена члану СК и ГК КПЈ Јаношу Ленђелу (1910 – 1941). Ленђелева плоча је од белог мермера. Одбор за прославу 20-годишњице ослобођења Вршца иницирао је постављање плоче у његову част. Откривена је 1964. године у присуству грађана. На њој су урезани срп и чекић, а испод њих стоји следећи текст:

У овој згради радио је

Јанош Ленђел

члан СК и ГК КПЈ у Вршцу

Стрељан од окупатора 31. јула 1941 у Зрењанину

Одбор за прославу 20-годишњице ослобођења.

9. Спомен плоча посвећена Јаношу Ленђелу.

СПОМЕН ПЛОЧЕ НА ЗГРАДИ У КОЈОЈ ЈЕ БОРАВИО ЈОСИП БРОЗ ТИТО (1892 – 1980)

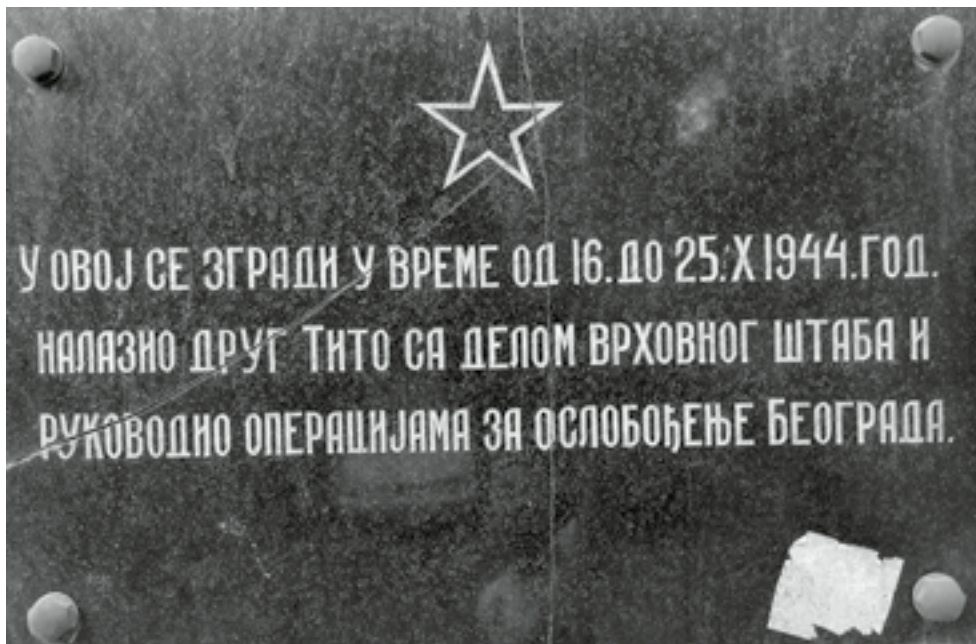
На зиду зграде данашње Болнице (Одељење за онкологију) у улици Ђурђа Смедеревца на броју 8 подигнута је спомен плоча. Посвећена је годишњици боравка Јосипа Броза Тита (1892 – 1980) и дела Врховног штаба НОВЈ¹⁴ и ПОЈ¹⁵ у Вршцу. Након ослобођења Вршца у II светском рату, ова кућа је служила као привремено политичко и војно седиште нове Југославије. Са ове адресе Тито је водио важне кореспонденције, обављао преговоре и давао команде поводом коначног ослобођења Београда и остатка земље. Општина Вршац и политичке организације су покренуле иницијативу ради постављања спомен плоче на зиду овог здања. Плочу су израдила техничка лица Одељења за комуналне послове Општине Вршац. Свечано је откривена 2. октобра 1984. године у част обележавања 40-годишњице ослобођења Вршца и Војводине. Зграда има значајну историјску важност узимајући у обзир да је Вршац тих дана био центар окупљања домаћих партијских личности, совјетских

14 НОВЈ - Народноослободилачка војска Југославије

15 ПОЈ - Партизански одред Југославије

војних руководиоца и представника савезничких мисија. На мермерној плочи испод петокраке стоји следећи текст:

У овој се згради у време од 16. до 25. X 1944. год. налазио друг Тито са делом Врховног штаба и руководио операцијама за ослобођење Београда.

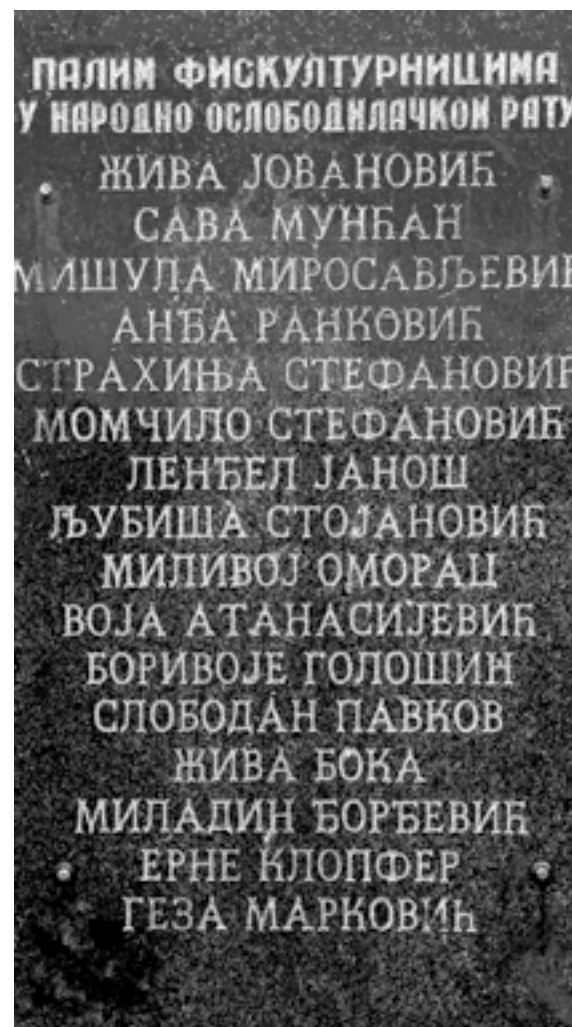

10. Спомен плоча посвећена боравку Ј. Броза Тита и дела ВШ.

СПОМЕН ПЛОЧА ПОГИНУЛИМ ФИСКУЛТУРНИЦИМА

На улазу у помоћни стадион подигнута је спомен плоча палим фискултурницима у Народноослободилачком рату. Иницијативу је покренуо Срески савез спортова Вршац. Аутор плоче био је чувени академски сликар Карло Направник, док је њена израда трајала од 1. маја до 14. маја 1953. године. Откривена је на Дан победе, тачније 15. маја¹⁶ 1953. године на великој спортској паради која је била одржана на Стадиону, а на којој је присуствовало око 7.000 грађана. Уз пропратни говор председника Општине Вршац, Саве Јовановића, спомен плочу је открио председник Савеза спортова Коста Митровић. Израђена је од црног мермера на каменом стубу и на њој стоји следећи текст:

¹⁶ Почев од 1965. године, Дан победе над фашизмом се у Југославији обележавао 9. маја. До тада се обележавао 15. маја.

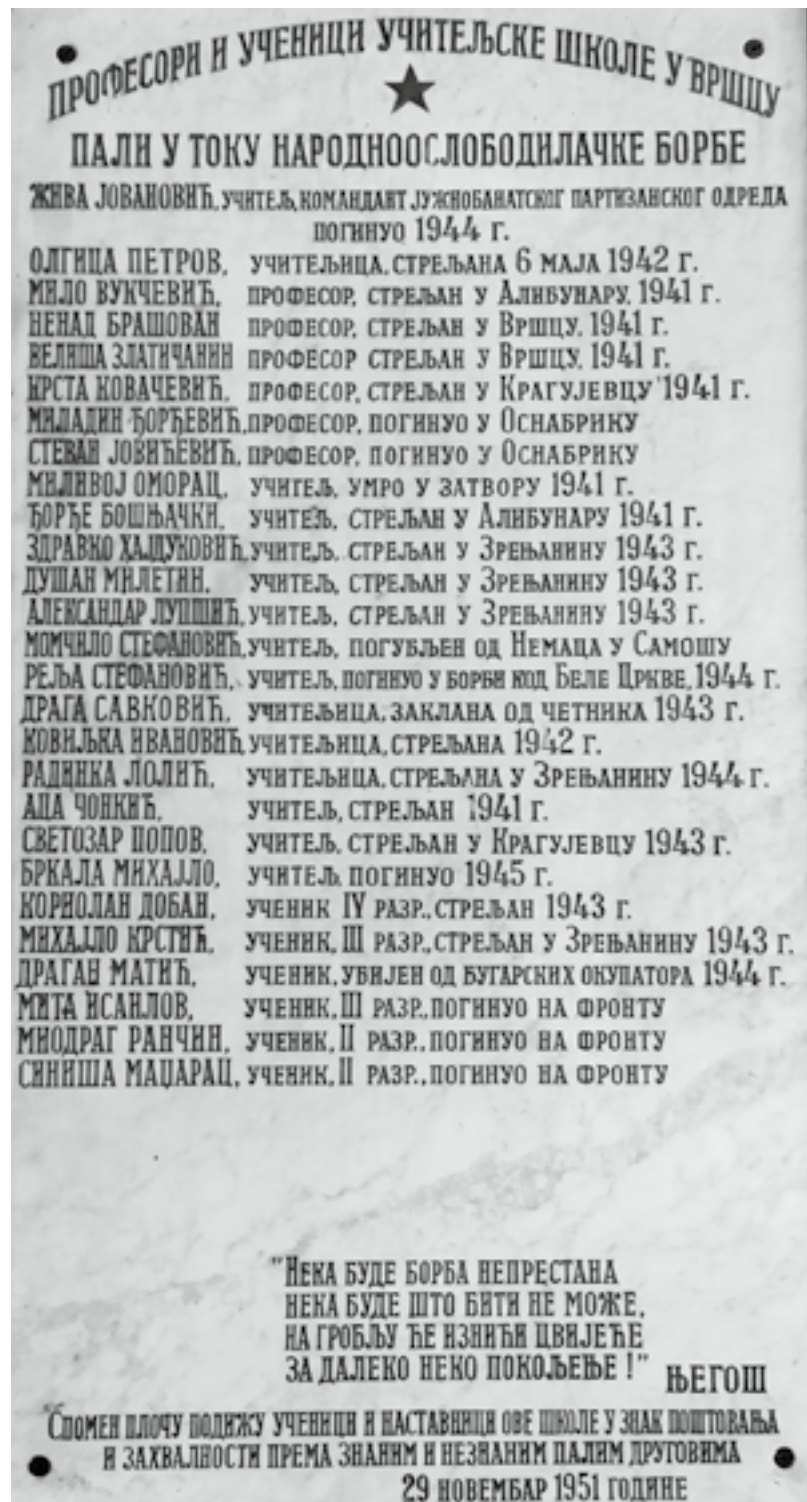
*Палим фискултурницима у Народноослободилачком рату
Жива Јовановић – Сава Мунђан
– Мишула Миросављевић –
Анђа Ранковић – Страхинја
Стефановић – Момчило
Стефановић – Ленђел Јанош –
Љубиша Јовановић – Миливој
Омоцац – Воја Атанасијевић
– Боровоје Голошин – Слободан
Павков – Жива Бока – Миладин
Ђорђевић – Ерне Клојфер – Геза
Марковић.*

Пређашња плоча посвећена палим фискултурницима је током времена пропала, па је замењена новом мермерном плочом идентичног садржаја и изгледа. Једина разлика лежи у томе што је пређашња била од сивог, док је новија направљена од црног мермера.

11. Спомен плоча посвећена палим фискултурницима у НОР.

СПОМЕН ПЛОЧА УЧЕНИЦИМА И ПРОФЕСОРИМА УЧИТЕЉСКЕ ШКОЛЕ КОЈИ СУ ПОГИНУЛИ У НОБ-у

У холу зграде Високе школе струковних студија за васпитаче „Михаило Палов” на Омладинском тргу број 1. подигнута је спомен плоча ученицима и професорима Учитељске школе који су погинули у НОБ-у. Спомен плочу је иницирао и подигао колектив школе заједно са својим студентима користећи се сопственим средствима. Плоча је од сивог мермера, а рађена је од септембра до новембра 1951. године. Откривена је на Дан Републике, 29. новембра 1951. године на свечаном митингу у школској аули уз присуство професора, студената и дела Савеза бораца. На њој пише следећи текст:

Професори и ученици Училијске школе (исход стоји њепокрака) њали у шкоу Народноослободилачке борбе

Жива Јовановић, учитељ, командант Јужнобанатској партизанској партизанској одреда

Олицица Пејров, учитељица, стрељана 6. маја 1942. г.

Мило Вукчевић, професор, стрељан у Алибунару 1941. г.

Ненад Брашован, професор, стрељан у Вршцу 1941. г.

Крста Ковачевић, професор, стрељан у Крајујевцу 1941. г.

Миладин Ђорђевић, професор, погинуо у Осанбрику

Стеван Јовичевић, професор, погинуо у Осанбрику

Миливој Оморац, учитељ, умро у затвору 1941. г.

Ђорђе Бошњачки, учитељ, стрељан у Зрењанину 1943. г.

Душан Милетић, учитељ, стрељан у Зрењанину 1943. г.

Момчило Стефановић, учитељ, погубљен од Немаца у Самошу

Реља Стефановић, учитељ, погинуо у борби код Беле Цркве 1944. г.

Драга Савковић, учитељица, заклана од четника 1943. г.

Ковиљка Ивановић, учитељица, стрељана 1942. г.

Радинка Лолић, учитељица, стрељана у Зрењанину 1944. г.

Аца Чонкић, учитељ, стрељан 1941. г.

Светозар Појов, учитељ, стрељан у Крајујевцу 1943. г.

Бркала Михајло, учитељ, погинуо 1945. г.

Кориолан Добан, ученик IV разр. стрељан 1943. г.

Михајло Крстић, ученик III разр. стрељан у Зрењанину.

Драган Мајић, ученик, убијен од бугарских окупајора 1944. г.

Мита Исаилов, ученик III разр. погинуо на фронту.

Миодраг Ранчин, ученик II разр. погинуо на фронту.

Синиша Мазарац, ученик I разр. погинуо на фронту

У наставку даље пише:

„Нека буде борба нејресјана

Нека буде што бити не може

На гробљу ће изнићи цвијеће

За далеко неко покољење!”

Њепош

Спомен плочу подижу ученици и наставници ове школе у знак поштовања и захвалности према знаним и незнаним њалим друговима 29. новембар 1951. године.

12. Спомен плоча посвећена њалим студентима и професорима која се налази у холу сјроковне школе.

СПОМЕН ПЛОЧА ПОСВЕЋЕНА НАРОДНОМ ХЕРОЈУ МИЛАНУ МИЈАЛКОВИЋУ ЧИЧИ (1897 – 1941)

У холу зграде Високе школе струковних студија за васпитаче „Михаило Палов” на Омладинском тргу број 1 подигнута је спомен-плоча члану ПК КПЈ Србије и народном хероју Милану Мијалковићу Чичи (1897 – 1941). Иницијативу за постављање спомен плоче покренуо је Савез бораца НОР и његови бивши ученици. Од септембра до новембра 1958. године је трајала њена израда. Откривена је у част 14-годишњице ослобођења Вршца, 2. X 1958. године. На митингу је говорио секретар ОК Вршац Ђура Шарац, уз присуство представника власти, Савеза бораца, професора и ђака Гимназије, Учитељске школе и других културних и јавних установа. Савез бораца се активно ангажовао око организовања свечаног митинга. Плоча је од црног мермера. Преко површине плоче стоји петокрака звезда, а у њој срп и чекић. Испод њих стоји исписан следећи текст:

*У овој школи предано је радио од 1921-1924 г. на васпитању младих генерација
Народни херој
Милан Мијалковић професор
Члан П.К.К.П.Ј. – за Србију
Херојски погинуо на Градини 1941*

*2. X 1958 Савез бораца
Вршац*

13. Спомен плоча посвећена народном хероју Милану Мијалковићу.

СПОМЕН ПЛОЧА ПОСВЕЋЕНА СТРАДАЊУ ПАРТИЗАНСКОГ АКТИВА

У улици Светозара Милетића на броју 9. стоји спомен плоча посвећена хапшењу и страдању партизанског актива. У овој кући су као подстанари становали секретар ГК КПЈ Милан Јакшић (1916 – 1942) и његова жена, чланица среског комитета КПЈ Амалија Малчи Подгоршек – Јакшић (1917 – 1942). Иницијативу за подизање спомен плоче су покренули грађани Вршца. Свечано је откривена у част 22-годишњице ослобођења Вршца, 2. октобра 1966. године уз присуство великог броја грађана. Плоча је од белог мермера. На плочи испод петокраке стоји следећи текст:

„У овој згради од априла до септембра 1941. састајао се партизански актив у присуству Мунћан Славка – Саве окружног комитета КПЈ и истовремено је радила штампарија месног и среског комитета КПЈ под руководством Милана Јакшића секретара месног комитета и Амалије Подгоршек – Јакшић члана среског комитета КПЈ. У ноћи 7. септембра 1941 године полиција је открила штампарију и руководиоце ухватила и стрељала их 9. маја 1942 године у Јајинцима”

2. X. 1966 Грађани Вршца

СПОМЕН ПЛОЧА НАРОДНИМ ХЕРОЈИМА СЛАВКУ РОДИЋУ (1918 – 1949) И МИЛАНУ ЈАКШИЋУ (1916 – 1942)

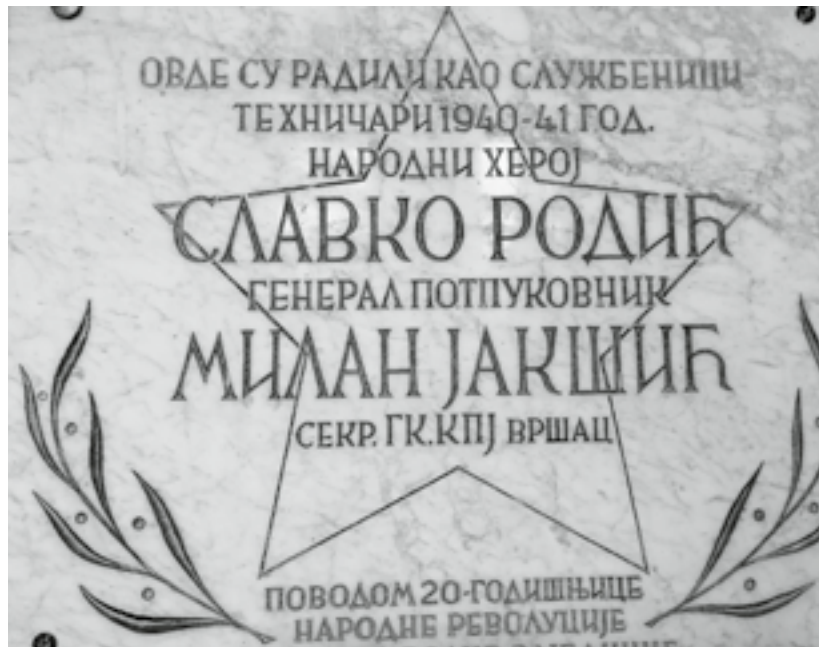
У згради Водопривредног друштвеног предузећа „Јужни Банат” (некада Водна заједница), у Дворској улици број 2/1, налази се спомен плоча посвећена народном хероју, генералу и потпуковнику Славку Родићу¹⁷ (1918 – 1949) и секретару ГК КПЈ Милану Јакшићу (1916 – 1942), који су као геометри радили у овом предузећу. Иницијативу за подизање спомен плоче је покренуо колектив Водне заједнице. Откривена је на Дан бораца, 22. децембра 1961. године. Открио ју је директор Водне заједнице, Бранко Петров, који је у име колектива говорио о раду Славка Родића и Милана Јакшића. Спомен-плоча се налази у згради данашњег Водопривредног друштвеног предузећа „Јужни Банат”, између I и II спрата.

Изграђена је од белог мермера. Преко површине плоче је црвена петокрака. Лево и десно од доњих кракова звезде је по једна лаворова гранчица, а преко тога стоји текст:

*Овде су радили као службеници
техничари 1940- 41. год.
Народни херој Славко Родић
генерал-потпуковник Милан Јакшић секр. ГК КПЈ Вршац*

*Поводом 20-годишњице Народне револуције
Колектив водне заједнице*

¹⁷ Радослав Славко Родић (1918 —1949) био је учесник Народноослободилачке борбе, генерал-потпуковник Југословенске армије и народни херој Југославије.

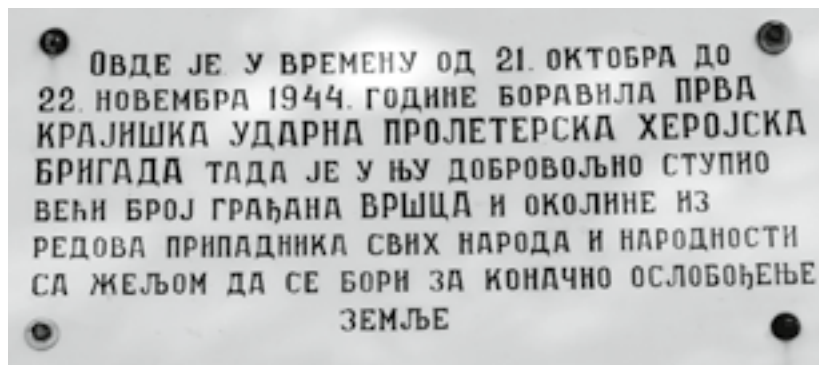

14. Спомен плоча посвећена хероју Славку Родићу и Милану Јакшићу.

СПОМЕН ПЛОЧА ПОСВЕЋЕНА БОРАВКУ ПРВЕ КРАЈИШКЕ УДАРНЕ БРИГАДЕ У ВРШЦУ

На зиду Основне школе „Јован Стерија Поповић“ подигнута је спомен плоча посвећена боравку Прве крајишке ударне бригаде у Вршцу. Изграђена је од белог мермера. На њој пише следећи текст:

„Овде је у времену од 21. октобра до 22. новембра 1944. године боравила Прва Крајишка Ударна Пролетерска Херојска Бригада тада је у њу добровољно ступио већи број грађана Вршца и околине из редова припадника свих народа и народности са жељом да се бори за коначно ослобођење земље“

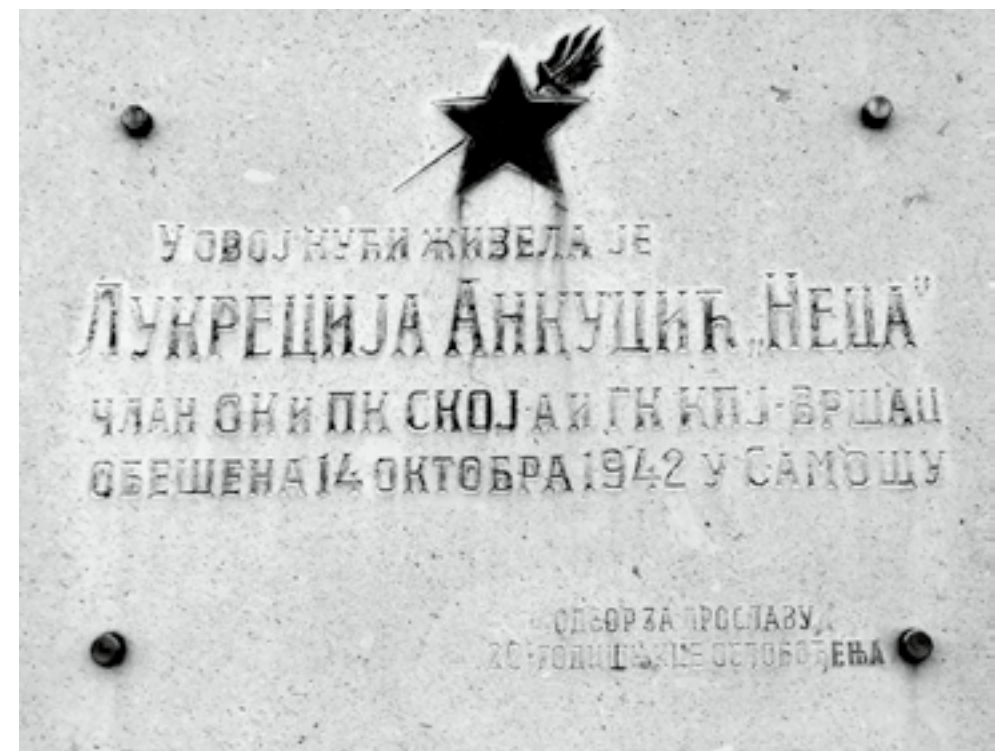
15. Спомен плоча у часи боравка I крајишке бригаде у Вршцу.

СПОМЕН ПЛОЧА ПОСВЕЋЕНА ЛУКРЕЦИЈИ НЕЦИ АНКУЦИЋ (1920 – 1942)

На зиду куће у улици Светозара Милетића број 52 налази се спомен плоча посвећена секретару СК СКОЈ-а, члану ОК СКОЈ-а и члану СК КПЈ за Вршац, Лукрецији Неци Анкуцић (1919 – 1942). Одбор за прославу 20-годишњице ослобођења Вршца иницирао је постављање спомен плоче на зиду куће у којој је живела. Откривена је 1964. године. Плоча је од белог мермера. Преко површине плоче су петокрака звезда и упаљена бакља, а испод њих стоје следећи редови:

У овој кући живела је
Лукрецији Анкуцић, Неца
Члан СК и ПК СКОЈ и ГК КПЈ Вршац
Обешена 14. октобра 1942. у Самошцу

Одбор за прославу 20-годишњице ослобођења.

16. Спомен плоча посвећена хероини НОБ Лукрецији Неци Анкуцић.

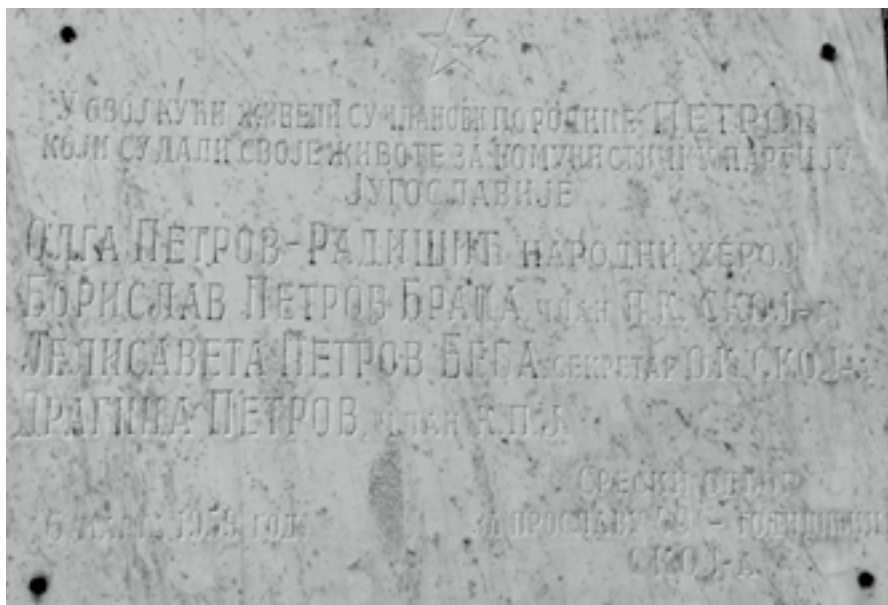
СПОМЕН ПЛОЧА ПОСВЕЋЕНА ПОРОДИЦИ ПЕТРОВ

На зиду куће у улици Другог октобра на броју 43 налази се спомен-плоча посвећена породици Петров која је живела на овој адреси. Иницијативу за подизање спомен плоче је покренуо Срески одбор за прославу 40-годишњице КПЈ и СКОЈ-а спомен плочу. Плоча је подигнута следећим члановима породице Петров: народном хероју Олги Петров Радишић (1920 – 1942), секретару ОК КПЈ за јужни Банат, народном хероју и Олгином супругу Бориславу Петров Браца (1921 – 1942), и његовим сестрама Јелисавети Беби Петров (1919 – 1942) и Драгици Петров (1916 – 1942). Општина Вршац је поклонила мермерну плочу, а Савез бораца је учествовао у прикупљању прилога. Њена израда је трајала од фебруара до 5. марта 1959. године када је завршена. Откривена је 6. марта 1959. на дан стрељања изгинулих. Плочу је открио председник Општине Вршац, Вељко Опричић, уз присуство преко 2.000 окупљених грађана и омладине. Свечаност су уприличиле мајке породице Петров и Олге Петров Радишић. Израђена је од белог мермера. У горњем делу плоче је петокрака звезда, а испод ње стоји следећи текст:

У овој кући живели су чланови породице Пејтров који су дали своје животе за комунистичку партију Југославије

*Олиа Пејтров-Радишић, народни херој
Борислав Пејтров Браца, члан ПК СКОЈ-а
Јелисавета Пејтров Беба, секретар ОК СКОЈ-а
Драгица Пејтров, члан КПЈ*

*6. марта 1959. год. Срески одбор за прославу
40-годишњице СКОЈ-а.*

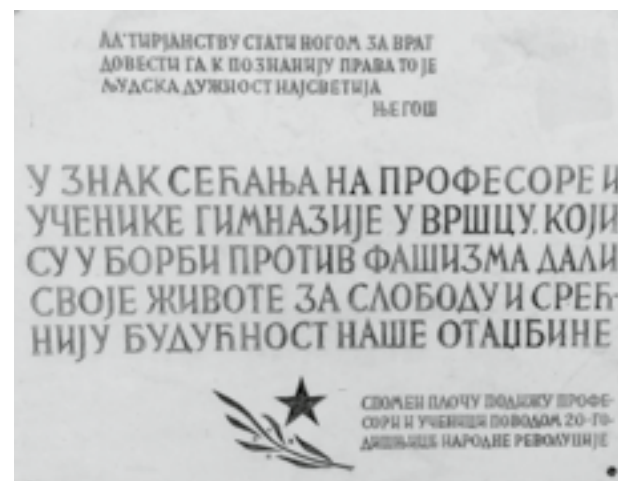
17. Спомен плоча посвећена херојској породици Пејтров.

Олга Петров је по доласку на студије у Вршац живела на неколико локација у граду. На зиду куће у улици Димитрија Туцовића на броју 9. стоји спомен плоча посвећена овој хероини из II светског рата. У тој кући је једно време живела и радила. Становала је и у школском интернату. Плоча је откривена на Дан младости, 25 маја 1982. године, уз присуство великог броја грађана. Иницијативу за њено подизање је покренула омладина Вршца. Плоча је од белог мермера. Преко површине плоче је петокрака звезда, а испод ње стоји следећи текст:

*У овој кући живела је и радила
народни херој
Олиа Пејтров Радишић
25 мај 1982. Омладина Вршца*

СПОМЕН ПЛОЧА ПОГИНУЛИМ ПРОФЕСОРИМА И ЂАЦИМА ГИМНАЗИЈЕ

У ходнику Школског центра „Никола Тесла” у Стеријиној улици на броју 40, између I и II спрата стоји спомен плоча посвећена ученицима и професорима Гимназије у Вршцу који су погинули у Народноослободилачкој борби. Ученици Гимназије су до 1983. године похађали наставу у овој школи све док се Гимназија није преселила на данашњу адресу у склопу зграде Високе школе струковних студија за васпитаче „Михаило Палов“. Иницијативу за постављање спомен плоче је покренуо Одбор за прославу 20-годишњице револуције. Откривена је на дан Републике, 29. новембра 1961. године у присуству великог броја грађана, ђака и просветних радника ове школе. Изграђена је од белог мермера. У доњем делу плоче налазе се петокрака и маслинова гранчица, а поред њих стоје урезани стихови Петра II Петровића Његоша и следећи текст:

*„Ал њирјансџу сџаџи
нојом за врај довести ђа
к њознанију њрава њо је
људска дужност најсвеџија”
Њејош*

У знак сећања на професоре и ученике Гимназије у Вршцу, који су у борби против фашизма дали своје животе за слободу и срећнију будућност наше отаџбине

Спомен плочу подижу професори и ученици поводом 20-годишњице Народне револуције

18. Спомен плоча посвећена ученицима и професорима Гимназије Борислав Пејтров Браца.

СПОМЕН ПЛОЧА РУДОЛФУ КОРНАУЕРУ (1892 – 1941)

На зиду Националне службе за запошљавање (филијала Вршац) у улици Феликса Милекера на броју 21, стоји спомен плоча члану ЦК и ОК КПЈ за јужни Банат и једном од најближих сарадника Жарка Зрењанина, Рудолфу Рудију Корнауеру (1892–1941). Одбор за прославу 20-годишњице ослобођења Вршца иницирао је постављање спомен плоче на зиду куће у којој је живео. Откривена је 4. јула 1964. године, на Дан бораца. Изграђена је од белог мермера. У доњем углу плоче се налазе петокрака звезда и две маслинове гранчице, а изнад и поред њих стоји следећи текст:

У овој кући живео је
Рудолф Корнауер
Члан СК и ОК КПЈ у Вршцу
Стрељан од окупатора 31. јула 1941. у Зрењанину
Одбор за прославу 20 – годишњице ослобођења

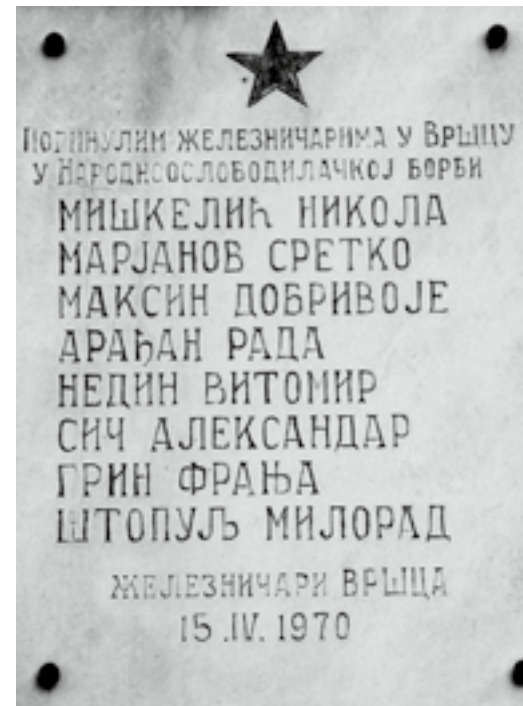

19. Спомен плоча посвећена Рудолфу Корнауеру.

СПОМЕН ПЛОЧА ПОСВЕЋЕНА ПАЛИМ ЖЕЛЕЗНИЧАРИМА

На зиду Железничке станице у Вршцу на Булевару ослобођења налази се спомен плоча посвећена палим железничарима Вршца који су положили своје животе у борбама за ослобођење земље од фашистичког окупатора у II светског рата. Железничари Вршца су иницирали постављање спомен плоче са именима погинулих колега и финансирали њену израду. Свечано је откривена на Дан железничара Југославије¹⁸, 15 априла 1970. године.

¹⁸ Дан железничара Југославије је установљен 1950. године, а као повод је био датум генералног штрајка железничара у Краљевини Југославији (15. април 1920. године). Прослављао се све до 1991. године.

Плоча је изграђена од белог мермера. У горњем углу се налази петокрака звезда, а испод ње следећи текст:

Погиблим железничарима у Вршцу у Народноослободилачкој борби

Мишкелић Никола
Марјанов Сретко
Максин Добривоје
Араћан Рада
Недин Витомир
Сич Александар
Грин Фрања
Штопуљ Милорад

Железничари Вршца
15. IV 1970.

20. Спомен плоча посвећена палим железничарима у НОБ.

СПОМЕН ПЛОЧА ПОСВЕЋЕНА НАРОДНОМ ХЕРОЈУ ИСИ ЈОВАНОВИЋУ (1906 – 1983)

На зиду зграде број 11 на Омладинском тргу налази се спомен плоча посвећена секретару ПК за БИХ, организационом секретару ПК за Војводину високом југословенском функционеру и народном хероју Иси Јовановићу (1906 – 1983). Плоча је од камена. Свечано је откривена на Омладинском тргу у Вршцу, на дан прославе осамдесетогодишњице његовог рођења, 22 априла 1986. године. На плочи од камена је урезан Исин рељеф, а испод њега стоји следећи текст:

ISA JOVANOVIĆ NARODNI HEROJ
Rođen 24. IV 1906. u Izbištu, umro 27. VIII 1983. god.
U Beogradu, član SK KPJ, politički sekretar PK za
Bosnu i Hercegovinu, organizacioni sekretar PK KPJ za Vo-
jvodinu, predsednik Skupštine NR Srbije i član Saveta Fed-
eracije

21. Спомен плоча посвећена народном хероју Иси Јовановићу.

ЗАКЉУЧАК

Из споменика се генерише читава историја једног народа. Након распада СФРЈ, услед промене политичке климе, спомен обележја посвећена историјату НОБ-а постала су непожељна у скоро свим њеним бившим федеративним јединицама. На тај начин су тадашње политичке елите покушале да се дистанцирају од некадашње заједничке државе и пробуде „националну свест” у својим самосталним републикама. Док су се у Хрватској и БиХ систематски уништавала, у Србији су махом остала препуштена корову и забору, уз константне нападе вандала, националиста и препродаваца старог гвожђа. Сличну судбину доживели су називи улица и тргова, од којих је велики број носио имена погинулих бораца проглашених за народне хероје. Ни имена школа, универзитета и осталих јавних институција нису остала поштеђена бесомучне ревизије историје која је 90-их година XX века ушла на велика врата. Покушаји затирања антифашистичке прошлости и социјалистичке револуције, нажалост, не јењавају ни данас.

Вршац је, чини се, заобишло националистичко лудило 90-их година када су у питању спомен обележја посвећена НОБ. Већина их је остала сачувана према њиховом изворном изгледу и величини. Поједина су се обновила или се обнављају, док остала чекају на своју неопходну рестаурацију. Услед неумољивог зуба времена, поједине плоче су попуцале, боје на њима су се размазале, или су им слова избледела до те мере да су постала нечитка. Потребно је инсистирати да се и оне обнове и поврате свој некадашњи сјај.

Изузетак у целој овој причи представљају: спомен плоча поводом 15. годишњице ослобођења Вршца која се налазила у холу Општине Вршац и спомен плоча посвећена Жарку Зрењанину – Учи која је стајала на згради некадашње Банке, а данас Управе за трезор у Вршцу. Из непоузданих извора, од појединих запосленика у Општини сазнао сам да је плоча скинута током демократских промена 2000-тих година и да се највероватније налази на тавану зграде. Искрено се надам да ће плоча у неко догледно време бити враћена на месту на којем је претходно стајала читавих 40 година. Дугујемо то генерацијама бораца који су гинули за ослобођење нашег града. Судбина плоче која се налазила на згради некадашње Банке остаје непозната.

Није довољно имати споменике ако их данашње генерације не цене нити знају коме и зашто су посвећене. Зато је дужност свих нас да их стално подсећамо на догађаје из II светског рата, јер чувајући успомене на пале борце, не препуштамо нашу историју забору.

Извори:

Архивска грађа Одељења за новију историју и савремени период Градског музеја Вршац.

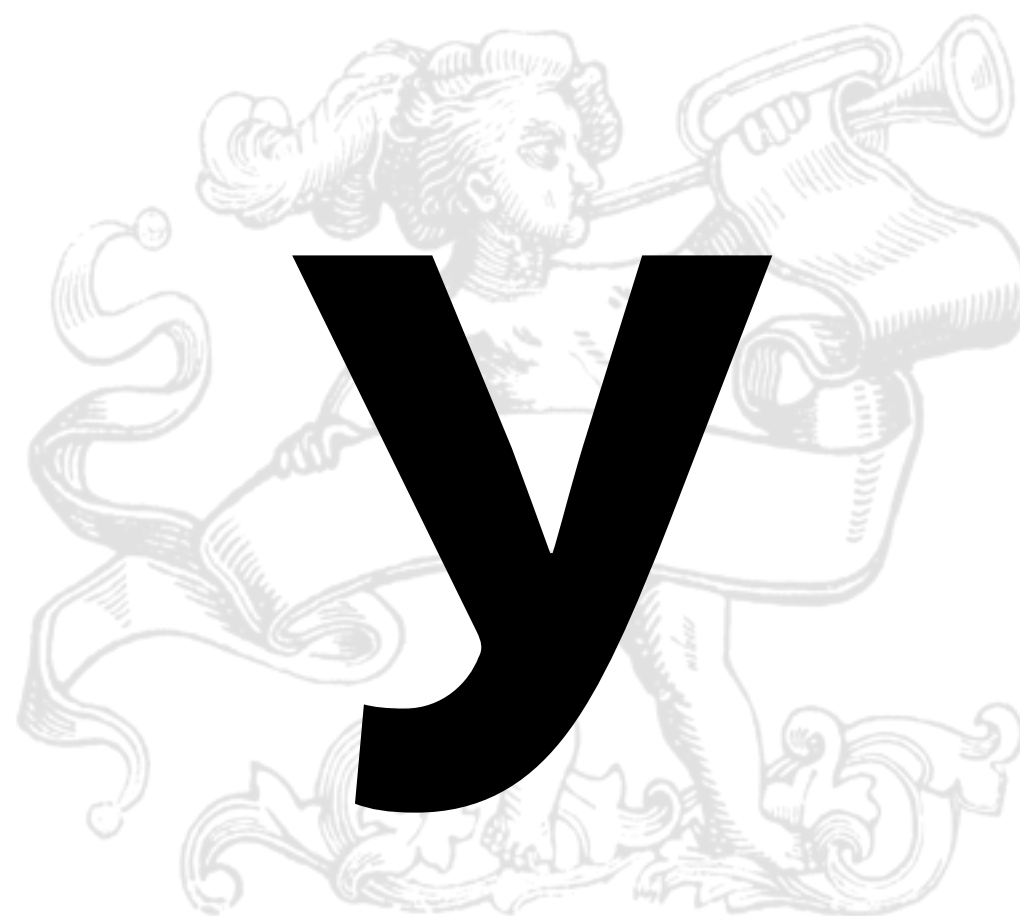
Картотеке споменика посвећених НОБ-у.

Литература:

1. Grupa autora, *Leksikon Narodnooslobodilačkog rata i revolucije u Jugoslaviji 1941—1945*, tom I i II. Beograd: „Narodna knjiga”, 1980.
2. Grupa autora, *Vojvodina u borbi*, Novi Sad, 1963.
3. Куручев Д, *Екаџарина Русџивојев*, ГМВ, Вршац, 2006.
4. Пешић Слободан, „Споменици и спомен обележја НОБ на подручју Југоисточног Баната“ у *Рад војвођанских музеја*, Нови Сад 1962.
5. Petrović S, *Sedam sekretara SKOJ-a*, Beograd, 1979.

MONUMENTS DEDICATED TO THE NLW ON THE TERRITORY OF THE TOWN OF VRŠAC: A LESSON ABOUT THE PAST AND A REMINDER FOR THE FUTURE

Abstract: The paper presents a catalog display of all the monuments dedicated to the National Liberation War (NLW) on the territory of the town of Vršac. It presents local historical and cultural heritage related to the period of World War II. For each monument, there is a short biography of the person or a description of the event in whose honor the monument was erected. I presented the most necessary information about all the memorials, such as: the initiation, their authors, the revelations and presentations of the monuments, the guests and the text as it was engraved on them. For the purposes of writing this text, I used the archival material from the Department of Contemporary History, and the files of the monuments on the territory of the town of Vršac

ИСТОРИЈА УМЕТНОСТИ

Дејан Ворџић¹

НАРОДНИ МУЗЕЈ ЗРЕЊАНИН

ПРЕДМЕТИ СЕЋАЊА НА МИХАЈЛА ГОЛДБЕРГА

Апстракт: Михајло Голдберџ (1874–1941) је био уледни занатлија који је 43 године држао часовничарско-златарску радњу у Великом Бечкерек (Петроварадин) у централној градској улици. Збирка примењене уметности Народни музеј Зрењанин данас чува два предмета из његове заоставштине. У њима су кућица за накит компаније Ерхард и син са почетка 20. века и шањир компаније Вилерој и Бох из друге половине 19. века. Ови предмети дошли су у Музеј стицајем необичних околности, а њихов музејски животи обилазео је бројним интересантним детаљима. Рад на чланку изискивао је три независна сећања истраживања, која су спојена у јединствену целину. Један сећање иницијал се биографских података о Михајлу Голдберџу, други је истраживао његов предмет до Музеја и њихов унутрашњи животи, док је последњи сећање обухватао каталошку обраду предмета и њихов уметнички значај. С обзиром на трагичну судбину овог занатлије и сарадника Музеја, обавеза нам је да кроз музејске предмете из његове заоставштине чувамо и негујемо сећање на Михајла Голдберџа.

Кључне речи: Михајло Голдберџ, Народни музеј Зрењанин, примењена уметност, кућица, шањир, часовничар

Михајло Голдберџ (мађ. Goldberg Mihály), од оца Јосифа и мајке Генендел, родио се у месту Букач (Пољска) 15.03.1874. године.² Доселио се у Велики Бечкерек (данас Зрењанин) 1898. године и отворио часовничарско-златарску радњу у граду.³ Релативно брзо је развио посао и већ 1910. године купио кућу у главној улици (тада Хуњадијевој бр. 33, данас Улица краља Александра Карађорђевића бр. 37). У приземљу се налазила његова сајцијско-јувелирска радња, док је на спрату био стан за становање.⁴ Године 1914, уз помоћ локалног грађевинског мајстора Нандор Хофа на кући је уредио приземље и излог у маниру тада доминантне сецесије. Након две године задесила га је велика несрећа, када је његова радња скоро комплетно

¹ dejanborkic@gmail.com

² Павле Шосберг, *Јевреји у Војводини: Крајак ирепед историје војвођанских Јевреја* (Нови Сад: Прометеј, 1998), 266.

³ Dragoljub Čolić, "Učešće Jevreja u razvoju privrede Banata – Prilozi za monografiju o Jevrejima u Banatu", *U Jevrejski istorijski muzej – Zbornik*, ur. Radovan Samardžić, (Beograd: Jevrejski istorijski muzej, 1979), 175.

⁴ У приватној колекцији Петра Попова из Зрењанина налази се ципни сат из времена пре Првог светског рата са натписом „Goldberg Mihály / Nagybecskerek“ и логотипом у виду усправног прстена са крилима.

опљачкана од стране провалника из Сегедина. Том приликом украдено је 32 златна мушка и женска прстена, 25 младеначких прстења, 40 златних печатних прстена, 21 мушки златни сат и 20 женских златних сатова, 45 женских златних сатова са брилијантним камењем, 4 пара наушница, 180 златних наруквица, 12 златних предмета са дијамантом и тиркизом, 15 мушких сатова са ланцем. Штета је процењена на 80.000 круна.⁵ Током двадесетих година 20. века Михајло Голдберг је био принуђен да из непознатих разлога прода кућу породици Удицки.⁶

Од тог времена чини се да је неколико пута мењао локацију своје радње. На основу сачуване фотографије из период око 1935. видимо да се радња налазила у приземници у главној улици [сл. 1].⁷ Стаклени излог радње испуњен изложеним предметима је фланкиран дрвеном столаријом декорисаном неоготичким луковима. Изнад излога исписан је назив радње и окачен улични сат. Градски именик из 1936. године нам доноси податак да се радња налазила у Буковчевој палати на самом улазу у централну градску улицу.⁸ Пред сам Други светски рат, Михајло Голдберг, као занатлија у годинама, улази у партнерски однос са часовничарском радњом Бибел.⁹ Међутим заједничка радња није дуго опстала. Након доласка немачких окупационих трупа у град, Михајло Голдберг је ухапшен 3.7.1941. и нешто касније депортован за Београд где је стрељан у Топовским шупама.¹⁰

Народни музеј у Зрењанину данас чува сећање на овог врсног занатлију и угледног грађанина бринући о предметима из његове личне заоставштине. Предмети су у Музеј стигли стицајем необичних и недокучивих околности.

Михајло Голдберг још 1913. године започиње сарадњу са Музејом Торонталске жупаније, тако што му поклања једну медаљу са ликом Богородице (Мадоне) која је опточена гранатним зрнима.¹¹ Ова сарадња ће трајати по свему судећи дуги низ година. Године 1940, у Музеју, који је тада носио назив Банатски музеј Дунавске бановине, кустос Лазар Николић (1892–1959) вршио је са сарадницима припреме за отварање нове сталне поставке. У лето исте године, Музеј је добио нову зграду у Суботићевој бр. 3. која је до јесени адаптирана и сређена. Званично отварање и примопредаја била је предвиђена за пролеће 1941. године.¹² У том смислу Лазар

5 Anonymous, „Nyolcvanezer koronás ékszerlopás Nagybecskerekben“, *Délmagyarország, Hírek*, 3. március 1916.

6 Весна Мајсторовић, *Одабрана збирка трајевинских њанова из Фонда: Велики Бечкерек, град са уређеним Сенајом (1769–1918)* (Зрењанин: Завод за заштиту споменика културе Зрењанин, 2013), 80; Војан Кojičić, *Tragovi graditeljskog nasleđa Jevreja u Zrenjaninu* (Zrenjanin: Jevrejska opština Zrenjanin, 2017), без пагинације.

7 Јован Његовић Дрндак и Алиса Јунузовић, *Фотографска уметничка колонија „Град фотографима фотографи граду“* (Зрењанин: Савремена галерија Зрењанин, 2018), 8.

8 Петар Божовић и Б. Цапенков, *Именик и водич по граду* (Петровград: Штампарија Дојковић и Петровачки, 1936), 47.

9 Према Драгољубу Чолићу (1979) Херман Бибел је као сајција био активан у граду након Првог светског рата. Према публикацији Именик и водич по граду (1936) имао је часовничарску радњу у Улици Војводе Мишића бр. 2.

10 Dragoljub Čolić, „Učešće Jevreja u razvoju privrede Banata – Prilozi za monografiju o Jevrejima u Banatu“, *U Jevrejski istorijski muzej – Zbornik*, ur. Radovan Samardžić, (Београд: Јеврејски историјски музеј, 1979), 175.

11 Милан Петров, „Музеј Торонталске жупаније у Великом Бечкереку од оснивања до 1918. године“, *Рад војвођанских музеја* бр. 15–17 (1968): 203.

12 НМЗ, рег. Архива 1941, 1942, 1943, Извештај о стању Музеја (Окружном начелству Округа банатског), бр. 40/1943, 8.04.1943.

Николић је позвао грађане да приложе значајне предмете из својих колекција како би се обогатила будућа стална поставка. Сви пристигли предмети су уредно пописани у новоотворену помоћну инвентарну књигу под називом „Инвентар примљених предмета на излагање у Банатском музеју Дунавске Бановине“.

Позиву су се одазвали угледни грађани Петровграда, међу којима је био и сајција Михајло Голдберг. Он је Музеју приложио четири предмета, међу којима се нашла и месингана кутија за чување накита и драгоцености од месинга и махагонија, која је уписана под бројем 165 [сл. 2]. Сви предмети су примљени 3. децембра 1940. године. Међутим, стицајем историјских околности до званичног отварања сталне поставке није дошло, јер је Други светски рат покуцао и на врата тадашње Краљевине Југославије. Кустос Лазар Николић је услед таквог стања предмета почео ужурбано враћати њиховим власницима, па су тако и Михајлу Голдбергу предмети уручени 31. марта 1941. године, само недељу дана пре почетка рата. Том приликом Голдберг је потписао обичном оловком у привременој инвентарној књизи крај датума примопредаје [сл. 1].¹³

Слика 1. Радња Михајла Голдберга, око 1935. (власништво: Данијел Вршка) / Поштом М. Голдберга, 1941. (Инвентар примљених предмета на излагање у Банатском музеју Дунавске Бановине)

13 НМЗ, Инвентар примљених предмета на излагање у Банатском музеју Дунавске Бановине 1940–1942. (помоћна инвентарна књига), бр. 162–165, 13.12.1940.

Непосредно по окупацији града од стране фашиста кренуо је прогон Јевреја, пљачка и конфискација њихове имовине. У том сулудом времену опљач-кана је и трговина Бибел–Голдберг, а део предмета за које се сматрало да имају етнолошку и уметничку вредност стигао је под недовољно разјашњеним околностима у Музеј. Ових десет предмета заведено је 14.12.1941. у исту привремену инвентарну књигу као и предмети који су уступљени Музеју од стране Михајла Голдберга само годину дана раније. У напомени је тада записано „Заведено у списак јеврејских ствари вођен при Немачкој народној групи”. Међу запленим предметима у Музеју се нашла поново дрвена кутија окована месингом за накит, која је тада добила нови привремени инвентарни број 180.¹⁴

Након Другог светског рата и страдања Михајла Голдберга, један део његове заоставштине остао је у Музеју. Крајем августа месеца 1946. године, постојала је опасност да кутија буде отуђена од стране Југословенске армије. На основу телефонског наређења Музеј је требало да преда и упути у Београд 20 предмета од метала, стакла и порцелана, који су вероватно још раније одабрани из Збирке примењене уметности. Заузврат, било је обећано да ће Музеј добити изврстан материјал из Народноослободилачке борбе. На списку предмета који је потписао тадашњи управник Шандор Нађ нашла се и напомена да „кутија има музејског значаја” и да је треба задржати.¹⁵ Није нам познато да ли је Музеј у потпуности изашао у сусрет овом захтеву јер се један део предмета са овог списка и данас чува у Музеју, док у архивској документацији нема ближих података о овом догађају.

Недуго потом, тадашњи кустос Лазар Николић је одлучио да затечене предмете из заоставштине Михајла Голдберга заведе у Општу инвентарну књигу Музеја током 1946. и 1947. године. Том приликом шест предмета је добило нове трајне инвентарне бројеве.¹⁶ Предмети су потом 1948. године подељени између Уметничког и Етнолошког одељења, тако да су Збирци примењене уметности припала три предмета. Након отварања засебне инвентарне књиге за Збирку примењене уметности 1965. године, два предмета из заоставштине Михајла Голдберга су реинвентарисана, док се трећем губи сваки траг.¹⁷ Кутија за накит том приликом добија инвентарни број 210, а тањир од порцелана из серије Дивља тиква (Брионија) број 255 [сл. 3]. Под овим бројевима предмети се воде и данас.¹⁸

Није нам познато да ли су предмети из заоставштине Михајла Голдберга излагани у прошлости на тематским изложбама, али је кутија једно време након Другог светског рата била изложена на сталној поставци у старој згради Музеја (Јанковићева палата).¹⁹ Потом следи један период када заоставштина Михајла Голдберга није у фокусу кустоса Уметничког одељења. Материјал је у потпуности обрађен тек крајем 20. века када су урађени инвентарни картони и фото-документација. Предмети су представљени јавности тек крајем 2005. године када је обновљена стална поставка

14 Исто. бр. 177–186, 14.12.1941.

15 НМЗ, рег. Архива 1946, Попис предмета, бр. 133/1946, 29.08.1946.

16 НМЗ, Општа инвентарна књига Музеја, 1940–1948, бр. 5623, 5624, 5563, 5768, 5772, 6011.

17 Тањир који недостаје је имао опис: Тањир старински; на белој основи плави мотиви у средини пејзаж; улаз у дворца, р 23 цм (ОИКМ бр. 5623 / ИУП бр. 263).

18 НМЗ, Инвентар уметничких предмета – Градски музеј Зрењанин, 1948–1959; НМЗ, Инвентар Збирке примењене уметности 1, 1965–1976.

19 У фото-документацији Збирке примењене уметности чува се фотографија на којој се види предмет изложен у витрини на сталној поставци у периоду од 1945. до 1964. године.

Збирке примењене уметности. Недуго потом, 2011. године, изашао је и штампани каталог са предметима из сталне поставке када су оба предмета публикована.²⁰ Кутија за накит је потом 2016. године презентована на локалном интернет порталу у тексту који се бавио значајним поклонима зрењанинском музеју.²¹ Предмети су потом дигитализовани кроз јединствени музејски информациони систем (ИМУС) 2018. (кутија) и 2019. године (тањир).

Збирка примењене уметности Народног музеја Зрењанин и данас чува и презентује јавности предмете из заоставштине Михајла Голдберга, не само као предмете од велике уметничке вредности који нам говоре о укусу тадашње грађанске класе већ и у знак сећања на настрадалог бечкеречко-петровградског занатлију који је делио трагичну судбину свог народа.

Слика 2. Кутија за накит, Ерхард и син, 1905–1914.
(фото. Валерија Јованов, крај 20. века)

20 Mileva Šijaković, *Katalog stalne postavke: Zbirka primenjene umetnosti* (Zrenjanin: Narodni muzej Zrenjanin, 2011), 32, 71.

21 I LOVE ZRENJANIN, „Vredni predmeti poklonjeni Narodnom muzeju Zrenjanin”, Dir. Đorđe Grujić, <https://ilovezrenjanin.com/aktuelno/vredni-predmeti-poklonjeni-narodnom-muzeju-zrenjanin/> (преузето 12.08.2020.)

КАТАЛОШКА ОБРАДА

КУТИЈА (за накит; серија: Египатски стил)

Произвођач и датовање: Ерхард и син (Швапски Гмунд, Немачка), 1905–1914.

Стил: сецесија / оријентализам

Ознака: На дну кутије налази се утиснут лого компаније са лавом у профилу и великим словом Е.

Материјал: метал (месинг), дрво (махагони), плиш

Технике: резање, пресовање, уметање, ажурирање, склапање

Димензије: висина 13,5 цм, ширина 16,5 цм, дубина 11,5 цм

Опис: Кутија има форму мале шкриње са заобљеним поклопцем. Стоји на четири више ноге правоугаоног пресека, а површина јој је прекривена мотивима из староегипатског сликарства и декоративним фризом. Сцене садрже поворке људи са животињама и понудама које приносе боговима жртву. Са предње стране налази се бравица на кључ, док је унутрашњост обложена црвеним плишем.

Инв. број: 210 (ЗПУ УО НМЗ)

Напомена: Компанија Ерхард и син (осн. 1844) је патентирала уметање месинга у дрво 1904. године. Након тога је ангажовала низ дизајнера који су радили на мотивима и формама по новом систему, као што су Франц Боерес (1872–1956), Теодор Бухер (1875–1955), Густав Кек (1876–1970), проф. Еуген Нанц (1887–11958) и др.²² Посебна серија производа којој припада и ова кутија названа је „Египатски стил” и чиниле су је различите дозе (за шећер, бисквите и др.) и кутије за цигарете и накит.

ТАЊИР (Брионија; Дивља тиква)

Произвођач и датовање: Вилерој и Бох (Сарска област, Немачка), 1850–1890.

Стил: позни бидермајер / неоренесанса

Ознака: На полеђини тањира налази се декоративна вињета изведена трансфер штампом са натписом и иницијалима „Вунопа / V&B”, као и утиснута ознака „29F”.

Материјал: порцелан

Технике: обликовање, печење, глазирање, трансфер штампа, позлата

Димензије: пречник 23,5 цм

Опис: На белој подлози представљени су листови, лоза и добице дивље тикве у више нијанси плаве боје. Преко глазури позлатом су рађени акценти који су у већој мери отрвени. Ивица тањира је благо валовита.

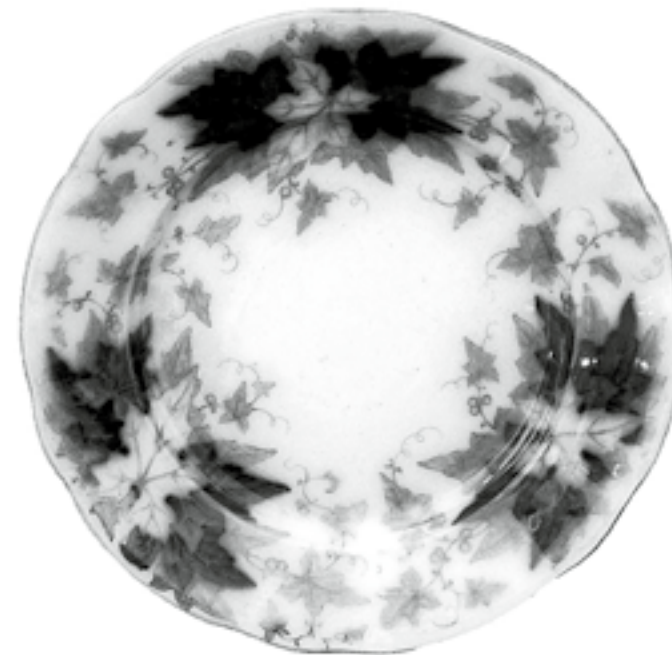
Инв. број: 255 (ЗПУ УО НМЗ)

Напомена: Мотив Брионије или Дивља тиква је током друге половине 19. века био изузетно популаран међу централноевропским произвођачима. Поред компаније Вилерој и Бох аплицирали су га и фабрика Франц Антон Мелема из Бона (Северна Рајна – Вестфалија), од 1860. године Фабрика керамике и фајанса из Амберга (Баварска), и једна компанија из Бохемије.²³ Такође постоје индикације да

²² Gabriele Holthuis, *Weltpatente aus Schwäbisch Gmünd. Das Unternehmen Erhard & Söhne - vom Kunsthandwerk zum Industriedesign* (Schwäbisch Gmünd: Museum und Galerie im Prediger, 2009), 13-16.

²³ Judith von Rauchbauer, „Amberger Fayence- und Steingutwaren”, u *1034 - Amberg 975 Jahre – 2009, Gesamtkonzeption und Redaktion Elisabeth Vogl – Haselbach* (Amberg: Druckhaus Oberpfalz Amberg, 2009), 152-153.

су мотив користиле и компаније из Француске. У Збирци примењене уметности (НМЗ) из исте серије и од истог произвођача чува се и тацна (инв. бр. 194).

Слика 3. Тањир, Вилерој и Бох, 1860–1890. (фото. Душан Маринковић, 2011)

Слика 4. Кутија за накит, Ерхард и син, 1905–1914. (фото. Душан Маринковић, 2011)

Литература:

1. Божовић, Петар и Б. Цапенков, прир. *Именик и водич по граду*. Петровград: Штампарија Дојковић и Петровачки, 1936.
2. Мајсторовић, Весна. *Одабрана збирка трађевинских њанова из Фонда: Велики Бечкерек, град са уређеним Сенајом (1769–1918)*. Зрењанин: Завод за заштиту споменика културе Зрењанин, 2013.
3. Његовић Дрндак, Јован и Алиса Јунузовић. *Фототрафска уметничка колонија „Град фототрафима фототрафи граду“*. Зрењанин: Савремена галерија Зрењанин, 2018.
4. Петров, Милан. „Музеј Торонталске жупаније у Великом Бечкереку од оснивања до 1918. године“. *Рад војвођанских музеја* бр. 15–17 (1968): 201–208.
5. Шосбергер, Павле. *Јевреји у Војводини: Крајак њрејед историје војвођанских Јевреја*. Нови Сад: Прометеј, 1998.
6. Anonymous. „Nyolcvanezer koronás ékszerlopás Nagybecskerekben“. *Délmagyarország*, 3. március 1916, Hírek.
7. Čolić, Dragoljub. „Učešće Jevreja u razvoju privrede Banata – Prilozi za monografiju o Jevrejima u Banatu“. U *Jevrejski istorijski muzej – Zbornik*, urednik Radovan Samardžić, том 4, 111–191. Beograd: Jevrejski istorijski muzej, 1979.
8. Holthuis, Gabriele. *Weltpatente aus Schwäbisch Gmünd. Das Unternehmen Erhard & Söhne - vom Kunsthandwerk zum Industriedesign*. Schwäbisch Gmünd: Museum und Galerie im Prediger, 2009.
9. Kojičić Bojan. *Tragovi graditeljskog nasleđa Jevreja u Zrenjaninu*. Zrenjanin: Jevrejska opština Zrenjanin, 2017.
10. Rauchbauer, Judith von. „Amberger Fayence- und Steingutwaren“. u *1034 - Amberg 975 Jahre – 2009*. Gesamtkonzeption und Redaktion Elisabeth Vogl - Haselbach, 149–154. Amberg: Druckhaus Oberpfalz Amberg, 2009.
11. Šijaković Mileva. *Katalog stalne postavke: Zbirka primenjene umetnosti*. Zrenjanin: Narodni muzej Zrenjanin, 2011.

Извори:

12. НМЗ, рег. Архива 1941, 1942, 1943, Извештај о стању Музеја (Окружном начелству Округа банатског), бр. 40/1943, 8.04.1943.
13. НМЗ, рег. Архива 1946, Попис предмета, бр. 133/1946, 29.08.1946.

Инвентарне књиге:

14. НМЗ, Инвентар примљених предмета на излагање у Банатском музеју Дунавске Бановине, 1940–1942. (помоћна инвентарна књига)
15. НМЗ, Општа инвентарна књига Музеја, 1940–1948.
16. НМЗ, Инвентар уметничких предмета – Градски музеј Зрењанин, 1948–1959.
17. НМЗ, Инвентар Збирке примењене уметности 1, 1965–1976.

Интернет:

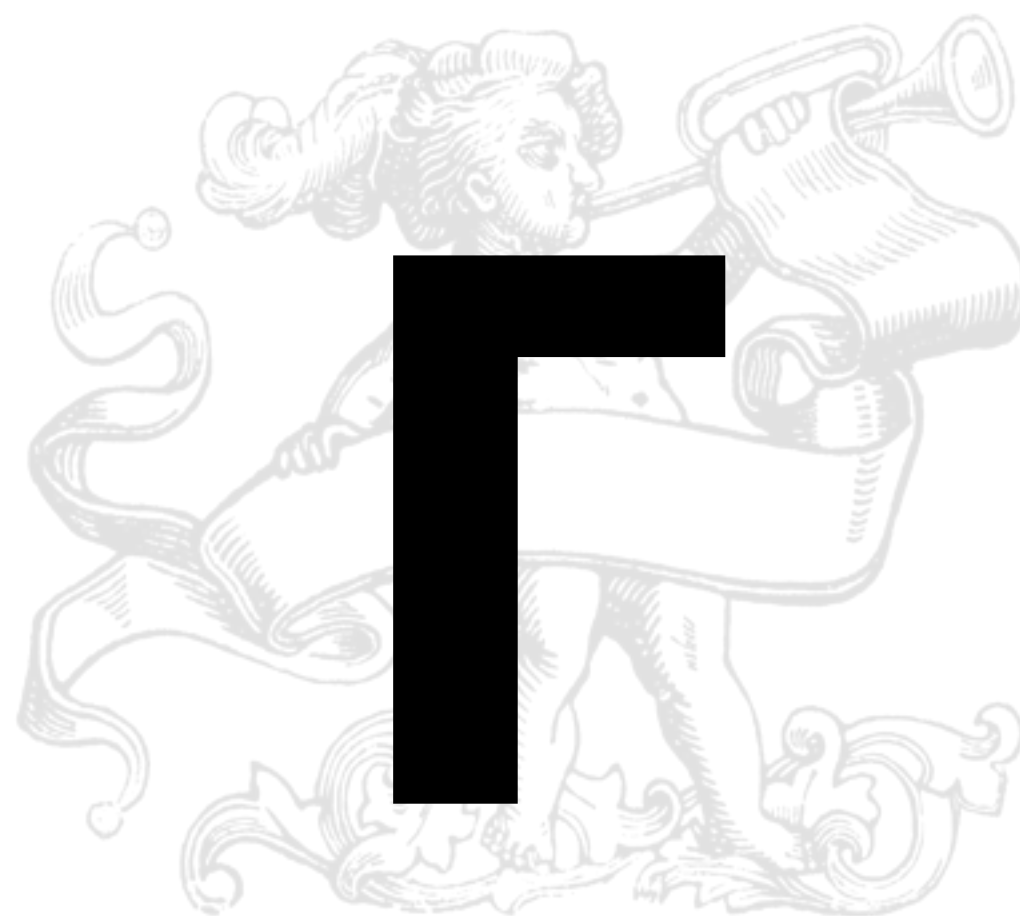
18. I LOVE ZRENJANIN. „Vredni predmeti poklonjeni Narodnom muzeju Zrenjanin“. Dir. Đorđe Grujić.
<https://ilovezrenjanin.com/aktuelno/vredni-predmeti-poklonjeni-narodnom-muzeju-zrenjanin/> (преузето 12.08.2020.)

Скраћенице:

ЗПУ – Збирка примењене уметности
ИМУС – Јединствени информациони систем
ИУП – Инвентар уметничких предмета
НМЗ – Народни музеј Зрењанин
ОИКМ – Општа инвентарна књига Музеја
Рег. – регистар
УО – Уметничко одељење

Summary**OBJECTS IN MEMORY OF MIHAJLO GOLDBERG**

Mihajlo Goldberg (1874–1941) was a prominent craftsman who had run a watchmaker's and goldsmith's shop in Veliki Bečkerék (Petrovgrad) in the central town street for 43 years. He was killed in the Holocaust in 1941 after the occupation of the town by the German army. Today, the Collection of applied art of the National Museum in Zrenjanin keeps two objects from his legacy. These are the mahogany and brass jewellery box from the company Erhard & son from the beginning of the 20th century and a porcelain plate from the company Villeroy & Boch from the second half of the 19th century. These objects came to the Museum due to strange circumstances, and their museum life was full of many interesting details. At one point in 1946, there was a possibility that the box of great artistic value could be alienated from the Museum. The work on the article required three independent segments of research, which were merged into a single whole. One segment concerned biographical data on Mihajlo Goldberg, the other explored the path of objects to the Museum and their inner life, while the last segment included catalogue processing of the objects and their artistic significance. In order to achieve the set goal, it was necessary to research foreign and domestic literature, museum archives, relevant inventory books, etc. Given the tragic fate of this craftsman and associate of the Museum, we are obliged to preserve and care the memory of Mihajlo Goldberg through museum objects from his legacy.

ГРАЂА И ПРИЛОЗИ

мр Ражка Грудих¹

НАРОДНИ МУЗЕЈ ЗРЕЊАНИН

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ОРГАНИЗАЦИЈЕ И ФУНКЦИОНИСАЊА ГОДИШЊИХ ВАШАРА У БАНАТУ

(на примеру Великог Бечкереча - Петровграда)

Абстракт: Годишњи вашари у Великом Бечкеречу одржавали су се најчешће три до четири пута годишње, у данима који су били приписани од стране саме државе. На њима се продавала кружна и ситна стока, пољопривредни и занатски производи и остала трговачка роба.

Ови вашари су имали значајну улогу у развоју Великог Бечкереча. Као специјалне трговине доносили су значајне приходе у градску касу. У овим приходима највећи удео имале су градска трговина и месарина. Градске власти су чиниле све да обезбеде што боље услове за њихово одржавање. Тако се у Великом Бечкеречу вашарите налазило готово у самом центру града и заузимало је преко 11 хектара земље. Поред добре локације, обезбеђене су биле и добро организоване правне службе попут кавиције, станица за најлакше такси и ветеринарске службе.

Годишњи вашари у Великом Бечкеречу превазилазили су локални карактер. На њих су привлачили трговци из Бачке, Босне, Сегедина, Суботице, Мађарске, Аустрије... На овај начин су они су у великој мери утицали не само на развој трговине већ и на развој заната, пољопривреде и саобраћаја.

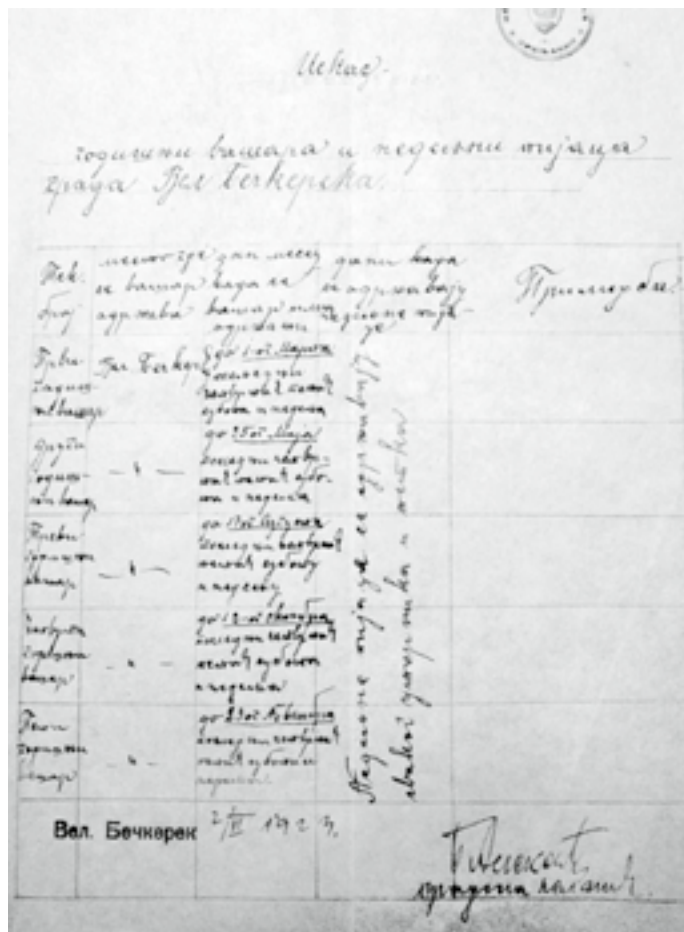
Кључне речи: Годишњи вашари, трговина, месарина, кавиције, вашарске шаторе, вашарске службе.

Традиција бечкеречких годишњих вашара стара је колико и име насеља. Они су били познати не само у околини, већ и у ближим и даљим околним земљама. Одржавали су се најчешће три до четири пута годишње, у данима који су били прописани од стране саме државе. На њима се продавала крупна и ситна стока, пољопривредни и занатски производи и остала трговачка роба.

Број годишњих вашара који су се одржавали у Банату, као и дужина њиховог трајања, били су променљива категорија. У време ратова и нестабилних економских прилика одржавани су најчешће три пута годишње у трајању од три дана. У стабилнијим временима било их је и по шест током године и најчешће би трајали по четири дана.

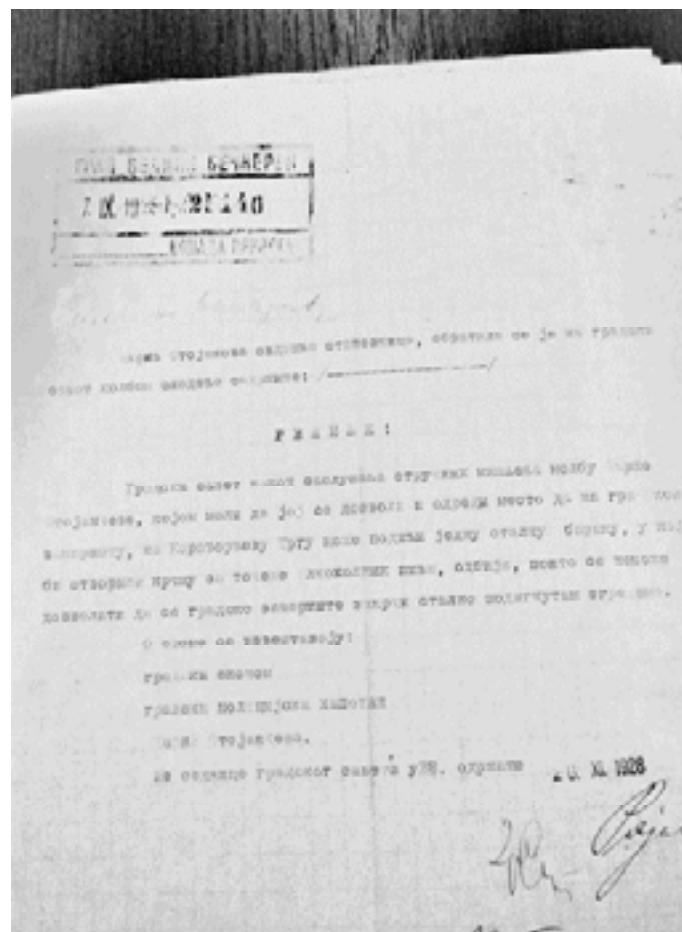
¹ rajkagrubic@yahoo.com

Годишњи вашари су одиграли су велику улогу у развоју трговине, заната, пољопривреде... у времену када су копнене везе још увек биле слабо развијене, када се транспорт робе углавном обављао воденим путем што је у многосте отежавало комуникације између удаљенијих места и предела.

Фотографија 1.

Исказ градске управе о одржавању годишњих вашара и недељних тијаца, Велики Бечкерек, 1923. године

Фотографија 2.

Решење Градског савета којим се одбија молба крчмарице Чарне Стојанчеве о подизању стилне бараке на градском вашаришту, Велики Бечкерек, 1928. година

У Великом Бечкереку годишњи вашари су се одржавали готово у самом центру града, заузимајући преко 11 хектара земље, што недвосмислено сведочи о томе колико су сам град и локална власт били свесни важности и улоге ових вашара у развоју града. Управо, из тог разлога се локална власт борила за сваки педаљ вашаришта. Да би смо потврдили ову чињеницу навешћемо пример овдашње крчмарице Чарне Стојанчеве, која је 1928. године упутила захтев Градском савету да јој се дозволи да на вашаришту подигне бараку у којој би отворила крчму. Градски савет одбија ову молбу уз образложење да се „не може дозволити да се градско вашариште закрчи стилно подинујућим зградама“.²

² ИАЗ, Ф.97, Градско поглаварство, Адм.бр. 5732/928

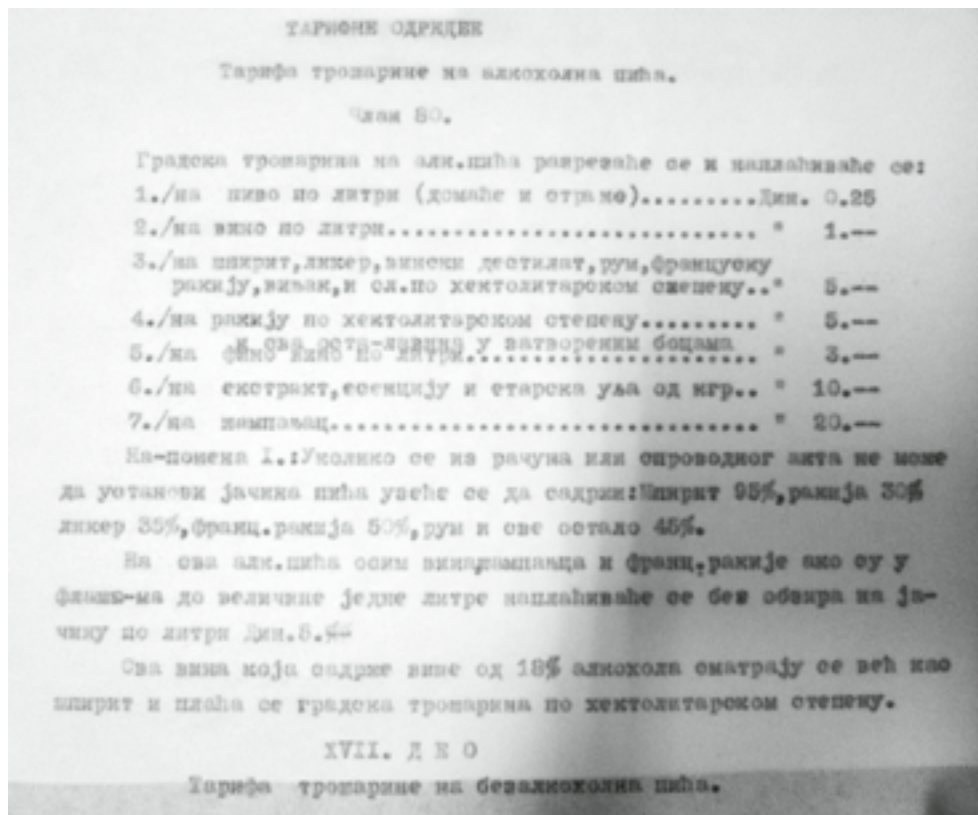
Дакле, из овога се јасно да закључити да је простор одређен за вашариште био јако битан за град. Наиме, већи простор, тј. површина вашаришта, обезбеђивала је већи број учесника, па самим тим и веће приливе новца у градску касу. Поред овога, приходи су зависили и од броја вашара одржаних током године и од тога колико дана су трајали, а посебно колико је било учесника – продаваца, тј. отворених тезги (шатри), броја стоке и промета који је остварен. У овим приходима највећи удео су имале *градска трошарина и месџарина*.

Градској трошарини подлежала је сва роба која се износила на вашар из околних или удаљенијих места. Како би трошаринска служба што правилније обављала свој посао и како би се спречиле злоупотребе, на прилазима у град су постављене трошаринске станице (капије). Тако је на улазу у Велики Бечкерек постављена станица на Арадачком друму (прилаз од Новог Сада), на Елемирском и Меленачком друму (прилаз од Кикинде) и у Милетићевој улици (прилаз од Црње и Вршца).³

На овим станицама су радиле тзв. капиције. Из једног дописа из 1939. године, упућеног председнику градске општине, сазнајемо да су трошаринске станице биле

³ ИАЗ, Ф.97, Годишњи вашари, адм.бр. 10674/1939

отворене само преко дана што је доводило до великих гужви и кријумчарења током ноћи; да су капиције имале мале плате те су биле поткупљиве; да нису постојале ваге већ се роба од ока мерила и тако наплаћивала трошарина и увознина (царина); да, услед недостатка телефонске везе, није постојала координација и комуникација између капиције и полицијске службе...⁴

Фотографија 3. Извод из Правилника о најлајши трошарине, Петровград, 1941. година⁵

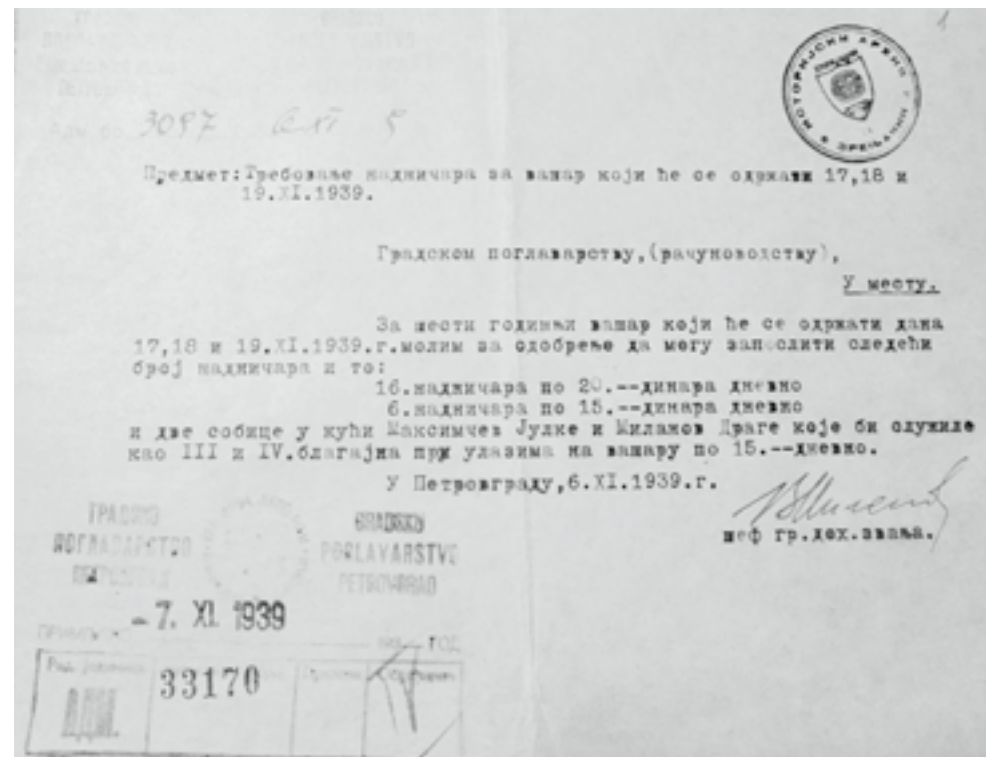
Када је пак у питању наплата местарине, још је на скупштинској седници Торонталске жупаније за Велики Бечкерек, одржаној децембра 1797. године, одобрена вашарска тарифа која се односила не само на трговачку робу, већ и на занатске производе. Наплата местарине се вршила на неколико благајни које су биле постављене на улазима у вашариште.⁶

Месне занатлије и трговци, који су учествовали на вашарима све до почетка 20 века су, као и остали, плаћали ове таксе, да би већ почетком 20 века били ослобођени плаћања местарине. На овај начин је локална власт давала значајан подстрек овдашњим трговцима и занатлијама како би у што већем броју и са што више робе

4 ИАЗ, Ф.97, Годишњи вашари, Адм.бр. 10674/1939

5 ИАЗ, Ф.97, Годишњи вашари, адм.бр.6569/1941

6 ИАЗ, Ф.97, Годишњи вашари, Адм.бр. 33170/1939

Фотографија 4. Требовање надничара за годишњи вашар у Петровграду, 1939. год.

учествовали на годишњим вашарима. Само учешће је представљало потенцијалну могућност за добру продају, чиме би се обезбедила средства за њихов даљи рад.

За успешност годишњег вашара били су задужени и надничари који су упославани од стране града.⁷

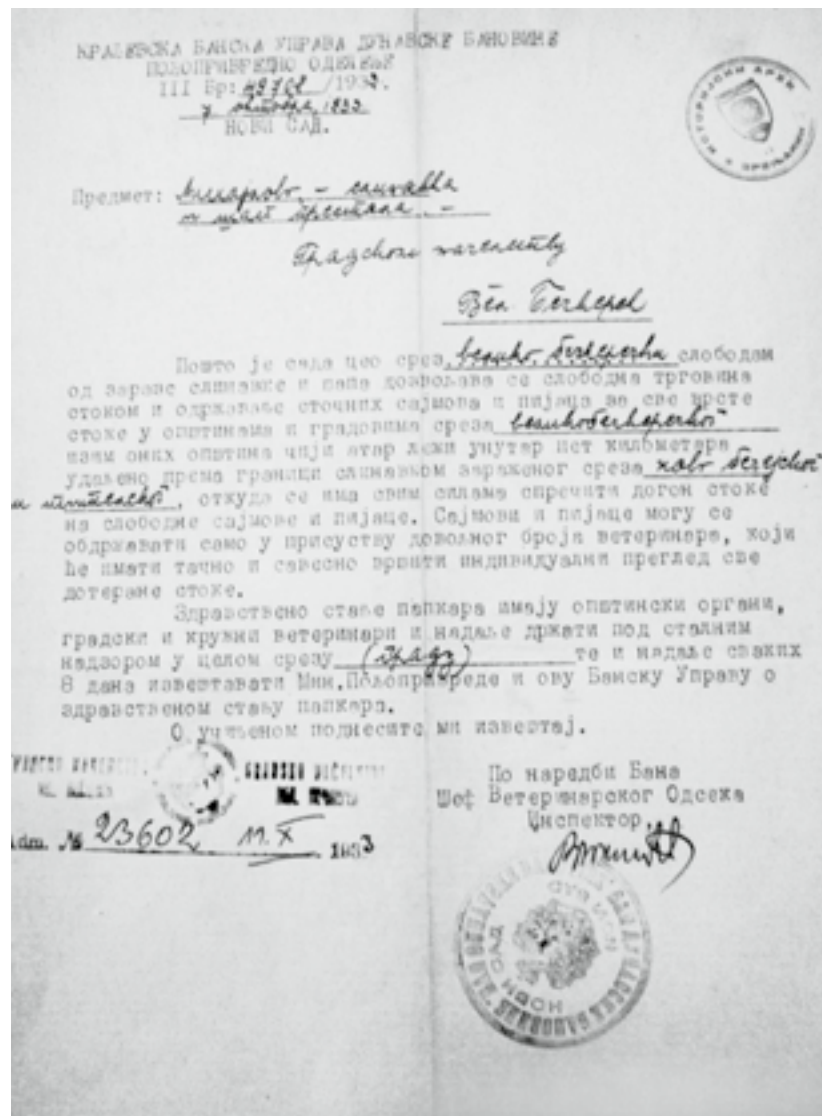
Роба се најчешће продавала у шаторима који су подизани приликом доласка на вашаре. Тако на пример, локални лист Хирадо из 1934. године, у коментару који се односи на успех вашара, бележи да је на вашару било 40 шатора са одећом, 16 крзнарских и шеширцијских и преко 20 опанчарских шатора.⁸ Исти лист из 1930. године у тексту под називом „Стирани шировци прејлавили Бечкерек“ наводи “како је на вашару билецедегерских шатири, шатири са ширачкама и шатири са артишклима за ойишју уйошреду.”⁹

Сви учесници који су доносили робу борили су се за што боље место на вашару. Добро, тј. прометно и видно место на вашару значило је, у великој мери, добар промет. Да би се избегло добијање повољног места само на основу тога ко пре дође, и да би завладао какав-такав ред у његовој додели, Банатска трговачко-занатска комора упутила је Банској управи представку у којој се „Моли да се донесе наредба која ће реулисати местео занатлијама на вашарима. Местео шреба да се одреде шрема

7 ИАЗ, Ф.97, Годишњи вашари, Адм.бр. 33170/1939

8 Hiradó, бр. 269, 18.11.1934, 2

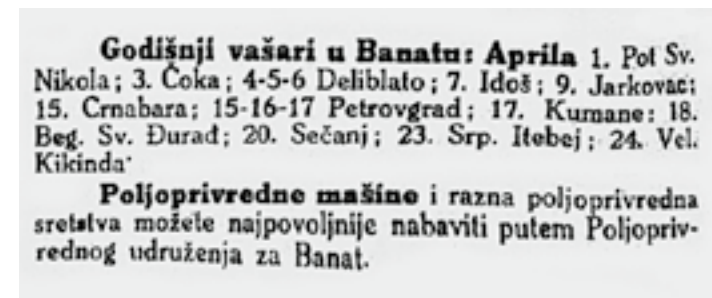
9 Hiradó, бр. 185, 12.08.1930, 3

Фотографија 7. Извештај шефа ветеринарске одсека о пресланку заразе слинавке и шайа у великобечкеречком окрућу, 1933.г.

Купци на овим вашарима били су, у првом реду, трговци који су откупљивали велике количине житарица и стоке. Купљено жито би затим испоручивали већим млиновима, а стоку кланицама у земљи и иностранству.¹⁸ Крајем XIX века долази до експанзије трговине захваљујући изграђеној железничкој мрежи која је повезивала Бечкерек са осталим већим местима. Поред тога, регулисан Бегеј омогућавао је нормалну пловидбу, град повезивао са Румунијом, а преко Тисе и Дунава са централном Европом где се налазило тржиште житарица.

¹⁸ Група аутора, *Зрењанин*, 303

Фотографија 8. Објава у листу Пољопривредник, 25.03.1937.године

Потенцијални купци на годишњим вашарима, били су градско и сеоско становништво. Међутим, већ почетком XX века, услед експанзије индустрије, градско становништво се све више окреће индустријским производима, па основни купац на вашарима постаје земљорадник. Говорећи о успеху вашара, у једном тексту објављеном у локалној штампи се наводи како „...иродају има сваковрсна роба – иочев од обуће иа све до вашарских ситница. Главни купац је наш сељак...”¹⁹ Управо је то разлог што је борба за овог купца, нарочито међу занатлијама, постала изразита.

На број вашара, као и на сам промет који се на њима одвијао, у великој мери су утицали и годишњи вашари који су се одржавали у околини. Наиме, поред Великог Бечкереча, дозволе за одржавање годишњих вашара имали су и Јарковац (три годишња вашара)²⁰, Сечањ (два годишња вашара)²¹, Хајдучица²², Велики Торак²³, Мокрин²⁴.

Оваква ситуација је довела до тога да је Банатска трговачко-индустријска комора тражила од Министарства трговине да повуче све војвођанске вашарске концесије и да исте остави само градовима и среским местима...²⁵

Годишњи вашари нису представљали само пуку трговину – продају и куповину. Они су увек били много више од тога. Кроз њих и преко њих добијамо јаснију слику о економском развоју, економској моћи и потребама становништва, о развоју заната, пољопривреде, саобраћаја, трговине, о комуникацијама са другим земљама, о утицају ратова и економске кризе на трговину и робно-новчане односе.

Ови вашари су одиграли значајну улогу и у самом развоју места у којем су одржавани јер су доносили значајне приходе. Из тог разлога су власти чиниле све да обезбеде што боље услове за њихово одржавање.

¹⁹ Torontál, бр. 187, 17.08.1916, 3

²⁰ Wochenblatt, бр. 52, 28.12.1872.

²¹ Wochenblatt, бр. 34, 24.8.1867.

²² Wochenblatt, бр. 5, 2.2.1867.

²³ Банатски Гласник, бр.22, 15.6.1924, 3

²⁴ Банатски Гласник, бр. 7, 11.2.1927, 3

²⁵ Torontál, бр. 142, 27.7.1925, 2

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

ИЗВОРИ

1. АРХИВСКА ГРАЂА

Историјски архив Зрењанин

Фонд: Градско поглаварство

Вашарска тарифа,

Годишњи вашари

2. ШТАМПА

Wochenblatt, недељни лист, излазио од 1851. до 1918. године на немачком језику,
Torontál, излазио од 1871. до 1929. године, најпре као недељни а затим као дневни
лист на мађарском језику,

Hiradó, дневни лист, излазио од 1929. до 1944. године на мађарском језику,

Глас, недељни лист на српском језику, изашло само 26 бројева током 1887. године,

Коло, недељни лист на српском језику, изашло само двадесетак бројева током
1891. године,

Банайски гласник, лист на српском језику, излазио од 1918. до 1935. године,
најпре као дневни, а од 1924. као недељни лист.

ЛИТЕРАТУРА

1. Веселиновић Рајко, *Занатлије и трговци у Војводини крајем XVII
и првих година XVIII века*, Матица српска, Зборник за друштвене науке
13–14, Нови Сад 1956.

2. Група аутора, *Зрењанин*, Зрењанин 1966.

3. Зубковић Павле, Повеља краља Фердинанда I од 21. марта 1844.
године, којом одобрава одржавање годишњег вашара, по реду четвртог,
Архивска грађа градске државне архиве у Зрењанину, година II, свеска 3,
Зрењанин 1954.

4. Поповић Душан, *Срби у Банату до краја XVIII века*, ЕИ САНУ,
Посебно издање, Књига 6, Београд 1955.

5. Станојловић Александар, *Петровград*, Петровград 1938.

6. Шијачки Љубица, *Привреда Баната између два светска рата*, Нови
Сад 1987.

ARTICLE ON THE STUDY OF THE ORGANIZATION AND FUNCTIONING OF
THE ANNUAL FAIRS IN BANAT

(on the example of Veliki Bečkerek - Petrovgrad)

The annual fairs in Veliki Bečkerek were usually held three to four times a year, on the days prescribed by the state itself. People sold large and small cattle, agricultural and handicraft products and other trade goods there.

These fairs played a significant role in the development of Veliki Bečkerek. As the meeting point of trade, they brought significant revenues to the town's treasury. The town excise duty and tolls had the largest share in these revenues. The town authorities did everything to provide the best possible conditions for their maintenance. Thus, the fairgrounds in Veliki Bečkerek were located almost in the very centre of the town and occupied over 11 hectares of land. In addition to a good location, well-organized support services such as gates, tax and duties collection stations and veterinary services were provided.

The annual fairs in Veliki Bečkerek surpassed the local character. They were visited by the merchants from Bačka, Bosnia, Szeged, Subotica, Hungary, Austria... In this way, they had great influence not only on the development of trade but also on the development of crafts, agriculture and traffic.

Димитрије Ђ. Јованов¹

НАРОДНИ МУЗЕЈ ПАНЧЕВО

ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ИСТОРИЈЕ ПАНЧЕВАЧКЕ КАРИКАТУРЕ – О АЛБУМУ НИКОЛА ПАШИЋ У КАРИКАТУРАМА

Абстракт: У раду је приказан албум карикатура Никола Пашић у карикатурама, једно од рејких домаћих издања из периода између два светска рата у коме је овај медиј и уметничка дисциплина самостално заступљен. Намера ми је да прикажемо како су карикатуре виделе, карикирале и обликовале лик, и тумачиле политичко деловање Николе Пашића на примеру представљања изабраних радова аутора, Сивана Милосављевића и Милоша Вуковића.

Кључне речи: карикатура, Никола Пашић, Сиван Милосављевић, Милош Вуковић

Уметничке публикације су почетком XX века биле ретке и мање заступљене у односу на целокупно издаваштво српског политичког и социокултурног нејединственог простора (посебце уметничког). Не изузимајући ни Београд као престоницу нове државе, слична ситуација је владала и након Првог светског рата. Популарнија решења, попут албума фотографија, илустрација или различитих репродукција, често без предговора или коментара, издати монографски или у сврху бележења неког догађаја и као сведочанство о некој личности, добила су свој простор. Стидљиво или успутно, кроз њих су се помањале неке амбициозније форме писаног стваралаштва са уметношћу као основним садржајем и централном темом. Осим бројнијих листова и магазина хумористичко-сатиричног карактера у којима је визуелна или текстуална компонента која се односи на ликовно стваралаштво могла да варира, парадигматични изузетак или заокрет чини неколико савремених подухвата модерничког и авангардног усмерења насталих на југословенском тлу (од почетка и током III деценије XX века), специјализованих часописа и алманаха у којима је изложен програм, естетичка начела и поетика уметничких покрета, попут дадаиста, зенитиста и надреалиста и других.² Карикатура је виђена као дете

¹ dimitrijejanov@yahoo.com

² Авангардни уметнички часопис *Зенић*, уредника Љубомира Мицића, издаван у Загребу (1921-1924) и Београду (1924-1926); дадаистичка периодика *Dada-tank*, *Dada-jok* и *Dada-Jazz* издавана у Загребу 1922. под уредништвом Драгана Алексића и Бранка Ве Пољанског; часопис *Ut* (1922-25) у Новом Саду, уредник Золтан Цука; у Љубљани *Svetokret* (1921), *Rdeči pilot* (1922) и *Tank* (1927); алманах *Немојће* у Београду (прво заједничко издање српских

журналистике и илустрације – отуда потиче њена споредна улога, али и притајена моћ истовремено, што је само наизглед контрадикторни исход. Или, с друге стране, посматрана је у етичком и естетичком кључу као „ниска уметност”, приземна забава и прљав жанр подложен сваковрсној злоупотреби односно пропагандно средство. Иако је уживала велику популарност, њена уметничка природа и аспирације нису препознаване као кључне или суштинске у друштвеној сфери намењеној сагледавању и рецепцији стваралаштва, премда су се поједине јаке стваралачке личности изражавале искључиво или претежно путем карикатура.³ Историјски датум за југословенску и српску карикатура представља 18. мај 1924. године када је у Београду отворена прва изложба карикатуре на овим просторима (на тлу Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца), а друга у Европи након завршетка Првог светског рата (у Италији је отворена два месеца раније).⁴ Изложба је потом гостовала у Панчеву, постављена у великој сали Магистрата, о чему нас надахнуто извештава текст, највероватније под ауторством Стевана Милосављевића, објављен у листу *Банайски радикал*.⁵ Промену у ставу ка схватању карикатуре као производа уметничке инспирације и сродног вредносног домена и естетског хабитуса, јасно и разложно бележе чланци непотписаног аутора посвећени панчевачком издању изложбе штампани у *Панчевцу*.⁶ Такође, у прилог томе, мада под окриљем штампе и у основи другачије интенције и примене, једно енигматично издање нам осветљава тренутак самосталног изласка карикатуре на историјску позорницу уметничког света.⁷ Публикација са називом *Никола Пашић у карикајурама од Сјеве Милосављевића и М. Вушковића академских сликара* издата је од стране панчевачког Графичког завода „Просвета” 1926/1927. године у Панчеву.⁸ Повод публиковању овог албума карикатура вероватно заснован намером одавања почаст преминулом Стевану Милосављевићу и, уједно, јесте сведочење о смрти Николе Пашића, чији лик је неизбежно опстојавао као стална инспирација карикатуристима широм монархије. Актуелност теме, подгрејаване интересовањем јавности, и околности које повезују ове личности, згодно су обједињени у циљу омажа.⁹ Могуће је претпоставити, иако недостају историјске потврде, извори или сведочења, да је публикација, заправо, пратећи каталог изложбе радова приређене у дућану издавача – „Просвете”,

надреалиста, 1930). За локалне прилике, али и шире значајна је појава часописа *Уметности*, власника и уредника Милана Бутозана, панчевачког уметника. Први и једини број је објављен 1934. године у Панчеву, други број је полиција забранила и запленила пре изласка.

3 Да бисмо поткрепили тврдњу навешћемо имена само двоје утицајних уметника: Бета Вукановић и Пјер Крижанић.

4 „Јуче је у Београду отворена прва изложба карикатура”, *Време*, 19. 5. 1924.

5 *Банайски радикал*, бр. 26, 29. 6. 1924.

6 *Панчевац*: бр. 26 (28. 6. 1924) и бр. 27 (6. 7. 1924)

7 Поред тога, поткрепљење убеђења о промени положаја карикатуре и замаху издаваштва, представља публиковање албума „Куку Тодоре” Пјера Крижанића, најпознатијег карикатуристе, у издању А. Д. Народна мисао, у Београду 1927. године.

8 М. Вушковић, С. Милосављевић. *Никола Пашић у карикајурама* (Панчево: Графички завод „Просвета”, 1926). Захваљујем се Градској библиотеци Панчево што ми је омогућила коришћење публикације и остале грађе из фонда.

9 Иако није наведена година издавања, можемо претпоставити да је албум публикован на самом крају 1926. или током 1927. године. У прилог томе говоре подаци о времену смрти двеју личности – Милосављевић је преминуо у мају месецу, Пашић, 10 децембра 1926. године.

који је и раније имао сарадњу са Милосављевићем.¹⁰ Предузеће је сарађивало са локалним одбором Радикалне странке, првенствено својом примарном делатношћу – штампањем листа *Банайски радикал*, мада не би требало искључити ни остале потенцијалне везе.¹¹

*

Стеван Милосављевић (1881-1926) и Милош Вушковић (1900-1975), не рачунајући анонимне покушаје или знаковите изузетке (спорадичне илустрације за време панчевачког периода хумористичког листа *ЖИЖА* 1871/1872, цртежи гимназијског професора Франца Софке, карикатуре Уроша Предића настале боравком и ангажовањем у Панчеву..), могу се узети за пионире панчевачке карикатуре у пуном обиму стварања, афирмисања и према јасној дефиницији дисциплине. Делом С. Милосављевића бавили су се узгредно поједини истраживачи, првенствено га повезујући са групом уметника – учесника у Првом светском рату, тзв. ратним сликарима, најчешће на нивоу давања пуке информације о ствараоцу у контексту српског импресионистичког сликарства.¹² Једина монографска публикација посвећена искључиво ауторовом животу и опусу, издата је 1996. године у форми пратећег каталога изложбе којом је обележена седамдестогодишњица смрти уметника у Галерији „Јован Поповић” у Опову.¹³ Са аспекта цртачке активности у оквиру уметничког деловања Милосављевића посебно место припада карикатури, која се у његовом опусу јавља двојачко: анегдотска/портретна са ратишта и у мирнодопском добу (призори из војничког живота, типови, карактери) и политичко-социјална углавном након рата. Његово прво познато ангажовање на пољу новинске илустрације и, конкретно, карикатуре је рад у хумористичком часопису *Врач ђојађач*, у периоду 1913/1914. године. Међутим, прве цртеже који бисмо могли одредити типолошки прецизније као политичку карикатуру, почео је да објављује у листу *Банайски радикал* чији главни уредник је био почевши од 1925. године, премда је од раније био наклон обради социјалних тема са извесном политичком заоштреношћу. Уопште узев, тешко је судити о његовим остварењима у овој дисциплини насталим ван овог контекста – публицистичког рада и друштвено-политичког ангажмана у оквиру поменутих листова, и добити јасну слику о целини, о квалитету и уједначености, јер су, осим репродукција у новинама, сачувана/

10 У рубрици вести (*Банайски радикал*, бр. 19, 11. мај 1924.) изашао је краћи текст, најаву изложбе у књижари „Просвета”. Поставку је чинило 12 карикатура циклуса *Геца на мишићу* насталих за излагање у Београду, о којима се новинар похвално изразио.

11 Лист *Банайски радикал* је у једном периоду свога излагања штампан у Штампарии „Просвета” у власништву Богдана Вучетина и Јосипа Хоровица. – *Панчевачка библиографија 1833-1960.*, стр. 512

12 Ристић, Вера. *Сјеван Милосављевић и рајини сликари 1912-1918.* (Опово: Галерија „Јован Поповић”, 1967); Протић, Миодраг, ур. *Почеци југословенског модерног сликарства 1900-1920.* (Београд: Музеј савремене уметности, 1972); Трифуновић, Лазар. *Српско сликарство 1900-1950.* (Београд: Нолит, 1973); Живковић, Станислав. *Српски импресионисти.* (Београд: Српска академија наука и уметности, 1994).

13 Михајловић-Радивојевић, Светлана, *Сјеван Милосављевић (Ојово 1881-1926)*, Галерија „Јован Поповић” Опово, Народни музеј Панчево, Опово, 1995. Текст је објављен и у *Гласнику музеја Баната* - Гласник бр. 4, стр. 48

позната само два оригинала, похрањена у збирци Народног музеја у Београду.¹⁴ Они се истичу суптилном цртачком виртуозношћу, показујући нам вештог цртача и аутора способног да замисли и обликује допадљиву и живу представу. Такође, приметан је јак утицај популарних школа европске карикатуре, првенствено немачке и француске.¹⁵ У каталозима изложби, новинским чланцима и вестима, побројани су и забележени његови радови, али није позната њихова даља и садашња судбина, нити постоје сачуване фотографије или друге репродукције ових дела.¹⁶ Тематски циклуси *Геца на мишићу* и *Живој у касарни* излагани су у Београду и Панчеву на колективној изложби југословенских карикатуриста (премијера и прво гостовање изложбе), као и на ауторској самосталној изложби исте 1924. године у Панчеву. О овим дешавањима сведочи ондашња локална панчевачка штампа у више наврата, најављујући догађај и објављујући приказа изложбе.¹⁷ Постхумно, 1928. године, наведене серије карикатура биле су изложене на великој *Културно-уметничкој изложби града 1918-1928* у склопу програма манифестације уприличене поводом десетогодишњице ослобођења.¹⁸

Упоредо са основном преокупацијом у сфери уметничког рада – бављења сликарством, цртежом и спорадично скулптуром, Милош Вушковић се посветио портретној карикатури, посебно у раном периоду током II и почетком III деценије XX века. Овај поджанр амблематски је повезиван са карикатуром уопште утицавши на рецепцију и стварање слике о медију у друштву. Оставивши мноштво скица и студија, Милош Вушковић ствара радове у којима је видљива динамична игра са формом једног радозналост цртача и стилисте, као и посвећивање пажње личности модела, психолошком нијансирању лика.¹⁹ Јавности је познатији његов рад у области карикатуре политичког карактера, нарочито од 30-их година прошлог столећа. Учествује у оснивању чувеног *Ошвишаној јежа* 1936. године, творца је једног од првих модерних стрипова на овим просторима – „Моца и Крцун”; као и стрипа „Пут у нови живот учитеља Гаје”.²⁰ У изјави за титоградски лист *Овје*, који је покривао широки спектар тема из области уметности, науке, друштвених питања и културе, Милош Вушковић наводи да је прву политичку карикатуру о Николи Пашићу објавио у позоришном листу *Комедија*.²¹ Цртао је илустрације

14 У питању су радови *Геца* и *Мајор*, настали у техници оловке у боји 1921. године, репродуковани у каталогу изложбе *Nobody is perfect: карикатура у делима југословенских уметника из збирке Народног музеја у Београду*, ауторке Гордане Станишић.

15 У листу *Време*, у тексту Радоја Марковића „Јуче је у Београду отворена прва изложба карикатура”, поводом отварања прве изложбе југословенских карикатуриста, аутор се осврнуо и на радове С. Милосављевића, изневши запажање да „његов војнички хумор много потсећа на француске шаљиве листове „Le Rire” и „Le Regimen”.

16 Михајловић-Радивојевић, нав. дело – садржи списак познатих радова, правећи дистинкцију да ли су сачувани или само забележени раније у каталозим, помињани у штампи или литератури уопште.

17 *Банашки радикал*, наведени бр. 26 и бр. 27; *Панчевац*, наведени - бр. 26 и бр. 27;

18 *Културно-уметничка изложба града 1918-1928*. Каталог изложених слика. Додатак „Летопису града Панчева” бр. 2. (Панчево: Графички завод „Просвета”, 1928)

19 О *панчевачком периоду* Милоша Вушковића погледати у: Михајловић-Радивојевић, Светлана. *Милош Вушковић (1900-1975)*. Панчево: Народни музеј Панчево, 1996.

20 Стрип је излазио у наставцима у београдском листу *Време* у виду карактеристичне стрип траке - „шлајфне” или „каиша”. Аутор текста се потписивао именом *Обрад*.

21 Павле Ђоновић, „Милош Вушковић”, у: *Овје*. бр. 33, Титоград, 1972, стр. 32

и карикатуре за многе међуратне реномиране часописе и листове, углавном за београдске новине и илустроване листове, попут магазина *Реч и слика*, *Време*, а после рата ради за *Глас*, *Побједу*, *Полицију*. Осим тога, његова раслојена цртачка активност се манифестовала и у осмишљавању насловница књига, писању либрета за опере, нацртима за заставе.²² Посветивши се и професорско-педагошком раду, предавао је цртање у панчевачкој гимназији у периоду 1926-1933, а потом и у другим, престоничким школама. Управо на почетку овог интервала, 1926. године, настали су репродуковани цртежи.

*

Насловна страна, очито концентрисана само да укаже на основне информације о публикацији, садржи наслов издања и имена аутора, дате у затвореном правоугаоном пољу на средини листа на белој (необојеној) неутралној подлози, као и податке о издавачу у доњем левом углу, без икакве декорације и развијеног идејног графичког решења. Разлика је у типу и величини словних знакова речи којима се означавају наслов и аутори. Целокупни садржај издања чине карикатуре – цртежи. Укупно петнаест карикатура претходно репродукованих у штампи – дванаест цртежа осведоченог аутора Стевана Милосављевића и три цртежа младог уметника Милоша Вушковића. Изузев једног Вушковићевог, сви радови садржани у овом издању су насловљени и датовани. Албум почиње Милосављевићевим радовима, насталим 1924-1925. године: *Ускршње јаје*, *Хирурги Баја*, *Изборна борба*, *Једини лек*, *Беше му!*, *Избори*, *Косач*, *Расилеј*, *На Женевском језеру*, *Забрањено воће*, *Помрачење умова*, *На заједничком јослу*; потом следе три Вушковићева рада из 1925-1926. године: *Панчевачки мост* и *Гордијев чвор* (друга карикатура је дата без наслова). Протагониста свих визуелно-наративних епизода је утицајни политичар на заласку каријере, једна од централних личности политичког живота Краљевине СХС – Никола Пашић. Он је често означаван познатим надимком *Баја* додељеним од стране обичног народа (што је и овде примењено), нарочито погодним за овакав тип креиране представе према утврђеној улози. Уз њега је у фокус драмске ситуације укључена плејада ликова, учесника друштвено-политичког живота Краљевине, попут Светозара Придићевића, Љубомира Давидовића, Стјепана Радића, оснивача и вођа неколико најјачих странака; Николе Узуновића, Антона Корошеца, некадашњих премијера; Мехмеда Спаха, министра; *Геце* (типски лик, оличење србијанског сељака), *Жаце* (развијени тип према стереотипима који владају о жандармима). Јунаци *Љуба Мрав* (лик изграђен према Љубомиру Давидовићу), *Прић Тима* (оличење банатског сељака) и *Геца* су дежурни протагонисти епизода које је С. Милосављевић стварао у оквиру циклуса политичко-социјалних карикатура штампаних у листу *Банашки радикал* или у виду самосталних уметничких творевина. Развијање иконографије и форме већине од поменутих ликова у делима Вушковића је у то време било тек скорије зачето, с обзиром да се карикатуром бавио тек неколико година.²³ Његова афирмација, на овом пољу изражавања, ићи ће прогресивном линијом у наредној деценији, обезбедивши му препознатљивост у уметничким круговима и значајно место у потоњој периодизацији међуратне југословенске карикатуре.

22 Урадио је нацрт за заставу Соколског друштва Панчево. Застава се чува у фонду Народног музеја Панчево у оквиру Одељења за историју.

23 Његове најраније датоване карикатуре везују се за 1924. годину.

Цртежима, односно ликовно-графичком делу карикатуре, придодата је текстуална пратња у форми сведеног, кратког дијалога или монолога учесника у серијској драмској радњи, комично-сатиричној ситуацији. Монолог, тачније – унутрашњи монолог је по правилу резервисан само за централну личност. Понегде је такав текстуални сегмент присутан у виду кључног експликативног термина/синтагме означеног на појединим представљеним предметима (већина Милосављевићевих радова, са фокусом на: *Ускришње јаје*, *Хирури Баја*, *Једини лек*, *Косач*). Сlikовно-текстуална форма карактеристична је за штампу, тј. за новински тип карикатуре. Специфично формално решење, које укључује симбиозу визуелног и вербалног, можемо одредити као извор или претечу модерног стрипа – образац који је надаље вариран када се медиј усталио. Радови су прилагођени типографском формату, подешени за штампање, објављивање у новинским листовима, углавном дневним и недељним, или специјалним хумористичким часописима. Штампани су редовно на насловници ближе се односећи на неки “крупни” догађај, на најважније вести из политичког живота државе или као одговор на кључна спољнополитичка дешавања. Можемо их одредити као коментар, односно непосредну реакцију на актуелна дешавања у дневној политици. У већини примера јасан је њихов политички и друштвени подтекст. Међу најчешћим темама којима су се бавиле, карикирајући их, и догађајима на које су реферисале, осим апострофирања одређених личности, политичара и странаčkih првака, спадају унутрашња питања интензивне међустраничке и борбе са идеолошким непријатељима, односа власти и опозиције и међусобног односа опозиционих партија (*Изборна борба*, *На женевском језеру*, *На заједничком јослу*, *Хирури Баја*, *Гордијев чвор*, *Расилеј*), избора (*Ускришње јаје*, *Избори*, *Косач*), законодавства (*Једини лек*), политичке и медијске пропаганде (*Помрачење умова*), питања сепаратизма (*Забрањено воће*).

Фокусирајући се на ово издање, могуће је истаћи неке језичко-формалне и поетичке карактеристике двојице аутора. Иако чине исечке из појединачног листа и ширег контекста медија штампе уопште, могуће их је посматрати одвојено као изабране примере, поштујући избор приређивача издања, албума, али не сасвим и изоловано. Почињући од Стевана Милосављевића, увиђамо да његов цртеж одликује употреба, углавном, контурне линије у дефинисању фигура, предмета и амбијента. Линеарни, графичистички начин дефинисања облика у симбиози је са тамним, лавираним монохромним површинама. Осим рудиментарног дијалога двојице или више учесника, постављеног такође испод поља цртежа, заступљен је и текстуални део који учествује у градњи форме и обликовању садржаја карикатуре, део реторике сликовног и у основи задатог значења представе. Читање дела усмерено је основним атрибутима (према додељеној улози) датим уз фигуру, избегавајући вишезначност. Иконографија Пашића је променљива, зависна од улоге и драмске ситуације која му се додељује; такву трансформацију прати и промена лика, отуд варијације фацијалне експресије. Пашићу је по правилу додељена активна улога, упадљиво доминантна – он решава проблеме или намеће своје мишљење, одлучује, истичући своју сталну присутност, свој свезнајући/свевидећи положај, упорно надгледање свих и свега унутар тако образоване реалности. Поједини радови (примери *Изборна крађа*, *Расилеј*) композиционим решењем, кадрирањем и обрадом фигура, иако лапидарни и упрошћени, показују балансиранији однос између ликовности и новинске форме изражавања. У неким цртама приметне су реминисценције на композицијско-формалну инвенцију сецесије. Упркос извитоперењу својственом

њеном модусу третирања (стилизиације) лица, карикатура документује упадљиво старење и резигнираност Пашићевог стварног лика. То је нарочито изражено и видљиво у Вушковићевим радовима. На последњој карикатури *Гордијев чвор* испод цртежа је назначено да је цртано „непосредно пред смрт”. С обзиром на његову улогу у тој стварности, фацијална експресија и телесно стање могу бити огледало нечег изван, конкретније, пратећи хронологију приказивања његовог лика у штампи – конотирати кризу и нестабилност политичке ситуације у Краљевини СХС.

Јавни ангажман Стевана Милосављевића обележен је контрадикторним положајем који је заузимао након Првог светског рата. С једне стране имамо уметника са предодређеном улогом критичара и сатиричара, а насупрот томе – уредника панчевачког новинског листа *Банайски радикал*, гласило једне политичке партије.²⁴ Међутим, конкретно у његовим радовима је изостало агресивније и динамичније пропагирање политике Радикалне странке. Иако је таква констатација и тумачење подлежно ревизији и критици спрам гледишта које се заузима, не може му се замерити наглашена пристрасност или отворена агитација. У том погледу, изузетак међу овим цртежима представља експресивно изведена карикатура *Помрачење умова* чија је основна замисао борба против панчевачких супарничких листова, гласила других партија и идеолошких непријатеља из супротног тора. Унутар самих новина таква улога била је резервисана за текстуалне прилоге, у којима се разрачунавало са политичким неистомишљеницима на локалном нивоу – Демократском странком, али и шире, са југословенским левичарима и хрватским националистима, или се промовисао идеолошки програм партије и курс државне политике за који се залагала. Заправо, његова сатиричка оштрица није заобишла ни лик Пашића као вође партије којој је припадао иако је његов лик уз меку иронију донекле дојио са симпатијом и наклоношћу. Самосталност визуелне уметничке творевине иако уклопљене у шеме и функције штампаног медија и деловања унутар јавне сфере очувана је и избегавањем свођења под образац политичког памфлета. Критичарски став није изостао али је донекле ублажен. Стварна моћ Николе Пашића као политичара, председника владе Краљевине, препозната је и видљива. Свака епизода је обојена благом иронијом или је плод амбивалентног става, тежи сагледавању актуелног стања, сликовито нам се илуструје друштвено-политичка хронологија треће деценије XX века. Сигнатура С. Милосављевића садржана у овим радовима представља јединствени монограм аутора који чине преклопљени иницијали „С” и „М” дати у квадратном пољу испод којег је година настанка.

Слично виђење Пашићевог положаја и улоге (сличност у композиционим решењима – карикатуре *Расилеј* и *Гордијев чвор*), мада независно, са положаја самосталца, приметно је и код Милоша Вушковића, али се он у овим радовима, колико је то могуће сагледати кроз три рада, дотиче и других тема и питања у вези са деловањем Пашића у јавној сфери. Док је код Милосављевићеве обраде лика и захватања дневнополитичке стварности акценат на унутрашњој политици и међустраничкој борби, Вушковић уводи и категорију јавности обичних грађана – народа као колективне категорије (пр. *Панчевачки мост*), која је код Милосављевића персонификована у лику *Геце*. Вушковићев однос према третману његовог лика и фигуре донекле се разликује – потенцира се приказ натприродно велике главе и дуге браде, утонуте у труп, Пашићев лик, овде резигниранији, склонији неодлучности, донекле губи физички и психолошки доминантан положај, задржавајући

24 Уредник листа у периоду од 1925-1926.

духовитост, али и политичку лукавост и притворност. Простор је ограничен, поље цртежа знатно смањено, постављено у квадратни формат, фигуре збијене, приказане групно сучељене Пашићевој издвојеној фигури. Карикатура *Гордијев чвор*, зналачки потенцира диспропорције главне фигуре, њено хијерархијско истицање, надрастање и пробијање граница оквира сцене. Одлике израза су ритмичка усаглашеност, компактност маса, потез зависан од мотивације а ређе слободан, економичност уз довољну развијеност форми у целини композиције. Вушковићев потпис није јединствен, он га варира од рада до рада, некада су то само иницијали уметника, понегде иницијал имена, средње слово и презиме дато у целости написано писаним или штампаним ћиричним словима. Заједничка им је препознатљивост, јер сви упућују на исту личност без дилеме, као део истог репертоара сигнатура примењених и у сликарству аутора.

Вушковић ће и након овог периода наставити и даље да развија своје поимање и визију карикатуре, како тематски тако и формално, освајајући нове сфере друштвеног и политичког живота, као и свакодневице угнеђене између и ван ових токова. Заправо, тек ће током наредне деценије уследити његова потпуна афирмација, не само цртача карикатура и илустратора, већ као уметника уопште.

*

Резимирајући, панорамским погледом али и сагледавањем појединачних радова оба аутора, увиђамо конципирање према општеприхваћеним начелима, придржавањем утабаних а некодификованих канона цртања карикатуре намењене штампи или грађења вишефигуралне представе, према већ створеној традицији представљања интеракције међу ликовима или ликова и амбијента, околног простора. Ауторски допринос виђењима лика и наративне ситуације, а нарочито форме, донекле је прикривен извесном емуляцијом стила других аутора или одређеног ствараоца, али не у смислу пуког подражавања јер обојица уметника уносе и особне вредности, својствене свом ликовном образовању и цртачком рукопису којим суверено владају. Мада су његови изворни домети били везани за локално средиште, град Панчево и околину, издањем је указано на важност историјског тренутка, обележеног крајем живота и каријере политичке фигуре у коју се упрте очи и пажња целокупног друштва. Посредством одлике периодичности, инхерентне особине штампе као засебног медија, свака новинска карикатура је од обичног коментара постала епизода из театра политичке свакодневице, документ и, делом, сублимиција епохе. Карикатуре показују обеспокојавајућу актуелност и у XXI веку, користивши се сличним механизмима политичке моћи, деловања и демагогије, чак, у укупном утиску, делујући безазлено у односу на садашњицу и репрезентовану стварност. Такође, иако не толико запажен и садржински усложњен, с једне стране, албум прати савремени повесни след постајања карикатуре делом масовне и популарне културе, а с друге стране, промену перцепције о природи карикатуре, њеним уметничким потенцијалима и стицању аутономије.

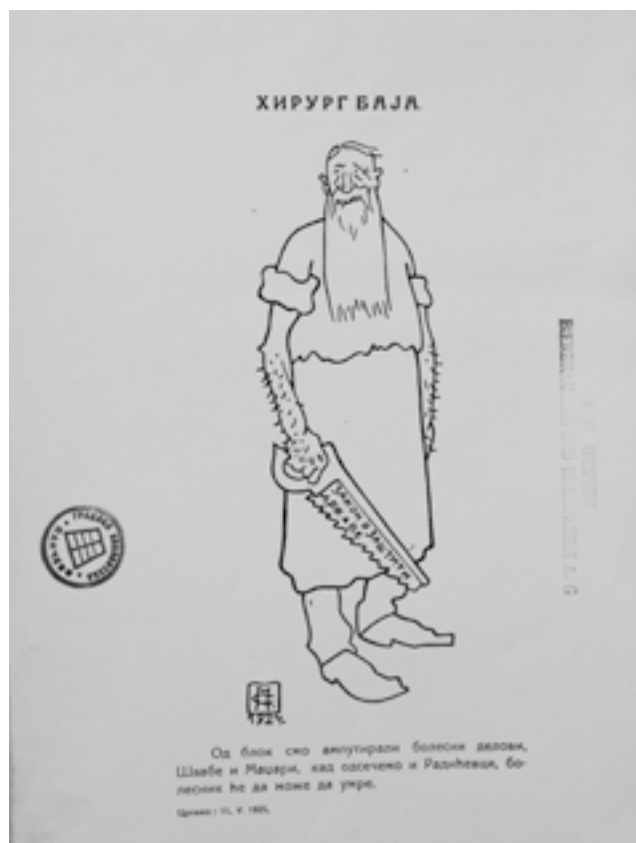

Слика 1.

Слика 2.

Слика 3.

Слика 4.

Слика 5.

Слика 6.

Слика 7.

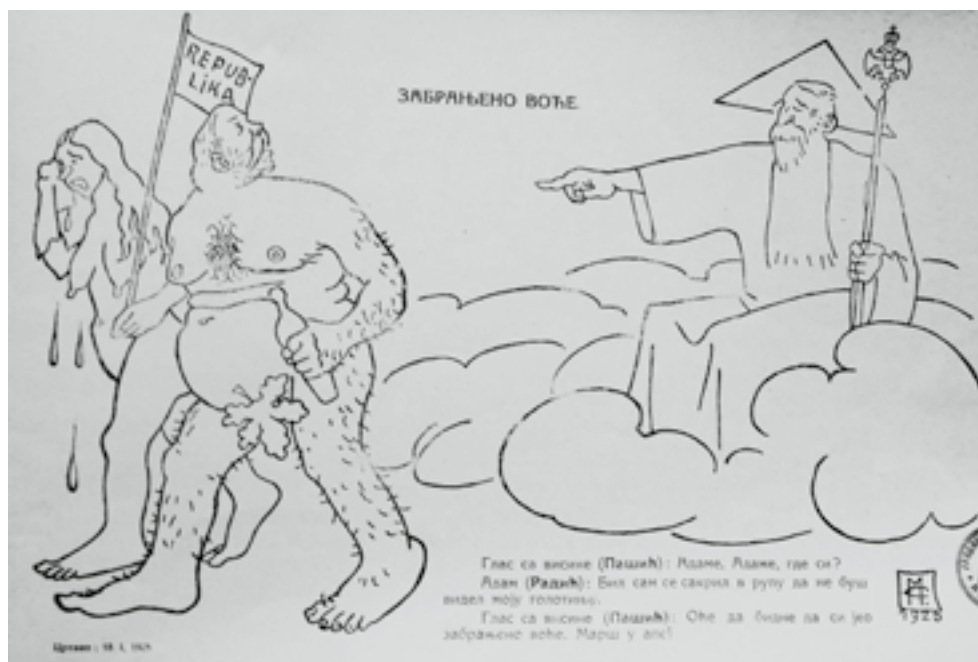
Слика 8.

Слика 9.

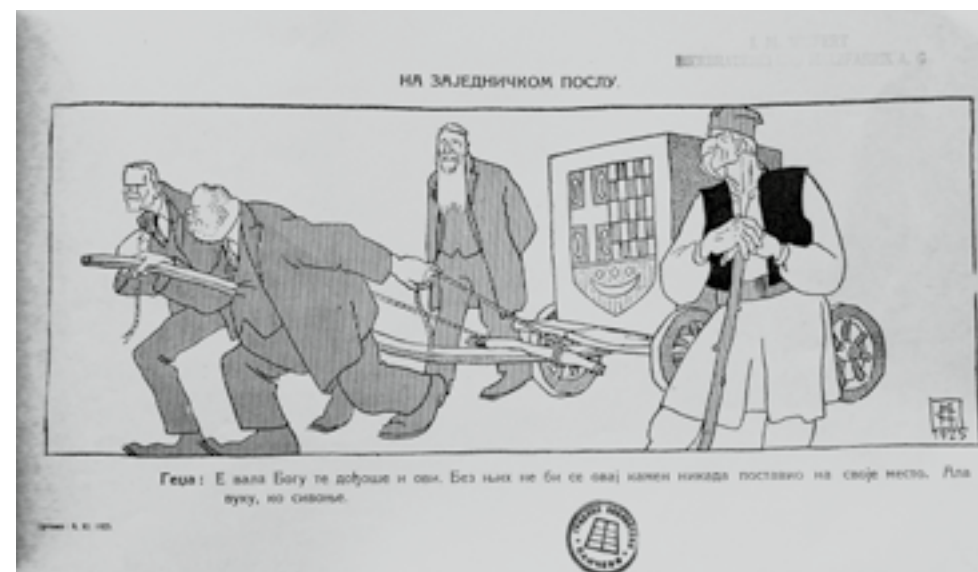
Слика 10.

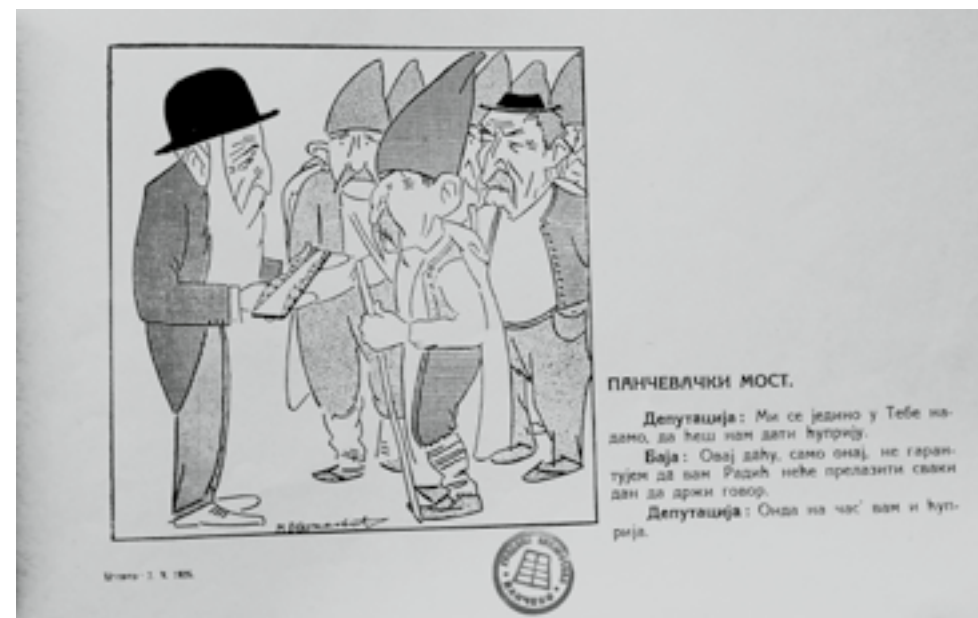
Слика 11.

Слика 12.

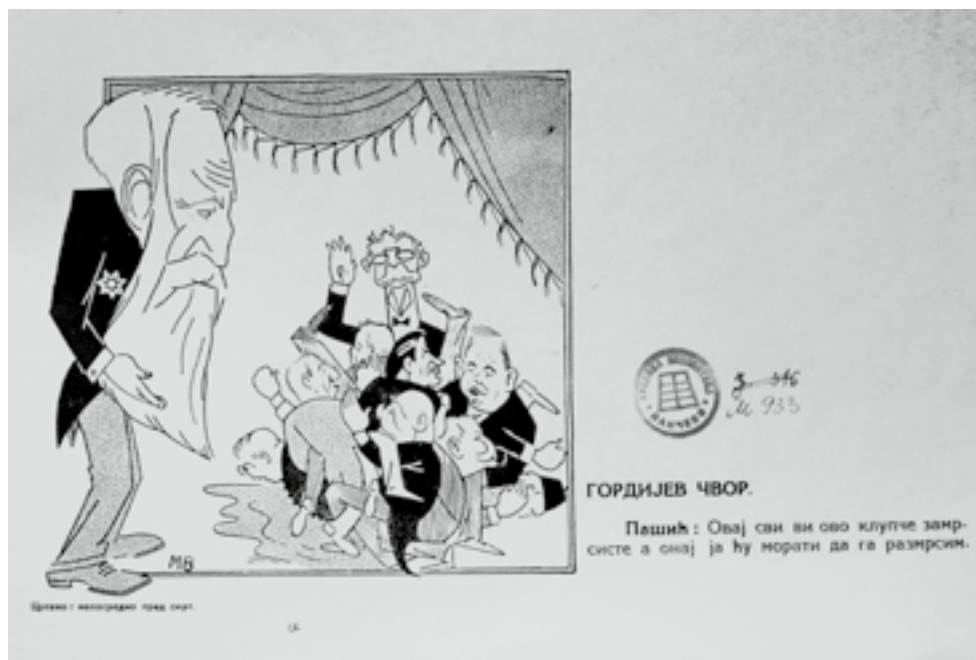
Слика 13.

Слика 14.

Слика 15.

Слика 16.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Банатски радикал, бр. 19, 11. мај 1924.
2. Банатски радикал, бр. 26, 29. јун 1924.
3. Банатски радикал, бр. 27, 6. јул 1924.
4. Веиновић, Милана. „Славко Павлов - поклон збирка карикатура Народном музеју у Панчеву“. У: Гласник Народног музеја Панчево, бр. 3, Панчево 1991.
5. Ђоновић, П. „Милош Вушковић“. У: Овдје, бр. 33, Титоград, 1972.
6. Живанов, Миодраг. *Панчевачка библиографија 1833-1960*. Београд, Панчево: Народна библиотека Србије и Народна библиотека „Вељко Влаховић“ - Панчево, 1985.
7. Марковић, Р. „Јуче је у Београду отворена прва изложба карикатура“, *Време*, 19. мај 1924.
8. Милосављевић, Стеван и Вушковић, Милош. *Никола Пашић у карикајурама*. Панчево: Графички завод „Просвета“, 1926.
9. Михајловић-Радивојевић, Светлана. *Стеван Милосављевић (Ојово 1881-1926)*. Опово, Панчево: Галерија „Јован Поповић“ Опово, Народни музеј Панчево, 1995.
10. Михајловић-Радивојевић, Светлана. *Милош Вушковић (1900-1975)*. Панчево: Народни музеј Панчево, 1996.
11. *Културно-уметничка изложба рада 1918-1928*. Каталог изложених слика. Додатак „Летопису града Панчева“ бр. 2. Панчево: Графички завод „Просвета“, 1928.
12. *Панчевац*, бр. 26, 28. 6. 1924.
13. *Панчевац*, бр. 27, 6. 7. 1924.
14. Станишић, Гордана. *Nobody is perfect: карикајура у делима југословенских уметника из збирке Народног музеја у Београду*. Београд: Народни музеј у Београду, 2013.

ARTICLE OF THE STUDY OF THE HISTORY OF PANČEVO CARICATURE - ABOUT THE ALBUM „NIKOLA PAŠIĆ IN CARICATURES“

ABSTRACT

The work presents the album of caricatures *Nikola Pašić in caricatures*, one of the few domestic editions from the period between the two world wars in which this medium and artistic discipline is independently represented. My intention is to show how the caricatures saw, caricatured and shaped the character, and interpreted the political activities of Nikola Pašić on the example of presenting some selected works by the authors, Stevan Milosavljević and Miloš Vušković.

Дамир Прашникар¹
НАРОДНИ МУЗЕЈ ПАНЧЕВО

ГРАДСКА СВЕТКОВИНА У ПАНЧЕВУ: ПРОСЛАВА СТОГОДИШЊИЦЕ ПАНЧЕВАЧКОГ СРПСКОГ ЦРКВЕНОГ ПЕВАЧКОГ ДРУШТВА (12. ЈУН 1938)

Апстракт: Чланак детаљно описује догађаје уриком градског сјекткла, прославе стогодишње јубилеја ПСЦПД-а, са крајким тумачењем друштвеног значаја прославе у дајом тренутку. У овом догађају окупили су најзначајнији елементи друштва краљевине Југославије: Круна, војска, црква, градска власт, академска јавност, грађанство и постојаноци из иностранства. Исту сцену истају и сама свечаност: литургија, парада, академски говори, концерти, ватромет и банкет.

Кључне речи: Панчево, сјекткл, хор, краљ Петар II, Петар Арачић.

1. Извори и објављена литература

Од извора који су коришћени за писање овог текста највећи значај носи програм прославе (прикључен репринту *Сјоменице* из 2008), као и написи у тадашњој штампи. То су првенствено београдске дневне новине, које су овај догађај испратиле са највећом пажњом (*Политика*, *Правда*). Нажалост, најзначајнији локални лист, *Панчевац*, у то време није излазио, тако да смо остали ускраћени за приказ самих догађаја посматран оком, и писан пером, известиоца који би текст обогатио и познавањем локалних прилика. Што се тиче контекста, односно коментара тренутка у коме се одиграва Прослава и збивања у музичком животу певачких друштава између два светска рата, коришћени су текстови објављени у стручном часопису *Pro Musica* (посебно издање под насловом „Певачка друштва”, ауторке Роксане Пејовић), као и сама *Сјоменица* Миховила Томандла.

У стручној музиколошкој или историографској литератури нису познати текстови која се баве тематиком и тумачењем прославе Стогодишњице ПСЦПД-а.

2. Панчевачко српско црквено певачко друштво 1838–1938.

Панчевачко српско певачко друштво спада у најстарије институције културе српског народа; основано је 1838. као први српски хор, са иницијативом да се у српску православну цркву уведе четворогласно певање. Током година постојања, привлачећи бројне музичке ствараоце не само у српском, већ и у другим народима многонационалне аустријске монархије, његов значај растао је, до тренутка када

¹ damirprasnika@gmail.com

је Друштво постало једно од најважнијих културних чинилаца у животу Срба у Панчеву, а и шире. Своју приврженост српској идеји чланови и управа платили су почетком Првог светског рата, када је Друштву забрањен рад (осим певања у цркви), а председник Паја Ј. Јовановић је због свог политичког деловања интерниран у Арад, где је ускоро и умро.²

Међутим, певачка друштва у српском народу су након Присаједињења запала у извесну „кризу идентитета”. Национални занос који их је носио је, након припајања матици, изгубио своју главну покретачку снагу.³ Истовремено јавили су се захтеви за повећањем уметничког квалитета изведбе и одабира програма. Хорови су, дакле, прешли из политичко-патриотских вода у уметничке, што је проузроковало опадање броја чланова и недостатак некадашње мотивације.⁴

Панчевачко српско црквено певачко друштво тада ради ослабљено, проживљава кризу са осталим певачким друштвима. Двдесете и тридесете године пролазе са променљивим успехом, међутим подмлађивањем састава (1933) и реформом Статута (1934), долази до новог полета и у уметничком погледу, и у културно-просветном послеништву.⁵

3. Припреме за прославу

Година 1938. је у историји ПСЦПД-а остала као један од најзначајнијих датума; те године није само прослављен век успешног деловања, већ је истим поводом организован и цео низ активности које су савременицима, а и будућим поколењима, указале на величину и значај овог Друштва. Међу најзначајнијим активностима можемо издвојити објављивање монографије др Миховила Томандла *Сјоменица Панчевачкој српској црквеној певачкој друшћива 1838-1938*, добијање и освећење заставе Друштва, и наравно, саму прославу о којој ће овде бити речи.⁶

Главна покретачка снага свих ових активности били су људи који су вредно деловали у оквиру хора; то је првенствено био тадашњи Управни одбор Друштва, на челу са председником Јефтом Спаићем, секретаром др Миховилом Томандлом, председником Надзорног одбора Ђорђем Живановићем и хоровађама Јованом Бандуром, Бранком Таназевићем, Антоном Севером и Миланом Бајшанским.⁷

2 Миховил Томандл, *Сјоменица Панчевачкој српској црквеној певачкој друшћива 1838-1938* (Панчево: Напредак 1938), 272-273.

3 На актуелну ситуацију 1920. жали се истакнути музички педагог, стваралац и академик Милоје Милојевић, предлажући истовремено нове смернице које ће усмерити певачка друштва новим, стабилнијим путем (Милоје Милојевић, „Певачка друштва, њихова уметничка и морална дужност”, *Полиџика*, 03. 04. 1920, 1-2).

4 Роксанда Пејовић, „Хорско певање између 1918. и 1941. године”, у *Pro Musica - Певачка друшћива 2: српско музичко извођаштво 1831-1941*, (Београд: Удружење музичких уметника Србије 1986), 21-22.

5 *Сјоменица*, 274-278.

6 О значају „Споменице”, др Миховила Томандла, често је говорено. Како је она уприличена управо поводом прославе стогодишњице Друштва, вредело би поменути да је њен значај препознат непосредно по изласку. Др Милоје Милојевић је у „Политици” изузетно повољно оценио ову књигу. Видети: Милоје Милојевић, „Једна интересантна књига из области наше књижевности: Споменица Панчевачког српског црквеног певачког друштва, написао поводом стогодишњице г. др. М. Томандл”, *Полиџика*, 12-14. јун 1938, 16.

7 Састав целог управног одбора и чланство Друштва видети у: *Сјоменица*, 323, 334-335, за почасно чланство 312-315. Милан Бајшански је, осим хоровађе, био и уметнички руководилац

Према *Сјоменици* сасвим је јасно да су припреме за обележавање јубилеја почеле знатно пре саме јубиларне године. Додељивана су почасна чланства, послата је молба краљу Петру II да се прими покровитељства над Друштвом, као и да му дарује друштвену заставу, као симбол културног и националног рада.⁸

Даље, сачињен је детаљан попис нототеке са регистрима за духовне и световне песме, из које се види да Друштво поседује импозантну колекцију од 6.129 световних композиција (мешовити хор, мушки, женски хор, мањи састави, соло песме, опере и инструменталне композиције), као и 393 духовне композиције (мешовити хор, мушки, женски, мањи састави, сола и инструменталне композиције).⁹ Овако велика разлика „у корист” световних композиција се може објаснити веома живом разменом између ПСЦПД и бројних певачких друштава широм негдашње Царевине. У времену кад су се словенски народи борили за своје место на културној сцени Монархије, за очување своје народне традиције и песме, повезаност између сродних удружења је била изузетно јака и значајна; нототека поседује велики број композиција послатих из чешких, словеначких, хрватских и других организација. Велики значај овој нотној колекцији дају и композиције у личном рукопису композитора: Николе Ђурковића, Корнелија Станковића, Даворина Јенка, Мите Топаловића, Петра Кранчевића, Исидора Бајића, Аксентија Максимовића, Роберта Толингера, Јована Бандура и других.¹⁰

Напошетку, сачињен је и богат и амбициозан дводневни програм саме прославе, за чије је осмишљавање и изведбу био свакако потребно уложити скоро надљудску снагу и вољу. Програм прославе је штампан као засебна књижица, а у репринту *Сјоменице* из 2008, укључен је као саставни део књиге, без нумерисаних страница. Новински извештаји овај дводневни спектакл описују речима хвале и дивљења.

Непосредне припреме су започете неколико дана пред саму прославу. С обзиром на то да су позвани бројни гости из земље и из иностранства, организован је смештај званица по приватним кућама. Штавише, учешће самог града није изостављено, с обзиром на то да је председник општине, Васа Исаиловић, упутио следећи проглас свим суграђанима:

„Браћо суграђани, Панчевачко српско црквено певачко друштво на дан 11 и 12 јуна прославља стогодишњицу свог националног и културно-просветног рада. Покровитељства ове велике и значајне светковине, која чини част не само граду Панчеву, но и култури целог нашег народа, благоизволео се примити Његово Величанство Краљ Петар Други. Прослава стогодишњице ове најстарије музичке установе ове врсте, не само у нашем граду, но и у целој Краљевини, прославиће се најсвечаније, па вас, браћо и суграђани, молим да у част нашег учествовања у овом слављу искитите своје домове заставама, а госте који ће тих дана из свију крајева миле нам Отаџбине похрлити у Панчево, дочекујте са искреном братском љубављу и пажњом, како је то увек било у обичају родољубивом и културном граду Панчеву.”¹¹

хора, према: Исто, 304-305, као и: К. М., „Панчевачко српско црквено певачко друштво, угледно и заслужно прославило стогодишњицу рада”, *Правда*, 15. 6. 1938, 3

8 *Сјоменица*, 309-316.

9 Исто, 316.

10 Исто, 316-317.

11 „Прослава стогодишњице најстаријег певачког друштва у нашој земљи”, *Полиџика*, 11. 6. 1938, 7. При навођењу новинских чланака нису исправљана одступања од садашњег правописа.

Како новине касније пишу, грађанство се одазвало овом позиву и окитило куће и улице не само југословенским, већ и чехословачким и бугарским заставама.¹²

4. Дочек делегација и први дан прославе

Сама прослава започета је у суботу, 11. јуна 1938, целодневним дочеком гостију. Након пристизања, у 20 часова је кренула свечана поворка која је обишла већи део центра града: данашњим улицама Димитрија Туцовића, Тргом краља Петра I, Војводе Мишића, Војводе Радомира Путника, Тргом слободе, Жарка Зрењанина, Жарка Фогараша, Војводе Петра Бојовића и поново до Трга слободе. Поворка је носила лампионе; на челу је био војни оркестар 8. пешадијског пука „Књаз Александар”, следила их је коњица, барјаци, представници државе, цркве, војске, страних и домаћих културних установа, и на крају певачи разних друштава (од тога чак шест панчевачких хорова!). Извештач *Полиџије* каже да се „на тргу Краља Александра слегла маса света какву Панчево никад није видело”.¹³ По доласку на трг, поворку је дочекала „ватрометна атракција”, а затим је одржан „комерс”, односно банкет у Вајфертовој пивари.¹⁴

5. Други дан прославе, Свечана седница и Литургија

Централни део прославе одржан је на први дан Духова, 12. јуна 1938. Дан је започет будилницом војног оркестра већ у 6 часова изјутра, а затим је, у сали Светосавског дома, одржана свечана седница Српске православне црквене општине и ПСЦПД-а. Програм не говори детаљније о свечаној седници, али зато новински извештаји преносе догађаје од тог јутра.

На седници је прво говорио др Стеван Смедеревац, панчевачки лекар и председник Црквене општине; он је одао признање Друштву истакавши напоре на културном, просветном и националном раду, али и указавши на тешкоће с којима се оно борило док је било у саставу Аустро-Угарске монархије. У име ПСЦПД-а укратко су говорили председник Друштва, Јефта Спаић, а затим и потпредседница Нада Живковић. У име свештенства Светоуспенске цркве реч је узео протојереј Стојковић.

Након релативно кратке седнице, сви присутни су присуствовали Светој литургији у Светоуспенском храму. Празничну литургију, служио је викарни епископ др Сава Трлајић, уз саслужење осам свештеника из Београда и Панчева.¹⁵ Са хорске галерије нису певали домаћини, Панчевци, већ Прво београдско певачко друштво, предвођено хоровођом Предрагом Милошевићем.¹⁶

¹² „Свечана прослава стогодишњице Панчевачког српског црквеног певачког друштва”, *Полиџија*, 15. 6. 1938, 9.

¹³ Исто.

¹⁴ *Програм прославе стогодишњице 11 и 12 јуна 1938 у Панчеву* (Панчево: Напредак, 1938), 3.

¹⁵ „Свечана прослава стогодишњице Панчевачког српског црквеног певачког друштва”, *Полиџија*, 15. 6. 1938, 9. У *Полиџији* је владикино име грешком наведено као Павле, док је у *Правди* наведено исправно. Поменути владика Сава данас се у СПЦ слави као Свети свештенотученик Сава Горњокарловачки, услед свог мученичког страдања и смрти за време Другог светског рата.

¹⁶ К. М. „Панчевачко српско црквено певачко друштво, угледно и заслужно прославило стогодишњицу рада”, *Правда*, 15. 6. 1938, 3.

Слика 1: Прво београдско певачко друштво на литургији.

Слика 2: Литургија у Успенској цркви, викарни епископ др Сава Трлајић.

Слика 3: Генерал Петар Арачић долази да преда заставу Друштву у име краља Петра II

6. Освећење заставе, свечана Академија¹⁷

По завршетку литургије (тог дана се прослављао и Силазак Светог Духа на апостоле, што је на фотографијама уочљиво по трави и гранама дрвећа у цркви) викарни епископ г. Сава осветио је новодобијену заставу Друштва.

Иако је млади краљ очекиван, он се ипак није појавио. Нигде није експлицитно речено зашто Његово Величанство није присуствовало прослави ПСЦПД-а, међутим у штампи од тог дана видимо да се претходног дана на Сајмишту затворена Међународна ваздухопловна изложба, и да је млади краљ на овај дан искористио прилику да је посети.¹⁸ Заставу, дар кума краља Петра II је, око 11.30, у име Његовог Величанства предао је дивизијски генерал Петар Арачић, командант Дунавске дивизијске области. У заставу је генерал Арачић укуцао три плочице, у име краља, краљице-мајке и кнеза намесника.

Том приликом је Арачић изјавио: „Његово Величанство Краљ даровао вам је ову заставу и кумује јој, зато што сте кроз један век пожртвовано и одушевљено ширили националну песму и дизали националну културу. Његово Величанство Краљ вас поздравља и жели да истрајно наставите с радом, певајући вашу песму, и да ваше Друштво доживи још много оваквих јубилеја!”¹⁹ На ове речи, народ је узвратио

¹⁷ Детаљније о молби ПСЦПД, упућеној краљу, за кумство и заставу, видети у: Миховил Томандл, *Сјоменица Панчевачкој српској црквеној њевачкој друштва* (Панчево: Напредак, 1938), 310-312.

¹⁸ „Духови у Београду”, *Време*, 15. 06. 1938, 15.

¹⁹ „Свечана прослава стогодишњице Панчевачког српског црквеног певачког друштва”, *Политика*, 15. 6. 1938, 9.

клицањем генералу и краљу.²⁰ Арачић је заставу предао председнику Друштва Јефти Спаићу, а он Ђорђу Чолаковићу, чија је дужност била да убудуће као заставник брине о њој. Јефта Спаић је замолио генерала Арачића да Његовом Величанству пренесе захвалност чланова. Краћи говор је потом одржао и викарни епископ г. Сава, који је истакао значај рада Друштва и значај ове заставе као признање и захвалност за такво деловање.²¹

Слика 4: Освећење заставе Друштва

Предаји заставе присуствовали су још и изасланици министра просвете г. Крстић и др Јован Радонић, изасланик Академије наука Ђорђе Јовановић, изасланици Универзитета у Београду др Милоје Милојевић и др Душан Поповић, ректор Музичке академије Коста Манојловић, изасланик министра војске и морнарице пуковник Парац, Управник Двора пуковник Леко, председник Матице српске др Александар Моч, министар пољопривреде Светозар Станковић, председник општине Васа Исаиловић, народни посланик др Стеван Пурковић, те око две стотине делегата из Чехословачке, Бугарске и Пољске.²²

²⁰ Иначе, Панчевци су у лику генерала Арачића видели не само војно лице и изасланика младог краља, већ и официра који је Панчево увео у састав Србије, будући да је управо он био на челу јединица које су ушле у дотле аустроугарско Панчево 8. новембра 1918. Према: Гига Стојнов, *Ослобођење Панчева* (Београд, 1938), 7, 15.

²¹ К. М, „Панчевачко српско црквено певачко друштво, угледно и заслужно прославило стогодишњицу рада”, *Правда*, 15. 6. 1938, 3.

²² Исто; као и: „Приликом прославе стогодишњице Њ. В. Краљ даровао заставу Српском црквеном певачком друштву у Панчеву”, *Време*, 15. 6. 1938, 8, „Свечана прослава стогодишњице Панчевачког српског црквеног певачког друштва”, *Политика*, 15. 6. 1938, 9.

Слика 5: Застава ПСЦПД-а, њоклон краља Петра II

Поново је формирана поворка, и овог пута са заставом, отишла на трг испред Магистрата, где је председник Друштва положио лаворов венац пред коњанички споменик краља Петра Првог.²³ Ту су припадници свих окупљених певачких друштава отпевали државну химну.²⁴

Поворка одлази у Светосавски дом, где је одржана Свечана академија. Академију је отворио председник Спаић, поздрављајући присутне Чехословаци и Бугаре, што је и публика испратила бурним аплаузом.

Затим је говор одржао изасланик министра просвете, др Јован Радонић. Између осталог, он је рекао: „Под грандиозним луком једног раздобља од стотину година, у којем наш народ ни једног часа није живео у фикцијама и илузијама него само у подвигу, физичком и културном, везани у тој прошлости једни с другима, читави крајеви нашега народа подсећају једни друге на то да су већ сто година живели организованим културним животом и да су своје дело српске културе, у овом случају у првом реду музичке, вршили са чашћу, с успехом и са достојанством. Сјајне заслуге за овакво подсећање има Српско певачко друштво. Општи значај њен лежи у томе што је наша слављеничка установа у своме стогодишњем деловању разноврсношћу

23 К. М, „Панчевачко српско црквено певачко друштво, угледно и заслужно прославило стогодишњицу рада“, *Правда*, 15. 6. 1938, 3.

24 „Свечана прослава стогодишњице Панчевачког српског црквеног певачког друштва“, *Полијика*, 15. 6. 1938, 9. По програму је требало да војни оркестар одсвира „Молитву“, међутим новине о томе не извештавају.

својих културних подстрека зрачила кроз наш јавни живот далеко преко граница свог малог локалног средишта. Можда нема ниједне наше композиције која није у Панчеву певана, а колико су се ту тек родиле, под топлим окриљем једног друштва које заслужује поштовање целог нашег народа.”²⁵

Слика 6: Свечана академија у сали Светосавској дома

Др Радонић је овом приликом, између осталог, саопштио и да је Панчевачко српско црквено певачко друштво, од стране Краљевског Намесништва, одликовано лентом Светог Саве, односно Орденом Светог Саве I степена.²⁶

У име Београдског универзитета, реч је узео др Милоје Милојевић: „Универзитет у Београду са великим поштовањем поздравља Панчевачко српско црквено певачко друштво поводом данашње знамените прославе. Сто година српске песме, то је управо и једно раздобље наше музичке историје, и она у ствари значи раздобље у коме је наша уметничка музика почела да се развија, и развила се до великих висина. Универзитет се радује што је тај знаменити период наше музичке историје везан за ове крајеве, и за Панчево, и честитајући данашњу славу, Универзитет у Београду изражава и своју жељу да Друштво са истим полетом настави своје дело у новом раздобљу од сто година и у славу српске уметничке хорске песме!”²⁷

25 „Свечана прослава стогодишњице Панчевачког српског црквеног певачког друштва“, *Полијика*, 15. 6. 1938, 9.

26 К. М, „Панчевачко српско црквено певачко друштво, угледно и заслужно прославило стогодишњицу рада“, *Правда*, 15. 6. 1938, 3. Исту информацију преноси и *Време* („Приликом прославе стогодишњице Њ. В. Краљ даровао заставу Српском црквеном певачком друштву у Панчеву“, *Време*, 15. 6. 1938, 8), али као изасланика наводи г. Крстића.

27 „Свечана прослава стогодишњице Панчевачког српског црквеног певачког друштва“, *Полијика*, 15. 6. 1938, 9.

У име Чехословачког певачког савеза говорио је Јозеф Станислав, и његов говор је испраћен громким клицањем.²⁸

Након свих страних делегата, говорио је и Страхил Каменов, представник бугарског хора из Лома: „Чујте! Из Лома сам дошао да бих вам казао само неколико речи. Ово није прослава само Панчева и Југославије. Ово није прослава само Јужних Словена, ово је прослава и Чехословака, ово је словенска прослава, и ми Бугари, Чеси и Југословени, држећи се данас чврсто једни за друге, не славио само јубилеј Панчева и Југославије, него свој заједнички словенски!” Његов говор су пропратиле бурне акламације и аплауз.²⁹

У наредна два сата ређали су се говорници, између осталих др Суботин у име бана Дунавске бановине, др Александар Моч испред Матице српске, др Душан Милашиновић као председник Југословенског певачког савеза, Коста Манојловић као ректор Музичке академије. Том приликом је Друштво добило велики број венаца, плакета, пехара, диплома и захвалница.³⁰

7. Јубиларни концерт

Свечани програм је настављен у 19 часова, у Светосавском дому. Сада је ПСЦПД публици и делегатима представило оно што је била срж његовог постојања: своје хорско умеће.

Концерт је започео мотом Друштва, „Поју Богу мојему, дондеже јесам” („Певам своме Богу докле постојим”), композитора Мите Топаловића. Одмах затим, секретар Друштва и његов најзначајнији историчар др Миховил Томандл, одржао је краћи говор у коме је изнео у чему је значај овог јубиларног концерта. Речи Томандла, нажалост, нису сачуване.

Сам концерт био је подељен на три тематске целине: у првој су представљени они аутори српске уметничке музике који су је довели од њених самих почетака до стваралачке снаге једног Мокрањца на заласку романтизма. Композитори обухваћени у првом делу су Никола Ђурковић, Корнелије Станковић, Даворин Јенко, Вацлав Хорејшек, Мита Топаловић, Јосиф Маринковић и Стеван Мокрањац. Примећујемо и да су поменути ствараоци били везани за ПСЦПД на више начина: Ђурковић, Јенко, Топаловић, Хорејшек, били су и хоровађе Друштва; Станковић је своју Литургију посветио управо ПСЦПД-у, а Маринковић и Мокрањац били су пријатељи што самог хора, што дугогодишњег диригента Мите Топаловића.³¹

Наставак концерта започео је композицијом још једног диригента, Петра Кранчевића, а следиле су композиције Станислава Биничког, Петра Крстића, Исидора Бајића, Петра Коњовића, Милоја Милојевића, чија стваралаштва представљају прекретницу од романтизма ка модернијим, развијенијим уметничким формама српске музике.

У трећем делу отпеване су композиције Стевана Христића, Косте Манојловића и Миленка Живковића, актуелних музичких стваралаца у пуној снази, да би се концерт завршио химном Стогодишњице: „Словом љубве”, Јована Бандура (који је и дириговао целим концертном).

28 Исто.

29 Исто.

30 Исто.

31 *Програм прославе стогодишњице, 11 и 12 јуна 1938 у Панчеву.* (Панчево: Напредак, 1938).

Избор композиција (и аутора) за овај концерт даје сасвим јасну поруку: ПСЦПД је певачко друштво изразито националног карактера, са коренима од самог почетка савремене српске музике, па све до модерних композитора; истиче се и значај самих диригента/композитора, који су оставили печат, не само у хору, него и у српској историји музике. Занимљиво је да су од композитора, чија су дела изведена, самом концерту присуствовали Милоје Милојевић, Коста Манојловић и сам Јован Бандур.

Ваља приметити да на програму нема ниједне литургијске, богослужбене песме; избор световних песама варира од чистих романтичарско-лирских описа крајолика, преко народних, шаљивих и љубавних, до религиозног одломка из „Слова љубве” деспота Стефана Лазаревића.

Посебан новински чланак у *Правди* даје детаљан приказ Јубиларног концерта, одакле сазнајемо да је на сцени наступило шездесет чланова,³² да је Бандур при дириговању показао „мануелне технике и артистичке сугестивности”, а да је хор „гласовно топао, зрео и снажан” да му је фразирање „еластично и пластично” и да се „бујна снага сопрана хармонично (...) употпуњује сочном, контрабасовском облином басова”.³³

Након концерта, у Вајфертовој пивари је одржан свечани банкет (21.30), којим је закључена вишедневна свечаност.

Занимљиво је приметити да је литургију и концерт преносио и Радио Београд. Сачувано је писмо од 13. Априла 1938, у коме се директор програма обраћа ПСЦПД-у, са одговором да ће преносити „програм стогодишњице” и да моли за више детаља. Из новина видимо да је преношена литургија (9-12 часова) и Јубиларни концерт (19.00-21.30) са паузом 19.30-19.50. Није познато шта се догађало током наведене паузе.³⁴ Литургија је преношена и на кратким таласима.³⁵

8. Закључак

Прослава Јубилеја, о којој је овде реч, има све елементе спектакла, светковине као свеобухватног симбола колективног учешћа, колективног искуства. Излазак из оквира свакодневнице, уживање намењено свим чулима посматрача и учесника, склад Круне, војске, цркве, академика, грађанства, све је то допринело изузетном катарзичном доживљају и снажном осећају припадности свеукупној заједници краљевине Југославије.

У овом догађају окупљени су најзначајнији елементи друштва краљевине Југославије: Круна, војска, црква, градска власт, академска јавност, грађанство, па и посетиоци из иностранства. Исту структуру прати и сама свечаност: литургија, парада, академски говори, концерт и банкет, дакле сваки од учествујућих друштвених елемената има свој тренутак у коме излази у први план.

32 Чланови су били из најразличитијих друштвених група, чиновници, студенти, директори банака, адвокати, професори, учитељи, пензионери. Према: Милоје Милојевић. „Једна интересантна књига из области наше књижевности: Споменница Панчевачког српског црквеног певачког друштва, написао поводом стогодишњице г. др. М. Томандл”, *Полиџика*, 12-14. јун 1938, 16.

33 П. „Јубиларни концерт Панчевачког српског црквеног певачког друштва”, *Правда*, 15. 6. 1938, 9.

34 „Радио”, *Време*, 12-14 јун 1938, 2.

35 За указивање на радио-пренос захваљујем се г. Милану Јакшићу, док се за фотографије самих догађаја захваљујем г. Богдану Ђурчину.

Порука коју овај спектакл шаље јесте вишеструка, и зависи од елемента кроз чију се призму значење прелама: Круна и војска, оличени у генералу Петру Арачићу прославу користе као средство за учвршћивање везе грађанства и Краљевине, побуђивање и продубљивање љубави и оданости према младом краљу и монархији коју он представља; нарочито је био погодан избор генерала Арачића као краљевог заступника, с обзиром на његову значајну улогу при уласку српске војске у Панчево (1918) и симпатија које је српско грађанство осећало према њему. Православна црква, са своје стране, кроз литургијски елемент истиче своју улогу доминатног и кохезивног елемента у српском народу и сугерише беневољентно покровитељство над својим верницима. Представници музички образованих академика у Јубилеју виде афирмацију значаја и традиције српског хорског певања, нарочито у времену у коме, како смо видели, српска хорска музика проживљава изванредан период тешкоћа и стагнације. На послетку, певачи свих присутних Друштава парадирaju са поносом учешћа у великом подвигу, очувања једне битне национално-културне традиције у трајању од једног столећа, и са погледом упртим у будућност.

Скраћенице коришћене у тексту:

Сјоменица – Томандл, Миховил. *Сјоменица Панчевачкој српској црквеној певачкој друшћива 1838-1938*. Панчево: Напредак, 1938
 ПСЦПД – Панчевачко српско црквено певачко друштво.

Извори и литература

1. „Духови у Београду”. *Време*, 15. 6. 1938.
2. К. М. „Панчевачко српско црквено певачко друштво, угледно и заслужно прославило стогодишњицу рада”. *Правда*, 15. 6. 1938.
3. Милојевић, Милоје. „Једна интересантна књига из области наше књижевности: Споменница Панчевачког српског црквеног певачког друштва, написао поводом стогодишњице г. др. М. Томандл”. *Полијтика*, 12-14. јун 1938.
4. Милојевић, Милоје. „Певачка друштва, њихова уметничка и морална дужност”, *Полијтика*. 03. 04. 1920.
5. Пејовић, Роксанда. „Хорско певање између 1918. и 1941. године”. *Pro Musica - Певачка друшћива 2: српско музичко извођаштво 1831-1941*, 1986. 21-22.
6. „Приликом прославе стогодишњице Њ. В. Краљ даровао заставу Српском црквеном певачком друштву у Панчеву”. *Време*, 15. 6. 1938.
7. *Програм прославе сјоменишњице, 11 и 12 јуна 1938 у Панчеву*. Панчево: Напредак, 1938.
8. „Прослава стогодишњице најстаријег певачког друштва у нашој земљи”. *Полијтика*, 11. 6. 1938.
9. „Свечана прослава стогодишњице Панчевачког српског црквеног певачког друштва”. *Полијтика*, 15. 6. 1938.
10. Стојнов, Гига. *Ослобођење Панчева*. Београд, 1938.
11. Томандл, Миховил. *Сјоменица Панчевачкој српској црквеној певачкој друшћива 1838-1938*. Панчево: Напредак, 1938.

THE TOWN JUBILEE IN PANČEVO: THE CELEBRATION OF THE CENTENARY OF THE SERBIAN CHURCH SINGING SOCIETY IN PANČEVO (JUNE 12TH, 1938)

Abstract: The article describes in detail the events during the town spectacle, the celebration of the centenary jubilee of the Serbian Church Singing Society in Pančevo, with a brief interpretation of the social significance of the celebration at the time. The most important elements of the society of the Kingdom of Yugoslavia were gathered in this event: the Crown, the army, the church, the town government, the academic public, the citizens and the visitors from abroad. The same structure is accompanied by the ceremony itself: the liturgy, a parade, academic speeches, a concert, the fireworks and a banquet.

Љубомир Бошков¹

ПИСМО АКСЕНТИЈА ДИМИЋА КОНЗИСТОРИЈИ ИЗ 1873. ГОДИНЕ -ОБНОВА ИКОНОСТАСА У ИЛАНЦИ ПОСЛЕ БУНЕ 1848. ГОДИНЕ

Апстракт: Црквена конзисторија је после Српској народној покрећу 1848/1849, када су током борби са Мађарима порушене многе православне цркве, одлучила да приликом обнове имаже црквеним ошћинама при одадиру уметника. При томе се иудила да све обновљене цркве буду осликане по православним канонима. Одговоран иосао бирања уметника за цркву у Иланци иверила је Аксентију Димићу, иароху и сликару из Баванишћа. Он је обишао цркву у Томашевцу, ироценио рад Павла Симића у Башаиду и на крају ирејоручио Павла Симића да доврши рад на иконостасу. На крају, рад на иконостасу су 1875. године довршили Новак Рагонић и Аксентије Мародић.

Кључне речи: Аксентије Димић, Јован Пойовић, Карл Гуч, Павле Симић, Новак Рагонић, Аксентије Мародић, црква Светиој Николе у Иланци.

За време Буне, или Српског народног покрета 1848/1849. у Војводини, када се водила борба за Српску Војводину у аустријској царевини, Српска православна црква је увек била уз свој народ. Током борби, поред приватних кућа, највише су страдали српски православни храмови и вероисповедне школе.

Тада су уништени или покрадени многи иконостаси, богослужбене и матичне књиге, као и целокупни црквени инвентар. Као што се примећује из писма Аксентија Димића послатог конзисторији септембра 1873. године обнова неких храмова није завршена ни после више од 20 година. Он је по њеном налогу добио задатак да обиђе цркве у Томашевцу и Башаиду. Обе цркве, као и она у Иланци, посвећене су Светом Николи.

Иланцанска црквена општина је јануара 1868. године расписала конкурс путем „оферта”,² за подизање „дрвеног иконостаса” у својој цркви Светог Николе. Молба је упућена граничарској Компанији у месту, а рок је био април месец исте године³. Рад на иконостасу се одужио и као што то често бива задати рок није могао да се испоштује. Није нам познато који су били разлози. Аксентије Димић је препоручио

¹ ljubomir013@gmail.com

² Оферта (франц. offert): лицитација, надметање у облику писмених понуда.

³ https://sr.wikipedia.org/wiki/Српска_православна_црква_Светог_Николе_у_Иланци (преузето 31.01.2021)

да сликарске радове доврши наш познати сликар Павле Симић (1818-1876). Симић убрзо умире 1876. године и вероватно из здравствених разлога није преузео рад на иконостасу. Иконостас су на крају завршили Новак Радонић⁴ и Аксентије Мародић⁵ 1875. године.⁶ Пре тога, обишао је цркву Светог Николе у Томашевцу. Тамо је сликарске радове након Јована Поповића (1810-1864) довршио Карл Гуч.⁷ Димић је проценио да његов уметнички рад углавном не задовољава каноне православног сликарства.

Аксентије Димић (Баваниште, 16. фебруар 1808; Баваниште, 26. октобар 1874) је био свештеник и сликар. Припадао је некада бројној фамилији Димић која се 1737. године доселила из Блага у Ковин.⁸ Породица се раније презивала Путник. На њеном челу налазио се Дима „Грк“ па је породица по њему добила презиме Димић. Касније, 1769. године, Димићи прелазе у Баваниште. Из Баваништа једна грана се сели у Београд, а друга у Русију. Сви Димићи као крсну славу славе Светог великомученика Ђурђа⁹ – Ђурђевдан.¹⁰ Чланови ове породице бавили су се у почетку пољопривредом и занатима да би касније, током целог деветнаестог века, давали познате свештенике, граничарске официре, трговце, учитеље, професоре и културне раднике. Разграната породица Димић у двадесетом веку дала је једног универзитетског професора, Платона Димића (Баваниште, 1907 – Београд, 1992), као и свештеника и народног посланика Вељу Димића.¹¹ Остале гране породице Димић, које су се током протекла два века иселиле из Баваништа, нису обухваћене овим кратким прегледом.

Писмо које сада први пут представљамо јавности набављено је у Новом Саду. Тамо постоји озбиљан круг образованих колекционара и трговаца који су се специјализовали за трговину уметнинама, старим документима, предметима, разгледницама, фотографијама и историјским предметима. На писму, у горњем десном углу, јасно је дописано да је у питању препис.¹² Није нам познато да ли се негде сачувао оригинал који је послат Конзисторији. Такође, не знамо ни колико је копија направио Аксентије Димић. На крају писма се налази својеручни потпис Аксентија Димића, место настанка-Баваниште, као и датум 10. септембар 1873. године.

4 Новак Радонић (Мол, 1826-Сремска Каменица, 1890)

5 Аксентије Мародић (Суботица, 1838-Нови Сад, 1909)

6 Оливера Милановић-Јовић, *Грађа за истраживање споменика културе Војводине, посебан описак, VI-VII*, (Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика културе, 1978), 153.

7 Оливера Милановић-Јовић, *Грађа за истраживање споменика културе Војводине, посебан описак, VI-VII*, (Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика културе, 1976), 173.

8 Блага, грчки Оксија, је насеље у Егејској Македонији и припада општини Костур, грчки Касторија. Данас, по попису из 2011, има само 41 становника.

9 Душан Ј. Поповић *О Цинцарима: ирилзи и ирилзи ирилзи нашег ирилзи*, (Београд: 1937), 356.

10 Ђурђевдан се слави 6. маја.

11 Вељко-Веља Димић је као један од осам делегата представљао општину Баваниште на Великој народној скупштини Срба, Буњеваца и осталих Словена у Банату, Бачкој и Барањи, која је одржана у Новом Саду 25. новембра 1918. године, када је донета одлука о присаједињењу Баната, Бачке и Барање Краљевини Србији.

12 То што пише да је препис не значи да документ није веродостојан. У време настанка документа није коришћен фотокопир апарат, или нека друга апаратура за прављење копија. Аутор који је желео да и за себе задржи један или више примерака морао је сам, или уз помоћ професионалних писара, да направи неколико руком писаних преписа.

Ваше Високопреосвештенство Честејши Конзисториум

У суботу, 8. септембра, приспео сам у Томашевац и тамо сам 9. и: [стог] м: [есеца] по налогу Честејше Конзисторије¹³ од 6. септембра Е 444/II-177 т. [екуће] л. [ето] сликарску радњу¹⁴ Карла Гуча¹⁵ како са уметничког тако и црквено-историјског гледишта прегледао и испитао; о којој моје приметбе са оценом исте радње по реду стављам.

Пре него што сам се у прегледање и подробно испитивање појединих слика Гучевих упустио, сравнио сам радњу пок: [ојног] Поповића,¹⁶ са сликарском радњом Гучевом, -коју је овај последњи по смрти Поповићевој довршио – и нашао сам, да, уколико се је први стила православног придржавао, утолико се напротив Карл Гуч од тог удалио.

Приступио сам даље к прегледању престолних икона као што следује по реду:

I Слика Христова.

Цртеж је ове слике неправилан. Лице не одговара светињи Христовој, јер не нађе ништа узвишеног, племенитог и божественост у цртама лица његовог. Драперија прилична. Колорит топал. Може се поред ти[x] мана за задовољавајућу узети.

II Слика св. [ете] дјеве Марије.

Цртеж погрешан. Лева нога краћа од десне, коју је на сваки начин скурцирати¹⁷ хтео, без да је перспективу разумевао. Умотана је у драперију а глава са тешким рубцем покривена. Личи на талијанку из Ромање, која не би требала у православној цркви, но у једном салону да сто[ј]и.

III Слика С. [вети] Никола.

Са малом изменом копија по Данилу. Цртеж ваљан, колорит добар, но лице врло намрштено-једна од најбољих слика Гучевих.

IV С. [вети] Јован Крститељ.

Цртеж погрешан. Лева нога од колена до чланка саката. Колорит добар. Драперија прилична. Цело је тјело гојазно и добро у[x]рањено. Погрешно с црквено-историјског гледишта, јер с. [вети] Јован живећи у пустињи, и изнурен постом, није могао гојазан бити. Није дакле за православу цркву.

V С. [вети] Сава.

Цртеж погрешан. Десна мишица од рамена до лакта кратка. Ваљда је целу мишицу ускурцирати хтео, ал му није за руком испало. Колорит добар, драперија добра. Није за нашу православу цркву.

VI Мати Божија на левом трону.

Копија. Цртеж на Христу погрешан. Драперија прилична. Колорит добар. Целина задовољавајућа. Може [се] за наше цркве поднети.

VII Благовести.

13 *Конзисторија*, застарело, конзисторија. Врховна духовна власт Православне цркве.

14 *Сликарска радња*, застарело. Овде означава сликарски, односно уметнички рад.

15 Карл Гуч, (Carl Gutsch) сликар Бечке школе пореклом Чех.

16 Јован Поповић (Опово, 1810-Панчево, 1864), истакнути српски сликар. Сликао иконостасе и иконе у конвенционалном стилу.

17 *Скурцирати*, (нем. kürzen): скратити, урадити скраћење на цртежу.

Копија. Пуна цртежки[x] погрешака. Нога десна у Анђела узета. Тјело матере божије сувише дугачко, умотано у тешку драперију, без икакве драперије. [?] Да нема ових мана, могла би за нашу цркву примљена бити.

VIII С.[вети] Арх. Михаил на десни двери.

Цртеж не ваља. Цело је тјело здепасто. Крупна људина-погрешно са црквено-историчног гледишта; јер анђели ако их живописци и сликају као људе с крила, опет су зато васдушне слике, које имају тела, пак зато их ваља као такове са разблаженим и с васдушним смешаним тинтама сликати. Није за нашу правосл.[авну] цркву.

IX Успеније Богородице.

Пуно цртежких погрешака. Слика је богородице права цветиња,¹⁸ коју 4 анђела на небо носе. Подобну овој икони нигде још видео нисам. Слика ова не би требала у нашој цркви да стоји.

X Воскресеније и Вознесеније.

Обе слике у цртежу погрешне. Колорит добар, драперије приличне, но нису за нашу цркву.

XI С.[вети] Стефан Архидјакон.

Прилична слика, која сваког задовољити може.

Уопште може се о сликарској радњи Гучевој речи, да је он сву позорност своју на отворене и блечеће¹⁹ доје обратио, да с тима очи прости[x] гледаоца заваља и обмани. С црквено-историчног гледишта пак сматране, никакве вредности за нас немају, јер су противне нашем православљу. Сликари, који цркве православне сликати желе, требају најпре да се на иконама православног живописца Рала,²⁰ који је грчку цркву у Бечу сликао-вежбају- јер ће се само тамо православ.[ном] стилу научити.

Честејша Консисторија изволела је наложити ми да и Симићеву²¹ сликарску радњу у Башахиду прегледам, но пошто сам радњу Симићеву у разни[x] прилика видео, која ме је у пуној мери највише стога задовољила, што се Симић стила православног придржава, и што су његове слике понајвише његови сопствени умотвори, то држим да је путовање моје у Башахид излишно. Може бити да ће гдекоји невештак Симићу у том мане наћи, што његов колорит није светал и отворен, или као што се обично о отвореним дојама вели да су блечеће.

Стари умјетници на пољу сликарства, избегавају светле и блечеће доје. Они су вешто жар својих доја са [х]ладним средњим тинтама разблажити и загасити умели тако дивно, да су и данас безсмртни Тицијан и Рембранд с своји колорита непостижими остали.

Светле блечеће доје вређају око гледаоца, на загашеним али притом топлим дојама, радо око позива.

Ово су моје примедбе на сликарској радњи Карла Гуча учињене, о којима мој верни и савестни извештај, са смерним мојим предлогом поднети усуђујем се, да

18 *Цветиња*, локализам, светиња.

19 *Блечеће доје*, застарело, светле и отворене доје

20 Карл Рал (Carl Rahl, 1812-1865), аустријски сликар, једно време професор на Бечкој уметничкој академији, касније отворио приватнусликарску школу. Између осталог осликао предворје грчке цркве Светог Тројства у Бечу, која се налази у ужем центру града.

21 Павле Симић (Нови Сад, 1818-Нови Сад, 1876), је био истакнути српски сликар, представник прелазног доба између класицизма и романтизма.

би Честејша Консисторија општину Иланџанску упутити и отечески посаветовати изволела, како би се општина склопила, [?] да сликарску радњу цркве своје, овом већ у српству са своје вештачке²² радње омиљеном умјетнику Павлу Симићу повери, који у свом вештачком послу не испод сликара Гуча, но над њим стоји.

У Баваништу 10. септембра 1873.²³

А.[ксентије] Димић с. р.

парох

ЛИТЕРАТУРА:

1. Милановић-Јовић Оливера, *Грађа за истраживање сјоменика културе Војводине, њоседан описак*, VI-VII, (Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика културе, 1976).
2. Милановић-Јовић Оливера, *Грађа за истраживање сјоменика културе Војводине, њоседан описак*, VI-VII, (Нови Сад: Покрајински завод за заштиту споменика културе, 1978).
3. Поповић Душан Ј, *О Цинцарима: њрилози њишању њосијанка нашеј ѡрађанској друшћива*, (Београд: 1937).

ЕЛЕКТРОНСКИ ИЗВОРИ:

https://sr.wikipedia.org/wiki/Српска_православна_црква_Светог_Николе_у_Иланџи (преузето 31.01.2021)

AKSENTIJE DIMIĆ'S LETTER TO THE CONSISTORY FROM 1873 - THE RENOVATION OF THE ICONOSTASIS IN ILANDŽA AFTER THE REBELLION OF 1848

Abstract: After the Serb People's Movement in 1848/1849, when many Orthodox churches were destroyed during the battles with the Hungarians, the church consistory decided to help the church communities in choosing artists during the renovation. At the same time, it tried to have all the renovated churches painted according to Orthodox canons. The consistory entrusted the responsible job of choosing the artist for the church in Ilanđža to Aksentije Dimić, a parish priest and a painter from Bavanište. He visited the church in Tomaševac, assessed the work of Pavle Simić in Bašaid and finally recommended Pavle Simić to complete the work on the iconostasis. Finally, the work on the iconostasis was completed in 1875 by Novak Radonić and Aksentije Marodić.

22 *Вештачки*, застарело, уметнички. Вештак је застарели назив за уметника.

23 Датум наведен по Јулијанском календару. Поштотај календар у деветнаестом веку касни 12 дана за Грегоријанским то би у ствари био 22. септембар.

ЧУДНОВАТИ ТЕСТАМЕНТ ДИМИТРИЈА ПЕТРОВИЋА (1805-1876), ГРАНИЧАРА ИЗ БАВАНИШТА²

Писао сам у другим³ предговор те моје књиге. Ако ме бог милостиви [подари] са животом у здрављу и у добрим разуму те дочекам мојег јединитог сина Жику⁴ [да га] до човека видим, написаћу један чудновати тестамент. Будући да ми граничари [умиремо] као марва⁵ без икаквог при последњем часу живота. [Граничар] Тестамент не оставља, него био паметан, или луд, само ако је у кући најстари[ји], газдом постане. Те тако многе куће за кратко време пропадну. Зато би требало да комуна⁶, у кући, или родитељи, добро да провиде, а особито влада, како је коме бог талант⁷ дао, не гледајући био он старији или млађи, него ако мудро и паметно са иманством⁸ управљати уме. Зато сам толико година пропустио, јер се говорило да ћемо и ми граничари успоред други[х] људи у једнакост доћи.

Проблеми око издавања књиге песама „Пјесник“ („Песмарица“)

Те тако сада држим, да сам и ја у мојој 69.[-ој] години старости дочекао да очима видим ту моју књигу. Колико сам труда има[о] да је распространим. Пре неколико година, 1862, [показао] сам је господину полковнику Бига⁹. Обећао се да

1 ljubomir013@gmail.com

2 У прилогу се налази целокупан текст тестамента Димитрија Петровића.

3 Аутор је за своју књигу „Пјесник“ („Песмарица“), која је остала у рукопису, написао два предговора. Први, „26. децембрија 1859. лета“, на четири стране нумерисане црквеним бројевима (слова са титлама), а други, „31. јануарија 1860“, на седам ручно обележених страна свеске од бр. 448-454.

4 Живан Петровић, или Жика, родио се 5. октобра 1849. године по Јулијанском календару.

5 Марва, збирни назив за четвороножне домаће животиње (коњи, говеда, овце, козе), стока.

6 Комуна, communis (лат.); заједнички, општи. Породична задруга код Срба у којој заједно у истој кући, дому, ради и живи више генерација једне фамилије. На њеном челу се обично налази најстарији мушки члан, газда. Понекад таква заједница може да броји и до 100 чланова.

7 Талант, talentum (лат.), искварено од речи талент; природан дар, обдареност.

8 Иманство, локализам; целокупна имовина, иметак.

9 Срећко Милекић: *Историја рада Панчева*, Панчево, 1925 (репринт 1994), стр. 168-172.

Петар Бига (1811-1879), витез од Монгабина, бранилац Србобрана 1848. године, у то време пуковник, касније генерал. У временском периоду од 1859-1866. године налази се на челу 12. немачко-банатске регименте (пуковније), са седиштем у Панчеву, као њен претпоследњи

ће је уважити [што је] и доцније и учинио. Али том несрећом удари по Банату 1863. [године] велика глад да никоме није било до књига. И тако добри господин постане генералом и одпутује званично на своје [ново] место [службе]. После се обратим на старог г.[осподина] проту Арзановића и он ме упуту да пишем на самог екселенцију и митрополита господина Самуила Маширевића¹⁰ у Карловце за одобрење. Те тако очекивајући за даљни развитак и дан данашњи сујетно[?] остало. Сад пак увиђам да наше србске штампе и у Панчеву има [те] да сваки рукопис прештампати могу. На ото појмим наново у мојој старости и колико могу да запамтим да то допуним, јербо пре читам књигу па запамтим, али сада много мање толковати¹¹ могу.

Десет ратарских заповеди

Марву добро [х]ранити, и не претеривати у радњи, и у чистоћи одржавати. Рђну¹² пазити да се не уквари, а особито ону које мислиш за семе [оставити]. Никад оно семе што хоћеш на страну да остављаш не мећи у бурад. Није пробитачно најбоље у хамбару, али да није дебело, највише 1½ шух¹³, или на тавану гди је сигурно од врабаца. Јербо ја сам то сво добро и иманство из велике сиротиње стекао, а ти сине само тако одржавај пак ће опет добро бити. Еле, кад сам ја из сиротиње толико стекао, ти требаш најдаље за 10 година после мене још боље иманство да буде.

Зато, моје дете, брини се и чувај све као своје очи у глави. Не дај ништа да ти пропадне, свако зрно скупљај, јербо велика труда имаш док си га урадио. Пак немој не марити, него чувај, пак ћеш имати. А ако се заборавиш и не чуваш, фришко¹⁴ ћеш ослабити.

Зато ти представљам 10 ратарски[х] заповеди како требаш радити:

1. Твоја њива, то ти је магазин и хамбар и благајница /:каса/. Она мора да ти дâ рђне, одеда и новаца колико ти треба. Зато [је] пази, чувај, негуј и гној¹⁵ да ти увек добра буде. Од корова великог [је] очисти и [при орању] мало плуг дубље спусти¹⁶.

командант. Пре одласка на нову војничку дужност, 1866. године, проглашен је за почасног грађанина града Панчева. Сахрањен је на Успенском гробљу у Новом Саду. У рукописној књизи, коју је написао Димитрије Петровић, сачуван је и препис „молебнице“ писане на Светог Саву [14. јануарија] 1863. године упућене „високоблагородном господину полковнику Петар от Биге ц: кр: славном регименту заповеднику у Панчево“.

10 Самуило Маширевић (1804-1870), карловачки архиепископ и митрополит, од 1864-1870 српски патријарх.

11 *Толковати*, толковать (рус.); давати објашњење нечега, разјаснити нешто, тумачити

12 *Рђна*; збирни назив за сточну и људску храну. У Баваништу се то односи на пшеницу, кукуруз, раж, „наполицу“, јечам и овас.

13 *Шух*, Schuh (нем.); стара мера за дужину. Исто што и стопа. „Шух бечки“ почетком 19. века мерио је 31,61023 cm.

14 *Фришко*, frisch (нем.); свеж, овде има фигуративно значење, пре времена, за кратко време, брзо.

15 *Гнојити* (земљу); чинити је плоднијом додавањем („бацањем“) прегорелог стајњака, сточног измета помешаног са биљним остацима.

16 У народу се сачувала и ова пословица која се у потпуности уклапа у прву ратарску заповед: „[Њиву] Само тори и дубоко ори, а за кишу не питај.“ Казивач Ђура Владисављевић, локални хроничар, 29. јула 2009.

2. Не остави своје њиве [после скидања рђне] да је ниси бар с једне стопе [дубине] преврнуо¹⁷. И што год будеш [могао] дубље орати све ће ти новаца више дати.

3. Одбери за семе најбоље зрно и најздравије. Особито чувај да се не ужеже и од плесна. Него, онако га остави да [га] можеш чешће превртати.

4. Кад сејеш ради као човек разуман, [пази] да ти семе свуда једнако по њиви разсејано буде.

5. Ако хоћеш добру жетву имати, а ти пази на њиву. Како која земља, јербо није свуда земља једнака, онако и семе бацај. А особито гледај да ти [на истој њиви] не дође узастопце једна рђна посејана, него мењај.

6. Кад сејеш не треба семе често бацати, боље ређе, него пречестити. Само гледај да [семе] добро [у земљу] зарониш¹⁸, то јест дрљачом и трновачом¹⁹, а у пролеће ваљком.

1. При свакој радњи, а особито кад с њиве [кола] кући возиш, а ти [никада] не иди празан [ни] на њиву, него ђубре [од стоке] колико год можеш износити, пак ондак неће ти кеса празна бити.

2. Не лакоми се на многе њиве, него онолико обделавај колико можеш добро урадити и уђубрити. Јербо много [земље] узети и недобро урадити, никакве хасне нема, него [само] одрта лећа.

3. Сеј [рђну] за марву колико год више можеш. И држи онолико марве колико ти треба. [Гледај] како најбоље да [је] од[х] раниш, јербо нећа је већа корист за стоку, него сама [х]рана. А то је треба чешати најмање на дан дваред и светлост у штали имати.

4. Чувај ђубре од стоке, збирај у гомилу, пак га у своје време на њиву износи, или гди ти нужно буде. Зарони га [у земљу] како ваља, тако ће ти њиве доносити велики род и много новаца. И бићеш имућан и поштен човек.

Бојсја бога, а свој род љуби и дочекуј

Сада је дојом вољом мој син, Живко Петровић, већ у 24-тој години рођења својега, оженио и подмладак свој имаде²⁰. Нико од њега нема ништа тражити, јербо

17 *Преврнути* земљу, локализам; агротехничка мера, плитко узорати земљу после скидања усева, обично стрнина, пшенице, јечма, овса, или ражи, угарити.

18 *Заронити* семе; убацити семе у земљу током сетве. Када се сетва обавља ручно („омашке“), семе које падне на површину земље потребно је „покрити“ земљом, а за то су коришћене бране (дрљаче).

19 *Трновача*: запрежна брана (дрљача) која служи за фино поравнавање земљишта, односно за покривање семена („заронити семе“, како пише Димитрије Петровић) после ручно обављене сетве. Брана трновача се правила од трновитог шибља, у Баваништу најчешће од исеченог жбуна трњине. Постојала су два типа бране трноваче – са дрвеним рамом, као и без њега. Исечено шибље су сељаци сами уплитали и тако формирали брану коју су по њиви вукли коњи, а понекад и они сами на мањим парцелама, пошто је била веома лака. Трновача са дрвеним рамом се састојала од уздужних и попречних греда. Исечене гране трновитог жбуна су уплитане и везиване за дрвену конструкцију рама. Брана са дрвеним рамом се користила за покривање ситног семена после ручно обављене сетве, али и за фину припрему земљишта пре сетве.

20 Жикина кћи Марија, родила се 26. октобра 1872. године по Јулијанском календару.

ја нисам ником остао дужан. Сво иманство, движимо и недвижимо²¹, видимо и невидимо²², све то остаје његово и његовој деци, [као и] мојој кћери Роксанди. Ако хоће као брат, а он, ако може, нек је подарива. Ја пак, као родитељ, при њеној удадби, и после, дао сам 1.000 ф.[оринти] сребра. И још доцније, кадикад и више.

Бојсја бога и [почитуј] закон свој у којем [си] се родио. Почитуј царске заповеди и обштинске извршуј. Ако ти пак буде каква невоља – замоли се. Ако чују – добро. Ако не, а ти изврши. Пароха својега почитуј, и све друге. Ако ти што буде за какву невољу – умоли га за савет. Свој род љуби и дочекуј и разговори се о свачему, особито твоју једину сестру Роксанду.

С комшијама, и с људма, а и са слугама, вешто поступај. Видиш, данас какви је свет, једно мисли, друго говори, а треће твори. А особито са женом [вешто поступај]. Немој како ти што ко каже, а теби је неповољно, а ти одма[х] хука бука, него полагано извиди је ли [то] истина. И доцније из прилике кажи оном ко је крив. Своју децу гледај на свој закон [веру]. [Гледај да] Школу добро изуче и за свагда да знаду. [Кад] Које од деце видиш да му је бог особити талант у науки дао, немој га уздржавати код куће, него, нека даље учи. И од солдачине²³ немој никад избегавати, јербо сам ја то увидио многе кој[и] су избегавали да нису пробитачно прошли. Неки су и главом одужили.

Новац не дај никоме на зајам

Зато препоручујем мојим сину Жики да умерено и непрестано ради и добро да чува, а особито новац. На свашта да размишљава како ће најбоље на крај изаћи, а то све ноћу у кревету размишљати треба.

Новац не дај никоме на зајам као што сам ја радио и кроз то непријатеље добио. Ако узимаш одвише новца, а ти купуј рђу. Аколи пак рђу не можеш куповати, или марву, а ти [отиди] у штедионицу у Панчево²⁴. Ту је честно²⁵ и новац не лежи забадава. А кад ти треба, можеш [га] кадгод хоћеш добити, само да имаш [какву] бригу. Књигу²⁶ што у руке добијеш, да сваке године месеца јануарија, по немцким²⁷, 3-ћег до 5-ог дана, да поднесеш књигу да запишу колико камате припадне. И ако ти новца треба, ондак треба да се пријавиш, пак тако можеш с почетка месеца јулија приступити. И то сваки пут преполдне.

Него гледај да и кућа којег раденика има. Дугове полагано, колико још код људи заостане прикупљај, а то ћеш све у књиги, списак кућевни, наћи, колико [је још]

21 *Движимо и недвижимо*, застарело, правнички; све оно што спада у покретну (движиму) и непокретну (недвижиму) имовину.

22 *Видимо и невидимо*, преузето из црквенословенског; све оно што је видљиво и невидљиво.

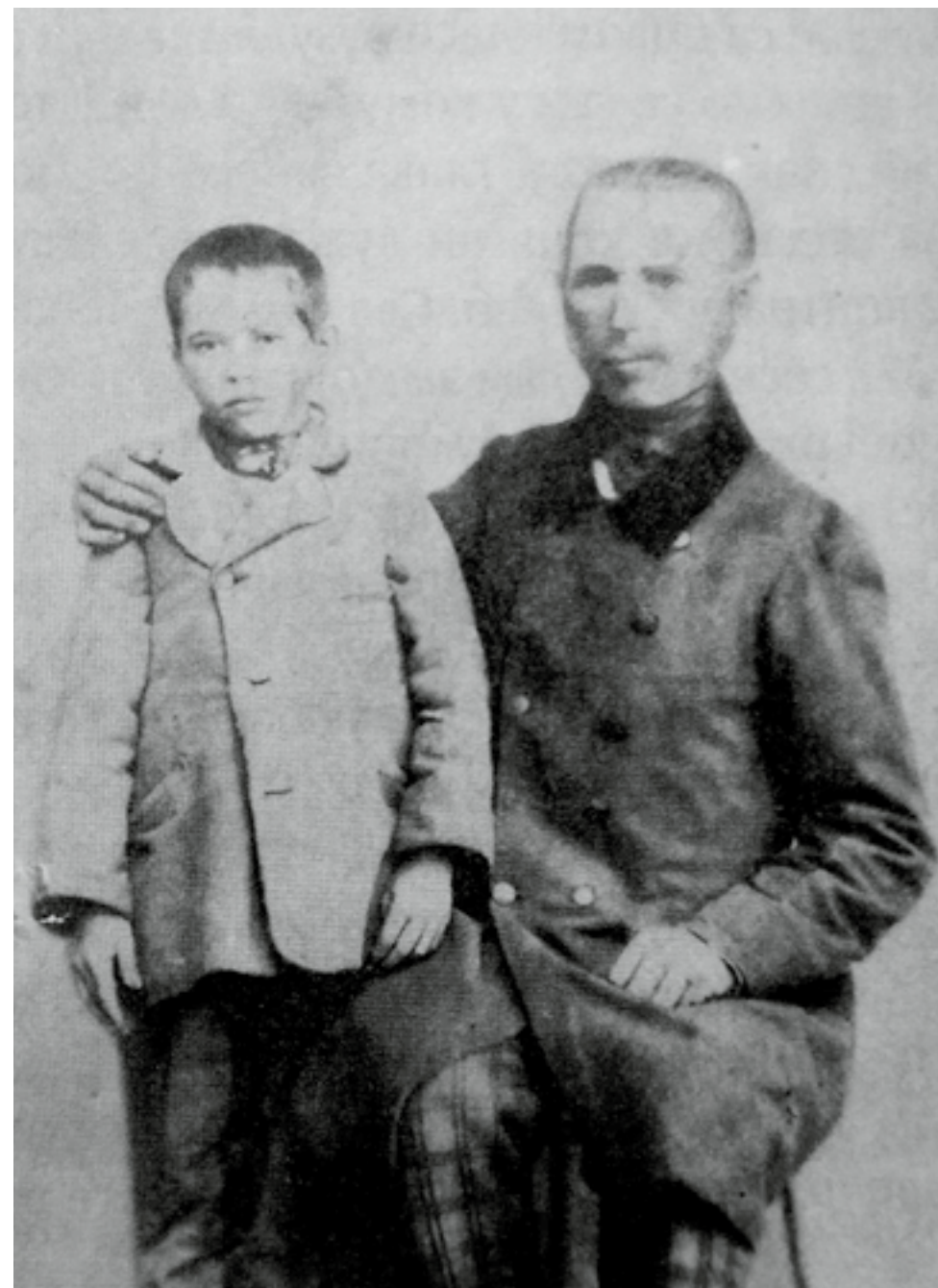
23 *Солдачина*, Soldat (нем.); војник, овде: војничка служба.

24 Срећко Милекер: *Историја града Панчева*, Панчево, 1925 (репринт 1994), стр. 177. Панчевачка Пучка Банка почиње своју делатност 1. јануара 1869. године.

25 *Чесџно*, честный (рус.); часно, чиста образа, поштено.

26 *Књиџа* је уствари штедна књижица.

27 Српска Православна црква је тада датуме одређивала по Јулијанском календару, а то још и данас чини. На другој страни, католичка црква је у време папе Гргура XIII, 1582. године, реформисала постојећи Јулијански календар пошто је он тада каснио за природном (Сунчевом) годином 10 дана. Тај реформисани календар је назван Грегоријански. Датуми „по немцким“ су у ствари одређивани по Грегоријанском календару, који и ми данас користимо. Јулијански календар је у XIX веку каснио 12 дана за Грегоријанским.

Слика 2. Димитрије Пејировић са сином Жиком

који дужан. Такођер, туђа грунта²⁸ колико још имаде и до којег времена. То ће ти контраци²⁹, које се у орману заједно са облигацијама³⁰ и квитама³¹ находе. Такођер и књига од панчевачке штедионице чрез предати дуката.

Крпеж и трпеж полак света одержава

Ја сам био од сваке природе вешт да могу сам оправити, сашити ново и старо крпити, пак сам заото новаца заштедио, те нисам другом новаца давао. Зато и ти се труди да тако докучиш, јербо не само што ћеш платити, него колико дангудиш док ти се твоја ствар изврши.

Ја сам шио мени дугачку хаљину, пак кад се почне цепати, а ја одоздо подсечем онолико колико краће не може бити, па после горе крпим те буде опет цела хаљина. Јербо кад је закрпа са хаљином једнака, ондак леп изглед има. А кад је сасвим изцепана, а ја купим само за лице и обшјејем. Тако после имам нову хаљину које ме багател³² кошта. Такођер и са обућом, с крпежом више ме изнесе [траје], него ново. Јербо крпеж и трпеж полак света одержава. Тако сам имао пар хаљина, летни[х] и зимски[х], и обућа за благ дан, јербо сваки дан не можемо обучени лепо бити, јербо и наша радња не допушта. То само можеду у дућану трговачким бити. Зато су ми хаљине много година и носиле: 16, 20, до 25 година. Један ме пруслук од чо[ј]е изнео преко 30 година, а то је заото, док носиш зими, закопчан мораш бити. Чим кући дођеш, а ти се одма[х] распусти, и тако [исто] лети кад радиш, јербо онако скопчан мора се цепати и за кратко време носити. Особито треба пазити од мољаца, које је нужно бибером посути хаљине, или дуван ставити.

Савети при последњем часу

На ото љубезно дете моје, колико сам могао као стар човек да се сетим, толико те вечито писмено поучавам, јербо све из главе не могу устмено да те поучим. А особито ко зна какви ће [мој] последњи час бити, да нећу моћи имати шта казати, него [само] што је најнужније. А то је само гди новаца готови[х] има, да не би ради погребна оскудацију имао.

А што се тиче хаљина са собом понети у гроб, то ће бити један стихар³³ [хаљина] од најевтинијег и старачког цица³⁴ од главе до пете и средом [средином] на више

28 *Грунџ*, Grund (нем.); обрадива земља, земљиште, њиве. У нашем случају се највероватније ради о узимању земље у закуп на одређено време.

29 *Конџрак*, contractus (лат.); споразум, најчешће писани уговор који законски регулише, напр. продају земље, трговачке послове, или разне новчане позајмице уз одговарајућу камату.

30 *Облигација*, obligatio (лат.); писмена гаранција, јемство, обавеза, дуг, признаница.

31 *Квиџа*, Quittung (нем.); признаница, потврда којом се регулише рачун, зајам, или какав дуг.

32 *Баџаџел*, bagattella (итал.) искварена варијанта застареле речи багатела; мала, безначајна, сасвим ниска цена.

33 *Сџихар*, στήχιον (грч.); део одеће православних свештеника коју носе сви чинови црквене јерархије, носе је и чтеци и појци. Стихар је дугачка и широка хаљина, слична дугачкој кошуљи, покрива цело тело од врата па до чланака са широким рукавима, без крагне. Судећи по овом тексту један облик стихара су носила и лица која нису припадала свештенству.

34 *Циц*, Zitz (нем.); памучно платно са штампаним шарам у боји, пореклом из источне Индије.

места пантљикама памучним на шепут³⁵ привезати. Бела капа и чарапе, кошуље и гаће што нису низашта, само да су чисте и опране, а колир³⁶ да је широк од паргала и заврнут. Покров куповни који [је] најевтини[ји], а то се зове камбрик³⁷. Више ништа, што треба оно у гроб закопавати што могу живи носити, а сандук, као што је обично фарбован³⁸. Зато се каже [кад] ко умре:

-О, сиромашко[х]!

Пак кад је сиромашко[х], а оно сиромашки нека се и обуће, а камоли ја као стар човек. И тако да буде.

Што се звона тиче, док сам у мојој кући, трипут на дан да се звони. Први пут оглас и на скупштину, и трипут на дан. Мајстори од цунфта³⁹ да ме испрате са њи[х] овим барјаком и дуплири⁴⁰. Три свештеника⁴¹, један учитељ са 11 обучени[х] лепо ђака⁴² са нови[м] рипидама⁴³, чирацима⁴⁴ и барјаком. И млади мајстори да ме носу. Што се марама тиче, гди год треба, нека су повелике, јербо и млади требају да се надају да ћеду умрети. А стар човек баш је на реду, пак треба да је приправан.

Ако ми бог милостиви још дужи век подари, имам вољу да сџм сазидам челог мојег гроба једну малу капелицу, да би коју годину више се од људи спомињао. Јербо мањи крстови, били они дрвени, или каменити, то све наша нација руши. Ако тако остане –жалостно.

Ако ли пак не доживим преко 70 година, а ти сине Жико, купи један каменити крст, не од мермера, него од бела камена, само да је чест да се може лепше писмена изрезати. Јербо камен од мермера несмислене жене држе за враџину, пак од њега одкидају парчетом. Зато сам ја измислио од цигле печене сазидати и лепо га украсити, и горе с крстом надвис[и]ти. И једну камениту плочу узидати у форми те што је наша црква патосана и овако речи урезати:

35 *Шейуџ*; чвор везан на нарочит начин.

36 *Колир*, Koller (нем.); завршни део одеће око врата, који може по потреби да се мења, оковратник.

37 *Камбрик*, Kambrik (нем.); врста танког и финог, ланеног или памучног платна, батист.

38 *Фарбован*, färben (нем.), искварено од застарелог фарбан; бојити, заштитити нешто премазом боје.

39 *Цунфџ*, Zunft (нем.); еснафско удружење занатлија по струкама и по строго законски одређеним правилима. Ако је неко место мање, са мање становника, имало је и мање заната и занатлија. У том случају су сви занати и занатлије припадали једном цунфту, или еснафу.

40 *Дуплири*; није потпуно јасно из текста на шта се односи ова реч, али дуплир означава велику и дебелу воштану свећу задевену у чирак, као и сам велики чирак, дуплир.

41 Захтева три свештеника приликом погребног обреда, зато што су у Баваништу у то време постојале три парохије и свака је имала свог свештеника.

42 Тешко је данас тачно утврдити зашто писац „чудноватог тестаментa“ захтева да га у посмртној поворци испрати баш 11 ђака. Међутим, са великом сигурношћу можемо претпоставити да је то због тога што је баваништанска компанија (чета), која је припадала 12. немачко-банатској регименти (пуковнији), носила број 11 („Kompanie № 11“). Он је био њен дугогодишњи каплар, а „за време док нису господа официри на своје место дошли, за компани команданта наменован од господина полковника Јовановића“.

43 *Риџида*; у православној цркви, метална, или дрвена плоча, са насликаним ликом анђела, постављена на подужу мотку. Симболички означава присуство духовних небеских сила приликом свршавања свете тајне, еухаристије.

44 *Чирак*, (перс.); свећњак.

„Овде лежи млоіо тїрудиви Срдин, кайлар Миїа Пеїровић, који [је] своје имансїво леіо сїекао и своме сину їредао. А он дође 1882⁴⁵. [їодине] код своје рођене деце, који су їре њеїа їомрли: Никола, Ђока, Пера и Кайїица, да заједно свој санак борави. Поживе 78 їодина.“

И после мало обградити од марве, ал не гробницу, него на форму што [је] покојни Тана⁴⁶ тишлер⁴⁷ сазидео своме сину. Зато љубезно дете моје, Жико, тај мој чудновати тестамент и живот мој од детињства, па до 70 година, овако и теби остављам, које сам ја при чистој савести ручно написао за свагда за поученије. Немој пренебрегнути и занемарност држати, него више пута, када времена добијеш прочитавај и тако се одржавај, пак ће ти милостиви бог здравље и напредак дати. Тата вечити родитељски благослов, са сваком срећу и напредку теби и твојим потомству даје. Амин!

45 Историјски архив у Панчеву, протокол умрлих (1874-1885) Православне цркве у Баваништу: 27. фебруара, по јулијанском календару, под редним бројем 106 за 1876. годину, уписана је смрт Димитрија Петровића, старог 70 година, са станом у дому № 645. „Кућевна нумера“ 645 се поклапа са бројем дома који аутор наводи као свој на крају првог предговора књиге „Пјесник“. Дакле, његова прогноза да ће умрети 1882, са 78 година старости није се остварила. По свему судећи ни капелицу није озидао.

46 Тана тишлер је надимак Атанасија Смедеревца, „оберцехмајстора“ занатлијског еснафа у Баваништу. Он је био његов оснивач, јуна 1853. године, када је и изабран за првог председника („оберцехмајстора“). На гробљу „Прва нумера“ и данас (август 2009.) се још налази капелица од печене цигле „великог формата“ коју је он подигао свом сину Теодору на чију „форму“ је писац „Чудноватог тестаментa“ имао намеру да сагради свој споменик. На горњој „каменитој плочи“ урезан је следећи текст: *„Овај сїоменик воздїїли су родийїели јеїо, Аїїанасиї и Мариїа Смедереваци, возљубљеном и незаборавимом, милом сину јединцу својим, Теодору, који їресїавиїїїја у вечности 1,[?]мариїа 1862.“* На доњој плочи, у горњем левом углу, недостаје једна трећина материјала тако да је пригодни текст само делимично читљив и не односи се на имена лица која су сахрањена у гробу.

47 Тишлер, Tischler (нем.); столар.

Литература:

1. Милекер, С. 1925 Историја града Панчева, Панчево 1925 (репринт 1994), стр. 3-189.
2. Речник српскохрватског књижевног и народног језика, књига I-XV, САНУ, Београд 1959-1996.
3. Михајловић, Др В. 1974 Грађа за речник страних речи у предвуковском периоду, II том (М-Ш), Нови Сад 1974, стр. 349-838).
4. Вујаклија, М. 1974 Лексикон страних речи и израза, Београд 1974, стр. 1-1103.
5. Милошев, М. 1961 Неки сеоски еснафи у Банату, Рад војвођанских музеја бр. 10, Нови Сад 1961, стр. 168-175.
6. Петровић, Д. 2009 Живот мој, описаније, које сам ја од детињства запамтио, па до 70. године старости моје у различити[x] догађаја провео како следује, Гласник музеја Баната бр. 13/14, Панчево 2009, стр. 231-236.
7. Ожегов С. И. 1977 Словарь русского языка А-Я, Москва 1977, стр. 6-846.

Извори:

1. Историјски архив у Панчеву, протоколи крштених (1793-1810) и умрлих (1874-1885) Православне цркве у Баваништу.
2. Натпис на капели Теодора Смедеревца, сина Атанасија и Марије Смедеревца, на баваништанском гробљу „Прва нумера“.

ПРИКАЗИ И ИЗВЕШТАЈИ

Наташа Кнежевић¹

НАРОДНИ МУЗЕЈ ЗРЕЊАНИН

НОВИ ИЗАЗОВИ У МУЗЕОЛОГИЈИ: ИЗЛОЖБЕНА ДЕЛАТНОСТ У ДОБА КОРОНЕ – ПРИКАЗ КОАУТОРСКЕ ИЗЛОЖБЕ КУСТОСА НАРОДНОГ МУЗЕЈА ЗРЕЊАНИН

Како нас је почетком пролећа 2020. године задесила непредвиђена ситуација, глобална пандемија вируса COVID 19, која нам је наметнула нова правила, кустоси су се суочили са новим изазовима. Било је неопходно ускладити своју делатност и музејске активности са новонасталом ситуацијом.

У складу с околностима, акценат је стављен на виртуелне садржаје. Кустоси су припремали текстове о музејским предметима, збиркама, сталној поставци, изложбама, док су запослени у служби за односе са јавношћу постављали објаве на сајту музеја, друштвеним мрежама и youtube каналу. Тиме је, током ванредног стања, публици омогућен увид у тренутне активности и рад Народног музеја Зрењанин.

По укидању ванредног стања, музејске активности су се донекле вратиле у нормалу. Али и даље је било неопходно поштовати одговарајуће безбедносне мере. У корак са новонасталом ситуацијом, реалним могућностима и расположивим средствима, кустоси различитих одељења Народног музеја Зрењанин су осмислили заједничку изложбу под називом *Приче из дејоа*. Изложба је постављена 5. јуна, и била је отворена за посетиоце до 20. августа.

Изложба је представљала приказ одабраних предмета из свих одељења и збирки унутар Народног музеја Зрењанин. Углавном су то били експонати који су смештени у депоу, а који се повремено користе за потребе монографских или тематских изложби, публиковање, пригодна предавања и кустоски истраживачки рад. Кроз неколико камерних поставки представљено је Природњачко, Археолошко, Етнолошко, Историјско (збирке старије, новије и историје спорта) и Уметничко одељење (збирке примење и ликовне уметности), као и Збирка старе и ретке књиге, која се чува као део Специјалне музејске библиотеке. Публици је тиме омогућено да стекне увид и у богате фондове који нису доступни јавности, а чувају се унутар музејских депоа. Предмети који су приказани на изложби *Приче из дејоа* омогућили су посетиоцима да прошире своја знања о завичајној историји и боље разуммеју наше наслеђе.

¹ natasa.knezevic@rocketmail.com

Изложба је реализована у сарадњи кустоса са Фотографским одељењем, Конзерваторско-реставраторском, Техничком и Педагошко-информативном службом уз техничку подршку и сарадњу информатичара.

Након уводне легенде, на којој је појашњен циљ и предмет изложбе, sukcesивно су представљени предмети различитих одељења у виду компактних целина.

Прво у низу представљено је *Природњачко одељење*. Изложени предмети овог одељења осликали су разноврсност предмета у збирци. Приказан је материјал који се користио у практичној настави у Вишој педагошкој школи до 1978. године. Кроз поставку се посетиоци су могли да се упознају са изгледом биолошког кабинета. Поставку су чинили дермопластични препарати гмизаваца (змија, морска и барска корњача, гуштер), течни препарати, плакати и шеме који су ученицима омогућавали да се боље и лакше упознају са градивом (Слика 1). Такође, ту су и микроскоп са микропрепаратима и стакленим посудама, који су коришћени током лабораторијских вежби. Аутор поставке је Наташа Кнежевић, виши кустос биолог.

Слика 1. Природњачка поставка

Слика 2. Археолошка поставка

На Природњачко настављало се *Археолошко одељење*, које је приказало предмете из области римске културе, из времена од I до V века нове ере (слика 2). Изложени фрагменти део су римске луксузне керамике са рељефним представама, накит, фибуле и др. Предмети потичу из утврђеног римског града Басијане (Bassianae), и са налазишта код Иванова на Дунаву, Новог Кнежевца, Ботоша, Арадца и Новог Бечеја. Аутор поставке је Александар Шаламон, кустос-археолог.

Наредну целини чинили су предмети *Етнолошког одељења*. Збирке овог одељења Народног музеја Зрењанин везане су за материјалну и духовну културу етничких група настањених на подручју средњег Баната. Предмети датирају од 19. до прве половине 20. века и класификовани су у неколико збирки. За потребе изложбе, одабрана је колекција прибора за пушење, која је део збирке Друштвени живот (Слика 3). Поменути колекцију чине луле, муштикле, дуван-кесе, пепељаре, кутије за дуван, игле за чишћење лула, полице за луле и друго. Предмети су израђени ручно, од различитих материјала, у занатским радионицама или фабрички. Ауторке поставке су Ксенија Мухић и Александра Ђукић, кустоскиње-етнолошкиње.

Слика 3. Етнолошка поставка

Уз етнолошку поставку представљена је Специјална библиотека Народног музеја Зрењанин. Поред богатог библиотечног фонда са публикацијама различите врсте и грађе, библиотека обухвата Збирку старе и ретке књиге, која је и приказана у оквиру изложбе (Слика 4). Тематика књига бави се свим сферама културног и друштвеног живота – религијом, науком, уметношћу и др. Заступљена је бележница, уџбеници, алманаси, трактати, енциклопедије, лексикони, научна дела из филозофије, медицине, права, технике, музике. Ипак, најзаступљеније су публикације религијске садржине, најчешће библије, молитвеници и канони. Поред значајне садржине, истакнут је и њихов естетски аспект, па су тако ове публикације изузетно декоративне, са упечатљивим орнаментима и илустрацијама, позлатом и литографијом, који осликавају јединствени свет религијских и богослужбених књига. Аутор поставке је Бојана Петраш, виши дипломирани библиотекар.

Слика 4. Поставка Специјалне библиотеке

Слика 5. Поставка Новије историје

Као наредна засебна целина представљено је Историјско одељење, где су приказани предмети старије и новије историје, као и предмети везани за историју спорта на подручју средњег Баната. У оквиру сегмента старије историје, који се базира на историјском развоју данашњег Зрењанина и средњег Баната од почетка 14. века па све до шездесетих година 19. века, изложено је шест предмета: две сабље, јатаган, пиштољ – мађарска кубура и две пушке. Оружје различитог типа и намене посредно сведочи о развијености и техникама појединих заната и индустријских поступака у одређеним историјским периодима, док нам сваки тип оружја говори о техници и тактици ратовања кроз различите временске епохе. Аутор поставке је Срђан Приљева, кустос-историчар. Одсек новије историје приказао је предмете из Народноослободилачке борбе (НОБ-а) – оружје, документа и фотографије (Слика 5.). Град Зрењанин (некада Велики Бечкерек и Петровград), имао је значајну улогу у историјским збивањима у периоду од 1941. до 1944. године. Ауторка поставке је Владислава Игњатов, кустос-историчар. Одсек историје спорта, за потребе изложбе, представио је Соколски покрет у нашем граду, кроз фотографије, предмете и разну документацију из двадесетих и тридесетих година 20. века. Аутор поставке је Синиша Оњин, кустос-историчар.

Завршна целина представљала је *Уметничко одељење*, кроз предмете ликовне и примењене уметности. У оквиру Збирке ликовне уметности, која представља једну од највреднијих уметничких колекција у Војводини, налази се и седам легата. Међу њима је и Легат Фридерике Бенде који је у нашу установу доспео 1978. године. Реч је о 30 поклоњених радова које је ова сликарка још за живота завештала зрењанинском музеју.

У намери да се публици прикажу до сада ретко или никада излагане слике ове уметнице, изабране су оне које као тему имају жену различитих узраста, занимања, преокупација и положаја (Слика 6). Ауторка поставке је Оливера Скоко, виши кустос-историчар уметности.

Слика 6. *Поставка ликовне уметности*

Збирка примењене уметности чини посебан сегмент Уметничког одељења. За потребе изложбе, публици су представљени одабрани предмети из колекције Метал и накит. Више од половине ове колекције никада није излагано. Материјали од којих су предмети сачињени, било да је реч о сребру, месингу, бакру, гвожђу или модерним легурама, имају своје специфично својство, начин обраде, и пре свега свој сјај и патину. Они осликавају дух времена, статус и укус првобитних власника, али и уметничке склоности занатлија, дизајнера и индустријалаца који су их осмишљавали, правили и производили. Аутори поставке су Дејан Воргић и Биљана Димкић Крчмар, кустоси-историчари уметности.

И за крај, ако сумирамо утиске, можемо да закључимо да је посећеност културним местима и догађајима знатно смањена у време пандемије Короне, о чему сведочи евиденција посете, али захваљујући медијским и интернет садржајима, то је на неки начин надомешћено. Култура опстаје и опстаће захваљујући марљивом раду стручњака, који су увек пуни нових идеја и вредно раде на промоцији културног наслеђа. Са друге стране ова прича је потпуна јер увек постоје и они који желе да се едукују и сазнају нешто ново и на тај начин оплемене и себе и своја знања.

Игор Вокоун
МУЗЕЈ У БЕЛОЈ ЦРКВИ¹

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ МУЗЕЈА У БЕЛОЈ ЦРКВИ ЗА 2020. ГОДИНУ

Како су 2020. годину обележиле суштинске измене у начину функционисања државе и читавог света, Музеј у Белој Цркви је у складу са новонасталом ситуацијом прилагодио рад са публиком и посетиоцима. Реализације планираних изложби померене су за 2021. годину, међу којима и изложба поводом обележавања 100 година од насељавања Руса у Бели Цркву (померена за март 2021), а рад је усмерен на адаптацију зграде и обраду збирки.

Реализована је једна гостујућа изложба Амбасаде арапске републике Египат у Београду, у периоду од 9 до 23 октобра. На изложби су посетиоцима приказане фотографије разнородних предмета који се чувају у збиркама Египатских музеја из области накита, калиграфије и примењене уметности.

Реализацијом пројекта финансираног од стране Покрајинског секретаријата за културу, јавно информисање и односе са верским заједницама у оквиру сталне поставке музеја, изложена је једноканална звучна видео инсталација Анице Вучетић из Ликовне збирке музеја „На осами“. Том приликом је одштампан пригодан патећи каталог. Рад је откупљен за музеј 2019. године, средствима Министарства културе и информисања.

Из фонда Вајарске колоније Јасеново позајмљена је скулптура „Глас / Voice“ коју је 2019. године израдио Таро Сакамото, вајар из Јапана. Ова дугорочна позајмица је реализована како би скулптура била изложена у оквиру сталне поставке.

Предмети из музејских збирки учествовали су на две изложбе у земљи. Дванаест предмета позајмљено је Народној музеју Панчево за изложбу „Црногорци у Банату 1945-2020“, а дванаест Извештаја Државне гимназије у Белој Цркви је у музејску библиотеку враћено са изложбе „Испит зрелости“ из Музеја Војводине.

Слика 1. Са отварања Гостујуће изложбе из Амбасаде арапске републике Египат у Београду, 9.10.2020. Стоје амбасадор Арапске републике Египат у Београду, Амр Алиувејли; председница оштинине Бела Црква, Волејна Симић и директор музеја, Радован Марковић.

¹ muzejbelacrka@gmail.com

Састављен је свеобухватни каталог Ликовне збирке музеја, аутора вишег кустоса Игора Вокоуна. У оквиру каталога класификовани су сви предмети који се чувају у оквиру ове збирке, а као прилог су састављене кратке биографије заступљених аутора, као и пратећи текстови. Рукопис је предат као хабилитациони рад за више звање, а у наредном периоду радиће се на публиковању. Сprovedено је истраживање поводом обележавања јубилеја „100 година од насељавања Руса у Балу Цркву” чији ће резултати бити представљени публици у виду изложбе са пратећим каталогом 2021. године.

Музеј је у 2020. години постао видљивији на интернету израдом веб презентације постављене на адреси muzejbc.org.rs. Израдом и постављањем сајта на интернету, програмске активности и презентација блага које се чува у збиркама постали су видљивији и доступнији широј публици.

Музеј је у 2020. години добио на поклон за ликовну збирку, од Општине Бела Црква, три слике које су биле званични поклони граду: Стојан Трумић „Улица са баба Ружином кућом” из 1961. године, уље на платну; Игор Исак „Оравички пејзаж” из 1995. године и Генадиј Михайлович Пицко „Анђео чувар” из 2009. године. Од организатора Вајарске колоније Јасеново, преузети су радови настајали током прве две године на папиру и у теракоти.

Средствима Министарства културе и информисања Републике Србије, реализован је пројекат „Побољшање безбедносних услова чувања предмета” у оквиру кога је постојећи видео надзор проширен у све просторије у објекту. Набавком и уградњом опреме створени су услови константног надзора целокупног објекта и свих предмета који су изложени и складиштени, а безбедност материјала је побољшана стварањем услова сигурног чувања културних добара, као и привремено позајмљених предмета. Новембра 2020. године, земеном дотрајалих електроинсталација на спратном делу зграде, отпочети су опсежни радови на адаптацији и уређењу сталне музејске поставке. Наставак грађевинских радова у плану је за 2021. годину, а подразумевају замену дотрајалих подова са пратећим зидарским радовима, као и молерско-фарбарске радове. Адаптацијом и уређењем спратног дела објекта, створиће се услови за коначно формирање и постављање сталне музејске поставке.

Слика 2. Аница Вучећкић „На осами”, фојто: Срђан Вељковић

Слика 3. Стојан Трумић „Улица са баба Ружином кућом”, 1961. година, уље на платну, поклон Општине Бела Црква, 2020. године, инв. бр. 308-Л

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ ГРАДСКОГ МУЗЕЈА ВРШАЦ ЗА 2020. ГОДИНУ

Увод

Опште напомене

Музеј је непрофитна, стална установа у служби друштва и његовог развоја, отворена за јавности, која прикупља, чува, истражује, комуницира и излаже материјална сведочанства човека и његове околине, ради проучавања, образовања и забаве.¹ Градски музеј Вршац чији је оснивач Град Вршац, регионални је музеј у чијој је надлежности административна територија четири општине – Вршац, Алибунар, Пландиште и Бела Црква. По карактеру и структури припада музејима комплексног типа у коме су заступљена следећа стручна одељења са припадајућим збиркама: археолошко, историјско, нумизматичко, етнологско, природњачко и уметничко. Саставни део стручних музејских одељења представљају и конзерваторске радионице за конзервацију и рестаурацију керамике и штафелајног сликарства. Музеј је посвећен прикупљању, заштити, презентацији и интерпретацији вишеслојне и мултинационалне културне баштине са простора Баната. Представља једну од најстаријих и најбогатијих музејских установа у Србији.

Седиште музеја налази се у згради „Конкордија” у Булевару Жарка Зрењанина 20, где су и главне изложбене просторије у оквиру којих је део сталне музејске поставке, као и простор за тематске и гостујуће изложбе. У згради у улици Феликса Милекера 19, налазе се музејски депои и стручне радионице за конзервацију. Саставни део музеја такође представљају издвојени објекти „Апотека на степеницама” и делимично обновљен Вршачки замак.

У музеју се поштују принципи модерне музеолошке праксе и постоје услови сигурне заштите културних артефаката. Програми рада Музеја се осмишљавају и реализују са тежњом да најширој јавности омогући да сагледа сегменте културног и историјског наслеђа и о томе створе индивидуална знања.

У 2020. години музеј је био затворен за посетиоце од 17. марта до 27. априла када је било на снази ванредно стање. Градски музеј Вршац остварио је већину активности везаних за планирани програм рада, које су обухватале све аспекте музејске делатности, упркос пандемији вируса корона.

¹ Према статуту ICOM-а, усвојеној на генералној скупштини 24. 08. 2007. године у Бечу

Изложбена делатност

Овај сегмент музејских активности представља једну од основних и највидљивијих делатности музеја и као таква најважнија је за формирање позитивног имиџа установе код публике.

С обзиром на ситуацију са пандемијом, музеј није био у прилици да посетиоцима пружи разноврстан садржај као и до сада, и нисмо успели да у целости испунимо план и програм рада за 2020. годину из разумљивих разлога. Упркос томе, имали смо добру посећеност уз поштовање мера превенције од ширења заразе.

Остварена је изузетно успешна сарадња са Музичком школом „Јосиф Маринковић”. Ученици и професори школе али и реномирани гости одржавали су концерте у складу са ситуацијом.

Конкордија:

Поред сталних поставки у згради Конкордије, посетиоци су могли да присуствују следећим дешавањима:

Јануар : Изложба радова народних рукотворина удружења жена из региона

Фебруар: Изложба „Иконе за душу” Арсеније Бока, Румунија.

Предавање, Семинарска радионица сестре Морарију

Камерни концерт Музичке школе „Јосиф Маринковић”

Јуни: Предавање о саобраћају

Концерт Музичке школе „Јосиф Маринковић”

Јули: Промоција филма „In Momentum” аутора Саше Аврамескуа

Септембар: Додела захвалнице г. Предрагу Сучевићу

Концерт музичке школе Јосиф Маринковић

Гостујућа представа „Три прасета” НПС

Отварање изложбе „Пресек” Сенке Ђорђевић

Октобар:

Интернационално Бијенале ликовне графике

Концерт Музичке школе „Јосиф Маринковић”

Концерт Музичке школе „Јосиф Маринковић”

Концерт Музичке школе „Јосиф Маринковић”

Концерт Музичке школе „Јосиф Маринковић”

Новембар: Музеји за 10

Укупно посета: 6497.

Апотека на степеницама:

У згради „Апотека на степеницама” финализована је стална фармацеутска поставка, али није још увек организовано свечано отварање из разумљивих разлога.

Доступна је јавности по принципу најаву групних посета.

Вршачки замак:

У оквиру финансијских могућности санирани су неки текући проблеми. Недостатак финансијских средстава условио је да реализација музејске поставке у просторијама Донжон куле буде одложена. Компанија „Coscoca” је одабрала да промовише Вршачку кулу у оквиру кампање „Усуди се да откријеш” у чију сврху је снимљен промотивни видео материјал. У сарадњи са Филмском комором Србије и продукцијском кућом „Balkan Media”, снимљени су кадрови за серију „The Outpost”.

Тематске и гостујуће изложбе:

Одржане су следеће уметничке изложбе:

1. Корнелиу Баба – судбина једног уметника (децембар 2019 – јануар 2020)

2. Арсениу Бока, Иконе за душу, црква из Драганескуа, Румунија / Părintele Arsenie Boca, Icoane pentru suflet, Biserica de la Drăgănescu, România (јануар 2020)

3. Изложба дела Зорана Петровића, *Достојанство незаборава*, Галерија РТС (децембар 2020 – јануар 2021.) Изложени су радови Зорана Петровића из Ликовне збирке Градског музеја Вршац.

4. Изложба дела Зорана Петровића из Ликовне збирке Градског музеја Вршац, Art Expo и Galerija Bel Art, Новосадски сајам Уметности (март 2020).

5. Организација и реализација друге међународне Графичке радионице (септембар октобар 2020). Изложени су графички радови уметника из Србије, Мађарске, Немачке, Аустрије и Канаде. Презентован је филм у којем се обрађају уметници који, због проблема пандемије, нису били у могућности да присуствују манифестацији и свечаном отварању изложбе.

6. У току прве половине 2020. године уговорена је изложба Оливере Гаврић Павић под називом MOSAIC IMAGE, која би поред изложених дела у техници мозаика, подразумевала предавање о савременом мозаику у Србији и презентацију монографије о мозаику. Због појаве пандемије, изложбе са пратећим програмима су одложене.

Истраживачки рад и рад на терену**Драган Јовановић, кустос праисторијске збирке за метална доба**

• Међународни пројекат истраживања локалитета „Иђош – Ђуричин град”

Заједнички пројекат Народног музеја у Кикинди, Универзитетског колеџа из Даблина (Ирска), Међуопштинског завода за заштиту споменика културе из Суботице и Балканолошког института САНУ из Београда покренут је са циљем истраживања неолитског насеља тел типа и утврђеног комплекса с краја бронзаног и почетка гвозденог доба, надамак Кикинде. На пројекту сам ангажован као руководиоца теренских истраживања. Због ситуације са пандемијом вируса корона нису вршена археолошка ископавања 2020. године, али је у више наврата обављена теренска проспекција локалитета на у непосредној околини Иђоша. Током године обављена је и анализа керамичког материјала и припрема резултата за публикавање.

- У склопу реализације пројекта „The Fall 1200” професора др Barry Molloy, проширена је сарадња и са другим музејима у Банату, тако да је током јесени обављена површинска проспекција на локалитетима који се налазе на територији Народног музеја Панчево, Народног музеја Кикинда и Народног музеја Зрењанину. У реализацију овог посла укључени су и стручњаци из поменутих музеја. Главни фокус истраживања био је провера археолошког потенцијала на локалитетима регистрованим на основу сателитских снимака. У склопу пројекта у периоду од маја до краја јуна 2020. обављена су археолошка истраживања на локалитету Сакуле-Ливаде.

- Пројекат „Порекло, тумачење и дистрибуција камених сировина са неолитских енеолитских локалитета централног Балкана”

Сарадник сам на пројекту Народног музеја у Београду, који се реализује у сарадњи са Народним музејом у Краљеву. Руководилац пројекта је др Вера Богосављевић-Петровић, а ангажован сам као руководилац теренских истраживања на локалитетима Пећинац и Лојаник. Радови су обављени у периоду од септембра до октобра месеца 2020. године.

- Остали теренски радови

Половином децембра 2020. године сам на основу пријаве обишао локалитет Жидовар код Орешца и том приликом на локалитету унутар археолошког ископа, констатовао мања оштећења настала услед активности детектора. О овом случају састављен је званични извештај, који представља део жидоварског досијеа. Током године сам добијао у више наврата информације о активностима детектора на различитим локацијама.

- Пројекат „Израде идејног пројекта за реорганизацију археолошког депоа Градског музеја Вршац”

На конкурс Министарства културе и информисања РС из области Музејског наслеђа одобрен је и финансијски подржан пројекат. Средства за реализацију пројекта нису била довољна за комплетирање пројектне документације тако да је Министарству културе поновљен захтев за додатна средства, који није подржан. Већи део пројектне документације је завршен и потребно је видети на који начин је најбоље започети реализацију изградње самог објекта.

- Пројекат „Винча – Бело брдо”

Током октобра и новембра месеца 2020. године, учествовао сам у археолошким истраживањима на локалитету Винча – Бело брдо, која су обављена у склопу Капиталног пројекта од значаја за Републику Србију. Ангажован сам у својству старијег истраживача и руководиоца сектора и на изричит захтев Кабинета премијерке Србије А. Брнабић.

- Виртуелни археолошки пејзажи у Подунављу (Danubes Archaeological eLandscapes)

Реализација пројекта „Virtual archaeological landscapes of the Danube region” започела је 1.7.2020, Acronim: Danube Archaeological eLandscapes; Project code: DTP641 у оквиру Interreg Danube програма Европске уније на коме је Градски музеј Вршац један од десет партнера и једини који се финансира преко ИПА програма. С обзиром на ситуацију са пандемијом Корона вируса, део планираних активности морао је да буде одложен или је реализован на другачији начин у складу са препорукама. Поред мене чланови пројектог тима је још и Ивана Пантовић, а директор ГМВ Звонимир Сантрач је члан управног одбора пројекта. Крајем године успешно је предат први наративни извештај.

Ивана Пантовић, кустос праисторијске збирке за камена доба

- Са колегом Д. Јовановићем послали смо конкурс документацију за средства Министарства РС, ради завршетка израде идејног пројекта изградње депоа за праисторијску збирку ГМВ. Пројекат није добио средства.

- Током 2020. године, заједно са колегом Д. Јовановићем обишла сам неколико локалитета, на којима су пријављени земљани радови, којима су угрожена покретна и непокретна културна добра. У мају месецу обишли трасу белоцркванског гасовода у атару села Црвена Црква. Обавили смо рекогносцирање и прикупили већу количину археолошког материјала, свих периода. Такође у мају, обишли смо потес локалитета Ат, где се избацује грађевински отпад. Приликом међународних истраживања спроведених на Ату, у том потесу констатовани су неолитски и палеолитски слој, који иде до дубине и до 7 метара. Такође, у суседној пескари, непозната лица копала су по профилима ископа, у очигледним напорима да прикупе археолошке предмете. Поново смо обишли и суседне њиве, где се налази на бројне предмете каснеолитског и бронзанодобног периода.

- ПРОЈЕКАТ ГМВ – *Усклађивање интјернеј љрезентјације Градској музеја Вршац на основу Смерница за израду веб љрезентјација орјана државне ујраве.* Пројекат је финансиран путем конкурса Министарства културе и медија Републике Србије. Као руководила пројекта координирам у припреми садржаја, за изглед новог сајта. По препоруци Музеја Војводине из Новог Сада, за техничку обраду сајта ГМВ успостављен је контакт са компанијом Play Media из Новог Сада. Обављен је иницијални састанак у просторијама ГМВ 9. јула 2020. године, након чега је в.д. директора З. Сантрач одобрио почетак реализације пројекта. Састанци су одржавани онлајн, због ситуације са епидемијом. Извршен је пренос података са старог сајта, допуњен фонд нових фотографија. Сервер је уграђен 23.децембра, требао је да омогући бољи рад на уносу података у ИМУС базу. В.д. директор је донео одлуку да обуку за администратора похађају фотограф музеја Борислав Крљић и Драгана Калапиш.

Драгана Куручев, кустос Уметничког одељења

Аквизиције: У свим месецима 2020. године настављен је рад на књизи Аквизиције Уметничког одељења Градског музеја Вршац 2002–2019. године. Циљ рада на публикацији Аквизиције Уметничког одељења Градског музеја Вршац 2002–2019, јесте пописивање, евидентирање, стручна обрада и заштита музејског материјала. Овај материјал прибављен је за Уметничко одељење у временском интервалу од 2002. до 2019. године, а обухвата уметничке радове различитих форми, из времена 18. 19, 20. и 21. века. Знатан број дела представља уметнике разних епоха, националног порекла, различитих уметничких интересовања...Многобројни радови су поклон угледних дародаваца и еминентних аутора, који су своја дела поклонили Музеју након успешно реализованих изложби. Презентацијом, односно, публиковањем поменутих, новоприбављених радова из збирки Уметничког одељења, ова дела постају доступна како стручној, тако и широј јавности.

Попис: У термину септембар – децембар 2020. године, Драгана Куручев, виши кустос, историчар уметности Градског музеја Вршац, Милан Остојић, виши рестауратор – конзерватор Градског музеја Вршац и Игор Вокоун, виши кусторс, историчар уметности Музеја у Белој Цркви, радили су на попису, евиденцији, пресеку ситуације стања и приновљеним уметничким делима у односу на прехтодни Попис из 1981. године. Попис се одвија у сарадњи са Српском православном црквом Епархијом Банатском, Румунском православном црквом и Римокатоличком црквом, са приватним колекционарима, јавним предузећима и службама на територији надлежности Градског музеја Вршац.

Пројекти: Током јануара и фебруара радило се на прикупљању и изради документације за пријаву на Конкурс за финансирање и суфинансирање пројеката из области откривања, прикупљања, истраживања, документовања, проучавања, вредновања, заштите, очувања, представљања, интерпретације, коришћења и управљања музејским наслеђем у 2020. години. Такође, радило се на припреми конкурсне документације за област савремене уметности.

Конкурсе објављују Министарство за културу и информисање Републике Србије и Покрајински секретаријат за културу, информисање и односе са верским заједницама.

1. Аквизиције Уметничког одељења Градског музеја Вршац 2002–2019. године
2. Попис уметничких дела у власништву цркве, јавних служби и предузећа, приватних и јавних колекција, колекционара, као и јавних споменика, са предлогом заштите, на територији надлежности Градског музеја Вршац
3. Изложба фотографија икона у мозаику «Од делића до иконе» и Икона у мозаику Снежане Олђе Јовичић, Румунска национална заједница и Градски музеј Вршац
4. Корнелију Баба Судбина источно европског уметника
5. Прецизна сликарска мисао – мр Здравко Санртак
6. Међународна Графичка радионица

У припреми је текст о руском сликару Николају Дмитријевичу Кузњецову, поводом поклона – цртежа на платну, Портрет цара Николаја II Романовича.

Радило се на истраживању рада и живота сликара Фрање Радочаја и Светислава Вуковића и током 2020.

Милан Остојић, конзерватор Атеље за конзервацију и рестаурацију штафелајног сликарства

Теренски обилазак и попис дела на територији Општине Вршац која је у надлежности Градског музеја са вишим кустосом Уметничког одељења.

РЕВИЗИЈА ЗБИРКИ, ОБРАДА МАТЕРИЈАЛА, АКВИЗИЦИЈЕ, ИЗРАДА ДОКУМЕНТАЦИЈЕ И КОНЗЕРВАЦИЈА

Сања Маровић, кустос нумизматичке збирке

У току 2020. године, по налогу Министарства за културу и информисање Републике Србије, извршена је ревизија свих збирки Градског музеја Вршац (решење о формирању комисија за Ревизију од 1.12.2020. године, дел. бр. 91/13 2020. ГМВ). У Нумизматичкој збирци се налази 12000 примерака металног новца. У збирци се налазе још и око 2000 примерака разног папирног новца и око 100 медаља и одликовања. До сада је инвентарисано 3000 примерака античког новца.

Интензивно се ради на уношењу предмета у дигиталну базу ИМУС. У дигиталну базу података током прошле године унето је 618 примерака римског античког новца.

Анријана Радић, кустос Етнолошког одељења

По налогу Министарства за културу и информисање Републике Србије, извршена је ревизија збирки Градског музеја Вршац (решење о формирању комисија за Ревизију од 1.12.2020. године, дел. бр. 91/13 2020. ГМВ).

Континуиран рад на дигитализацији Етнолошке збирке и уношење података у ИМУС.

За Етнолошку збирку аквизицијом је прибављено 12 предмета.

Драгана Куручев, кустос Уметничког одељења

У току 2020. године радило се на дигитализацији предмета, културних добара, чији су се подаци уносили у дигиталну базу података ИМУС. У дигиталној бази података је укупно 863 предмета збирке Ликовне уметности и 426 предмета Збирке примењене уметности.

Ове 2020. године посебно су обрађени предмети (преко 500) за књигу Аквизиције Уметничког одељења Градског музеја Вршац 2002–2019. Подаци ће се користити за унос у дигиталну базу података у наредном периоду.

У току 2020. године, по налогу Министарства за културу и информисање Републике Србије, извршена је ревизија свих збирки Градског музеја Вршац (решење о формирању комисија за Ревизију од 1.12.2020. године, дел. бр. 91/13 2020. ГМВ). У Ликовној збирци се налази 1307 предмета, а у Збирци примењене уметности укупно 426 предмета.

Приновљени су радови Карла Направника из приватне колекције из Београда. Прибављене су слике у техници уља на платну, цртежи, графике, акварели, опрема за књиге, лична документа и прибор за сликање. Укупно 150 предмета.

Ивана Пантовић, кустос праисторијске збирке за камена доба

- Обрада и анализа покретног археолошког материјала са локалитета Потпорањ – Кременак. Израда статистичко-типолошке документације.
- У базу података ИМУС унето укупно 440 инвентарних јединица.
- РЕВИЗИЈА: По налогу в.д. директора З. Сантрача, а на основу решења о формирању комисија од 01.12.2020. године, Дел. Бр. 91/13, извршена је ревизија свих збирки Градског музеја Вршац. Ревизијом збирке за палеолит и неолит, констатовано је да је укупан број инвентарних јединица у Праисторијској збирци за камена доба (палеолит и неолит) је 6131. У археолошкој збирци из периода палеолита, унето је укупно 867 инвентарних јединица, односно од броја АП 1328-1446, и од броја АП 6001-6748.

У археолошкој збирци из периода неолита, унето је укупно 5264 инвентарних јединица, односно од броја АП 1-1140, АП 1590-2100, АП 4001-6000, АП 7001-7173, АП 7176-7240, АП 7242-7260, АП 7266-7301, АП 7303-8098 и од броја АП 9001-9523. У депоима праисторијске збирке налази се бројни покретни материјал, који је прикупљен од оснивања музеја, а који још увек није инвентарисан. Укупан број тих кутија износи 1164 кутије: локалитет Потпорањ – 381, локалитет Ат – 415, остали локалитети – 274, палеолит – 20, животињске кости – 74 кутије.

Драган Јовановић, кустос праисторијске збирке за метална доба

Обрада и анализа покретног археолошког материјала са локалитета Иђош – Градиште. Израда статистичко-типолошке документације и теренског инвентара. Дигитализација документације.

Током године обављена је обрада дела материјала са археолошких ископавања локалитета Ватин – Бела Бара. Израда документације за кампању 2016. године и израда финалне документације за кампању 2016. и 2018. године.

Започета је обрада металних налаза, које су сарадници музеја донели са локалитета у околини Старе и Банатске Паланке.

Рад на убацивању података у ИМУС, дигитални претраживач. До краја године убачено је 116 предмета без фотографија.

Дејан Чимбуровић, кустос и руководиоц Одељења за новију историју и савремени период

Континуирани рад на уношењу инвентарисаних предмета у ИМУС. Истрајан рад у депоу током читаве 2020. године. Радило се на попису, селекцији и сређивању музејске грађе која се чува у њему. У плану је израда пројекта којим би се надала сва потребна опрема и уређаји за историјски депо, у циљу решавања нагомиланих вишедеценијских проблема. Крајем године је завршена ревизија збирки Одељења за новију историју и савремено доба.

Године 2020. Одељење је богатије за један албум са фотографијама и пар новина које нам је поклонио Иван Ивановић.

Милан Остојић, конзерватор Атељеа за конзервацију и рестаурацију штафелајног сликарства

Радови на заштити и обнови дела из власништва Банатске епархије, који су део сарадње која је започета 2012. године и подразумева послове без обавезе потрошње сопственог потрошног материјала.

Редовни послови конзервације и рестаурације музејске збирке Уметничког одељења према програму заштите по степену угрожености или пријема набавке нових дела.

Стручна сарадња приликом снимања дела из збирке Уметничког одељења на припреми публикације Аквизиција Градског музеја 2002-2020.

Вођење пратеће фотографске и конзерваторске документације.

Драган Спасић, конзерватор Конзерваторска радионица за керамику

У конзерваторској радионици за керамику обављени су у највећој мери радови планирани програмом за 2020. годину. Настављена је изузетно квалитетна сарадња са кустосима археолошке збирке Иваном Пантовић и Драганом Јовановићем, тако да су редовне активности у оквиру радионице биле усмерене на различите врсте конзерваторских третмана керамичких предмета из праисториских збирки Градског музеја Вршац. Према ранијем договору са кустосима успостављена је одређена динамика радова, која омогућава равномерну расподелу и подједнак третман предмета из обе збирке. Пажња је, пре свега, усмерена на конзервацију и рестаурацију посуда и предмета, који би евентуално били изложени у оквиру планиране сталне поставке. У питању су предмети са старих ископавања на локалитетима Жидовар, Стари Лудош, Потпорањ, Ат, Ватин као и посуде са непознатог налазишта у околини Вршца.

Током текуће године урађено је двадесетдва предмета, уз поштовање специфичности у поступку за сваки предмет посебно.

Педагошки рад

Поводом Дечије недеље која је трајала од 5. до 11. октобра, Музеј је новац од улазница донирао у хуманитарне сврхе и тако подржао ову манифестацију.

Драгана Куручев, кустос Уметничког одељења

За Удружење Чешка беседа из Вршца, припремљени текстови за предавање о животу и раду Карла Направника. Текстови су презентовани на предавању на којем су присуствовали гости из Републике Чешке.

За Портебе штампања уџбеника за историју за 8 разред издавачке куће Novi Logos d.o.o. / Publishing house Novi Logos Ltd. предата је фотографија рада Паје Јовановића, Портрет Краља Александра Карађорђевића. Слика ће бити репродукована у уџбенику.

Дејан Чимбуровић, кустос и руководиоц Одељења за новију историју и савремени период

- Рад на организацији око изложбе Корнелије Баба (од новембра 2019. до јануара 2020).
- Рад на организацији II међународног бијенала у Вршцу (од септембра до октобра 2020).

Анријана Радић, кустос Етнолошког одељења

Рад на организацији око изложбе Корнелије Баба (од новембра 2019. до јануара 2020).

Стручно усавршавање и публиковање

Праисторијска збирка за камена доба – кустос Ивана Пантовић

- У припреми чланак „Dual Divinity or Divine Couple” о јединственом налазу куротрофне седеће фигурине на престолу, винчанске културе са локалитета Црвена Црква – Царина.
- Чланак „Beneath the surface: Exploring variability in pottery paste recipes within Vinča culture”, објављен у међународном часопису Quaternary International, као ко-аутор са S. Amicone, Arvin Raj Mathur, Rengasamy Deepthi Pavitra, Neda Mirković-Marić, Ivana Pantović, Julka Kuzmanović-Cvetković
- Присуствовала онлајн конференцијама:
- Српско археолошко друштво, онлајн конференција 14-15 октобра
- MuseumDigit 2020, 26-27 новембра у организацији Magyar Nemzeti Múzeum
- CIDOC 2020, 7-9 децембра, „Digital transformation in cultural heritage institutions”, онлајн конференција са директним преносом из Женева, у организацији Museum of Art and History of the City of Geneva

Праисторијска збирка за метална доба – кустос Драган Јовановић

У току године припремано је неколико стручних радова за публиковање у научним часописима у Србији и иностранству.

Barry Molloy, Dragan Jovanović, Caroline Bruyère, Miroslav Marić, Jelena Bulatović, Patrick Mertl, Christian Horn, Lidija Milašinović & Neda Mirković-Marić 2020. A New Bronze Age Mega-fort in Southeastern Europe: Recent Archaeological Investigations at Gradište Idoš and their Regional Significance, Journal of Field Archaeology, Volume 45, 2020 - Issue 4.

Учешће на научним скуповима:

- Коорганизатор сесије на 26. годишњој скупштини Европске археолошке асоцијације: Parditka, Györgyi (Museum of Anthropological Archaeology, University of Michigan) - Duffy, Paul (The Archaeology Centre, University of Toronto; The Italian Academy for Advanced Studies in America, Columbia University) - Szeverényi, Vajk (Déri Museum, Debrecen; Institute of Archaeology, Research Centre for the Humanities, Budapest) - Jovanović, Dragan (City Museum Vršac) - Molloy, Barry (University College Dublin), Session title: Collapse in the Basin: Regional Perspectives on the 1500-1200

BC Transition in the Carpathian Basin, 26th Virtual Annual Meeting of the European Association of Archaeologists, 24-30 August.

- 2020 Molloy, Barry (University College Dublin) - Jovanovic, Dragan (City Museum Vrsac) - Bruyere, Caroline (University College Dublin) - Birclin, Miroslav (National Museum at Pancevo) - Estanqueiro, Marta (University College Dublin) - Milasinovic, Lidija (National Museum at Kikinda) - Salamon, Aleksandar (National Museum at Zrenjanin). BRONZE AGE MEGA-FORTS OF THE SOUTH-EASTERN CARPATHIAN BASIN IN THEIR SOCIAL LANDSCAPE CONTEXT: ONE RING TO RULE THEM ALL?, 26th Virtual Annual Meeting of the European Association of Archaeologists, 24-30 August.

• докторске студије на одељењу за археологију Приморског универзитета у Копру, Словенија. Почетком године успешно је одбрањена тема докторске дисертације под називом „Културна биграфија великих остава мешовитог састава касног бронзаног доба са територије српског Подунавља и Војводине”.

Уметничко одељење – кустос Драгана Куручев

У склопу пројекта Аквизиције Уметничког одељења Градског музеја Вршац 2002-2019. године, сарадња, посете изложбама, набавка литературе, одвијала се са: Факултетом ликовних уметности, Збирком ликовне уметности, Београд, Музејом савремене уметности Војводине, Нови Сад, Музејом ZEPTEP, Београд, Музејом савремене уметности Београд, Графичким кабинетом Факултета ликовних уметности, Београд, Домом Војске Србије, Галерија Дома Војске Србије, Београд, Народним музејом Панчево, КЦ Панчево и друго.

Присуствовала сам међународном Симпозијуму о румунском сликару у свештнику Арсениу Бока и отварању изложбе под називом Иконе за душу, црква из Драганескуа, Румунија / Părintele Arsenie Boca, Icoane pentru suflet, Biserica da la Drăgănescu, România (25. јануар 2020).

- Припремљена публикација Аквизиције Уметничког одељења Градског музеја Вршац 2002 - 2019. године
- Каталог дела Зорана Петровића, Достојан незаборава, Галерија РТС, Београд
- Каталог дела Зорана Петровића, АРТ Експо и Галерија Bel Art., Нови Сад
- штампан Извештај о раду за Гласник музеја Баната, за Уметничко одељење за 2019. годину.

Дејан Чимбуровић, кустос и руководиоц Одељења за новију историју и савремени период

Ангажовање на писању неколико текстова за стручне научне часописе и штампу, са следећим темама:

1. **Више од легенде: 75. година поводом боровка Јосипа Броза Тита у Вршцу.** Рад је написан крајем 2019. године, а маја 2020. године је објављен у Банатском Гласнику бр. 21. Планирано је публиковање истог у штампи током следеће године. Промоција поменутог броја Гласника је била отказана због пандемије ковида-19.

2. **Сјоменици посвећени НОБ на територији града Вршца - поука о прошлости и ојомена за будућности.** Крајем 2020. године завршено је писање рада, а током следеће године планирано је његово публиковање у Банатском Гласнику и штампи.

Драган Спасић, конзерватор, Конзерваторска радионица за керамику

На пољу стручног усавршавања, поред проучавања стручне литературе, обављао је редовне консултације са колегама из Централног института за конзервацију.

САРАДЊА СА СРОДНИМ УСТАНОВАМА

Драган Јовановић, кустос праисторијске збирке за метална доба

Сарадња са Народним музејом из Београда у оквиру пројекта „Лојаник – рудник камених сировина праисторијских заједница централне Србије” истраживања под руководством др Вере Богосављевић Петровић. Пројекат се бави истраживањем ресурса за развој кремене индустрије палеолита и неолита, као и дистрибуцијом поменутог покретног материјала. Истраживања се обављају у селу Матаруге код Краљева.

- Сарадња са више музеја и институција из иностранства на пројекту „Danube’s Archaeological eLandscapes” у оквиру трећег позива Interreg Danube Transnational Programma Evropske уније.

- Стручне посете и сарадња са колегама из Народног музеја у Београду, Народног музеја у Краљеву, Народног музеја у Кикинди, Музеја Војводине у Новом Саду, Археолошким музејом у Загребу, Народним музејом у Љубљани, Филозофским Факултетом у Београду, Филозофским факултетом у Љубљани, Универзитетског колеџа у Даблину (Ирска), Универзитета у Кардифу (Велика Британија), итд...

- Склопљен је уговор о сарадњи са Међуопштинског завода за заштиту споменика културе Суботица, који се односи на ревизиону обраду и анализу покретног археолошког материјала и публикавање претходних заштитних археолошких истраживања локалитета Рибарски трг у Кањижи, која је 2006 и 2007. године реализовао Међуопштински завод за заштиту споменика културе Суботица.

За потребе истраживања некрополе раног бронзаног доба у Мокрину, Народни музеј Кикинда ангажовао ме је у својству стручног консултанта.

Ивана Пантовић, кустос праисторијске збирке за камена доба

- Са Музејом Војводине из Новог Сада, припремљен пројекат „Усклађивање интернет презентације Градског музеја Вршац на основу Смерница за израду веб презентација органа државне управе”, са којим се конкурисало за средства Министарства РС.

- Сарадња са Балканолошким институтом Српске академије наука и уметности у пројекту „Regional Absolute Chronologies of the Late Neolithic in Serbia” (RACOLNS). Директор пројекта је др Мирослав Марић, са којим ћу у наредне две године, до 31.07.2022. радити на анализи покретних налаза са локалитета Ат крај Вршца. У оквиру сарадње, потписан је уговор и договорено је и заједничко публикавање резултата анализа.

- Сарадња са Филозофским факултетом у Београду, катедра за археологију, чији докторанд Софија Драгосавац ради на анализи покретних налаза са палеолитског

локалитета Ат-Црвенка крај Вршца. С. Драгосавац боравила је у Музеју од 15.06. до 25.06.2020., где смо јој омогућили рад на налазима из палеолитске збирке.

- Сарадња са удружењем „Циркулирање” у оквиру њиховог пројекта „Банат – европска престоница културе”. Јавни час је неколико пута одлаган због пандемије вируса корона, а коначно је одржан 2. октобра онлајн, који је директно емитован преко сајта Удружења. Припремила сам предавање „Винча и Винчанци”, где сам представила једну од најзначајнијих неолитских култура Европе и како би се детаљније упознала јавност са резултатима истраживања те културе на простору југоисточног Баната. У јавном часу учествовао је и колега Драган Јанковић из Музеја града Београда, који је говорио о археолошком локалитету Винча, по којем је и читава култура добила име.

- Пројекат INTERREG “Danube Archaeological eLandscapes” Дунавског транснационалног програма. Носилац пројекта је Јоханес музеј из Беча, а у пројекту учествује 10 земаља. Градски музеј Вршац је једини представник Србије и једина земља која није чланица ЕУ. Заједно са колегом Д. Јовановићем учествујем у реализацији пројекта, који је почео 1.07. 2020. а завршиће се 30.12.2022. Пројектом је предвиђено представљање археолошког наслеђа земаља, кроз које пролази Дунав и који представља како трансверзалу миграторних кретања, тако и повезује све те земље у заједничкој остваштини. Од почетка пројекта, због пандемије корона вируса, сва комуникација одвијала се онлајн. Одржано је неколико радионица, учествовали смо у међународним конференцијама, посвећеним сличним темама пројекта, припремили презентације, као и видео клип о Градском музеју Вршац. Свечано отварање пројекта одржано је путем онлајн преноса свих учесника одржаног 1. октобра.

- Сарадња са Министарством за европске интеграције РС: На основу дописа Министарства, 5. децембра у просторијама Градског музеја Вршац, филмска екипа снимила је филм од пројекту „Регионални центар за баштину Баната”, који је реализован из фондова ИПА ЕУ у периоду 2010–2012. године. Министарство за европске интеграције покренуло је 2018. Године пројекат дигитализације националне баштине, како би указало на важност обнове споменика културе у РС, као и на значај коришћења средстава из ЕУ фондова. До сада је дигитализовано укупно 8 објеката, мешу којима је и зграда „Конкордија”. Резултати дигитализације доступни су на сајту: <https://srbiya-projektieu.rs>. За потребе презентације припремила сам текст, који се налази на поменутом сајту, а такође дала и видео изјаву, која је уклопљена у филм.

Андријана Радић, кустос Етнолошког одељења

Остварена је сарадња са Војвођанским музејем и матичном службом по питањима везаним за дигитализацију.

Успостављена је сарадња са архитектором Станојловић Александром који је ангажован на пројекту уређења куће Доситеја Обрадовића у Чакову и пружене су му информације и литература о Банатској кући, покућству и животу из времена Доситеја Обрадовића.

Успостављена је сарадња са Дејаном Томићем који припрема монографију о гуслама у Војводини и која ће приказати и неке предмете из збирке Етнолошког одељења као и једну фотографију из Историјског одељења.

Дејан Чимбуровић, кустос и руководиолац Одељења за новију историју и савремени период

Сарадња са СУБНОР града Вршца поводом рада на тексту:

Споменици посвећени НОБ на територији града Вршца -поука о прошлости и опомена за будућност.

Сарадња са ТВ Банат, РТС, РТВ, Вршачка Кула, Вршачке вести, Вечерње новости, Радио Војводина поводом њихових потраживања за емисијама и текстовима са историјским тематикама, укључујући и све информације у вези одржаног бијенала у новембру месецу.

За ТВ Банат дао два интервјуа у вези историјата архитектуре Вршца (фебруар 2020) и историјата изградње мостова у Вршцу (март 2020).

Као и претходних година настављена је успешна сарадња са Српском Православном Епархијом банатском, Архивом града Панчева, Градском библиотеком у Вршцу, Војним музејем у Београду, Музејом Војводине, Народним музејом у Панчеву и Завичајним Музејем у Јагодини.

Драгана Куручев, кустос Уметничког одељења

За Каталог уметничке колекције музеја Беле Цркве, аутора Игора Вокоуна, историчара уметности, вишег кустоса, вршила сам рецензију текста за књигу. Књига ће се на српском и енглеском језику штампати 2021. године.

Поводом припреме за књигу Аквизиције Уметничког одељења Градског музеја Вршац, сарађивала сам са:

Dr Guido Messling, Kunsthistorisches Museum Wien, Беч

Georg Lechner Belvedere Museum, Wien, Беч

Prágai Adrienn Terézia, Magyar Nemzeti Galéria (Hungarian National Gallery), Budapest

Farkas Zsuzsanna, Magyar Nemzeti Galéria (Hungarian National Gallery), Budapest

Др Оливера Ерић, Факултет ликовних уметности, Збирка ликовне уметности, Београд

Др Сања Којић Младенов, Музеј савремене уметности Војводине, Нови Сад

Др Ивана Симеоновић Ђелић, Музеј ZEPTEP, Београд

Мр Мишела Блануша, Музеј савремене уметности Београд

Графички кабинет Факултет ликовних уметности, Београд

Јелена Кнежевић, Дом Војске Србије, Галерија Дома Војске Србије, Београд

Александра Лазар, Wiener ART, Wiener Städtische Колекција, Београд

Димитрије Јованов, Народни музеј Панчево

Ивана Маркез Филиповић, КЦ Панчево

Поводом изложбе дела уметника, професота и писца Зорана Петровића сарађивала сам са:

РТС, Галерија РТС, Београд

Art Expo и Галерија Bel Art, Нови Сад

Континуирано сам сарађивала са Националном заједницом Румуна и Румунском православном црквом, поводом пројеката, симпозијума, изложбене и издавачке делатности. У Градском музеју Вршац одржан је симпозијум 25. 1. 2020. године који је посвећен сликару у свештнику Арсениу Бока. На симпозијуму су учествовали гости из Србије и Румуније. Приказан је документарни филм о Арсениу Бока. Организатори изложбе и симпозијума били су Национална заједница Румуна и Румунска Православна Црква. Аутори изложбе су били дипл. инж. арх. Љиљана Бардулов и свештеник Корнел Жујка.

Учествовала сам као садарник, на писању пројекта Фотографије икона у мозаику „Од делића до иконе“ и Икона у мозаику Снежане Олђе Јовичић, у организацији Румунске националне заједнице, Румунске Православне Цркве и Градског музеја Вршац.

У току године била сам члан редакција стручног часописа Гласник музеја Баната, прилози за науку, уметност и културу. За Гласник музеја Баната публикован је текст на српском и чешком језику, аутора Тамаша Прокупека под називом Карло Направник - ПРИЧА О ЧЕШКО-СРПСКОМ СТРИП ЦРТАЧУ/ Tomáš Prokůpek, Karel Nápravnik: PŘÍHODA ČESKO-SRBSKÉHO MALÍŘE S KOMIKSEM (МУЗЕЈ МОРАВСКЕ, ОДЕЉЕЊЕ ЗА ИСТОРИЈУ КЊИЖЕВНОСТИ), Оломоуц, Република Чешка / MORAVSKÉ ZEMSKÉ MUZEUM, ODDĚLENÍ DÉJIN LITERATURY), Olomouc, Česká republika. Текст је публикован поводом јубилеја 110 година од рођења Карла Направника.

Новембра месеца 2020. године Градски музеј Вршац добија позив за сарадњу са Министарством Словеније, односно покровитељством Обалних галерија из Пирани и Maone d.d.o. Планира се заједничка изложба о руском сликару Николају Дмитријевичу Кузњезову. Сарадња ће зависити од ситуације са пандемијом.

Милан Остојић, конзерватор Атеље за конзервацију и рестаурацију штафелајног сликарства

Остварена је сарадња са сродним службама и установама из области заштите културног наслеђа. (Галерија матице Српске, Академија уметности Нови Сад, мастер студије конзервације и рестаурације)

1. Међународни Симпозијуму о румунском сликару у свештенику Арсениу Бока и ошварању изложбе под називом Иконе за душу, црква из Драѓанескуа, Румунија / *Părintele Arsenie Boca, Icoane pentru suflet, Biserica da la Drăgănescu, România* (25. јануар 2020).

2. Друѓа Графичка радионица (септембар – октобар 2020)

3. Друѓа Графичка радионица (септембар – октобар 2020)

4. Изложба дела уметника, професора и ујисца Зорана Петровића из фонда Уметничкој одељења Градској музеја Вршац, Art Expo и Галерија Bel Art, Нови Сад (март, 2020)

Ивана Арађан и Душка Коларов¹
НАРОДНИ МУЗЕЈ ЗРЕЊАНИН

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ НАРОДНОГ МУЗЕЈА ЗРЕЊАНИН ЗА 2020. ГОДИНУ

Народни музеј Зрењанин 2020.

Народни музеј Зрењанин је током 2020. године, уз музеолошки рад, обављао и богату изложбено делатност, педагошке и додатне активности.

Изложбена делатност

Народни музеј Зрењанин је током 2020. године реализовао 21 изложбу. У Салону су биле изложбе: „Портрети народног краља у уметничким делима”, „Птице и њихове породице”, „Пројекат: Толеранција и Мала ретроспектива Мирка Илића”, „Приче из депоа”, „Рат и хумор”, „Смрт фашизму!”, „Тито плакат – штампана акција”, „Прва српска добровољачка дивизија у слици и речи”. У Малом салону одржане су изложбе: „Сто година од доласка првих колониста у Банат (1919 – 2019): Идентитет сачуван у слици и сећању”, „Народно градитељство Мађара”, „Изложба радова Љубомира Стојковића”, „Мој Банат”, „Изложба скулптура Марка Вукше” (30 x 30), „XX зрењанински сусрет сликара” и „Реконструкција средњовековног ратника”. У холу су реализоване изложбе: Изложба поводом Дана школе Урош Предић, „Сведок времена”, „Toleranc&ja – kod kuće” и „Мој град, леп као слика!”. У Сталној поставци реализована је камерна изложба „Шест слика Мирјане Николић Пећинар” поводом обележавања Међународног дана музеја, 18. маја, а камерна поставка „Упознајте примате” реализована је на другом спрату Музеја поводом манифестације „Музеји за 10”.

Гостовања изложби

У овој години, неколико изложби Народног музеја Зрењанин, као и једна промоција филма, реализовано је у просторима у другим местима. Изложба „Сто година од доласка првих колониста у Банат (1919 – 2019): Идентитет у слици и речи” гостовала је у Банатском Карађорђеву на локалној манифестацији „Карађорђевачка прела”. Изложба „Дакле, Ви сте тај Урош Предић?” гостовала је у Народном музеју Кикинда, а Изложба о Тодору Манојловићу у Српском културном центру „Коло” у Морахалому (Мађарска). Промоција филма „Драгиша Брашован: мајстор сценографије живота” одржана је такође у Српском културном центру „Коло” у Морахалому (Мађарска).

¹ museumzr@mts.rs

Додатни програми

Током 2020. године, у Народном музеју Зрењанин реализовани су програми који су својом тематиком пратили изложбе или имали неку другу садржину. То су: предавање „Станишта птица“, такмичење гимназијалаца у беседништву «...Две ствари испуњавају моју душу увек новим и све већим дивљењем и страхопоштовањем: звездано небо изнад мене и морални закон у мени», јавни час ученика Зрењанинске гимназије „Атинска школа“, концерт „Дуа Кордис“, промоција филма „Драгиша Брашован: мајстор сценографије живота“, „Вече соната“ - концерт ученика Музичке школе „Јосиф Маринковић“, трибина ученика Зрењанинске гимназије на тему Холокауста, промоција књиге „Српски добровољци из Баната, Бачке и Барање: (1914 – 1918)“, концерт оркестра „Нова Барселона“, концерт састава „Istanbul night“, промоција књиге „Рат и хумор“, као и концерт виолинисткиње Мине Ђекић и пијанисте Милана Алексића.

Осим тога, остварена је сарадња са Народним позориштем „Тоша Јовановић“ (институцијом која је први сусед Музеју) те је Атријум Народог музеја током летњих месеци био простор летње позоришне сцене на којој је одиграно укупно седам представа, драмских и луткарских.

Народни музеј Зрењанин током 2020. године узео је учешће у локалној манифестацији под називом „Лето у граду“, као и у манифестацијама „Музеји за 10“, „Европска ноћ музеја“, „Дани европске баштине“ и „Дечја недеља“.

Завршетак пројекта „Музеј пољопривреде“

У 2020. години започети су радови на уређењу музејског простора предвиђеног за нови део сталне поставке Етнолошког одељења. Поставка ће бити посвећена развоју земљорадње у средњем Банату, а пољопривредне машине и алатке које ће бити изложене припадају колекцији Малбашких коју је наша установа откупила 2011. године средствима Покрајинског секретаријата за пољопривреду, водопривреду и шумарство.

Нова поставка имаће три целине: први сегмент биће посвећен погонским машинама и прибору за њихово одржавање; други сегмент биће посвећен транспортним средствима и запрежном прибору; док ће трећи сегмент – посвећен обради земље, обухватити причу о пролећним, летњим и јесењим радовима у пољу.

Завршетак пројекта „Редизајн сајта Народог музеја Зрењанин на основу Смерница за израду веб презентација органа државне управе“

Пројекат је значајан због адаптације презентовања садржаја поставки галерија и музеја која задовољава ишчекивања посетилаца, што допуњује садржај сталних поставки, омогућује интеракцију садржаја са корисником, и самим тим оставља јачи утисак на посетиоце. Такође, пројекат доприноси остварењу циља развој напредних дигиталних платформи, апликација, алата и дигиталних услуга за дугорочне пројекте дигитализације културног наслеђа и савременог стваралаштва, и употребу нових технологија у установама и код других учесника у дигитализацији у култури. Овај пројекат је наставак ранијих активности које су финансиране од стране Министарства културе и информисања Републике Србије. Међу најзначајнијим

пројектима свакако је „Набавка опреме за дигитализацију фонда свих збирки Народог музеја Зрењанин“, набавка сервера и опреме за умрежавање, као и пројекат „Виртуелна реалност поставке Народог музеја Зрењанин“. Нови сајт поседује ажурирање, тачност и потпуност садржаја, као и архивирање и отвореност, базиран је на двосмерности комуникације између музеја и корисника, музеја и других установа културе. Кроз отвореност садржаја акценат се ставља на оптимизацију за претраживаче, како би корисник могао на што лакши начин доћи до потребних садржаја и могућа је већа доступност дељења садржаја на друштвеним мрежама. Веб сајт је добио државни домен *kultura.go.rs*, што му даје једнообразност са другим сајтовима државних установа културе. Приликом његовог редизајна пратиле су се Смернице за израду веб презентација органа државне управе. Одрживост пројекта представља такође развој информационог друштва и електронских комуникација, које чине саставни део Дигиталне агенде Републике Србије из Стратегије развоја културе Републике Србије.

Манифестација „Музеји за 10“ и Европска ноћ музеја у Зрењанину

Манифестација „Музеји за 10“ у оквиру које је обележена и Европска ноћ музеја одржана је у периоду од 9. до 15. новембра. Ноћ музеја обележена је 14. новембра 2020. године. Током Манифестације програм Народог музеја обухватио је пет изложби: „Смрт фашизму!“ у Салону, „Реконструкција средњовековног ратника“ у Малом салону, које су постављене од раније, а отворене су: изложба „Мој град, леп као слика!“ у Холу, камерна изложба „Тито плакат – штампана акција“ у Салону и камерна поставка „Упознајте примате“ на другом спрату Музеја. Осим тога одржана је и пројекција филма „Ружа Шулман“ као пратећи програм изложбе „Смрт фашизму!“ у Салону Народог музеја Зрењанин.

Зрењанинска Ноћ музеја одржана је по четрнаести пут. Осим у Народном музеју, програми су одржани и у Савременој галерији УК Ечка, Народном позоришту „Тоша Јовановић“, Културном центру Зрењанина и у суседном месту Лазареву.

Међуинституционална сарадња

У склопу сарадње, заједно са Градским музејом Бечеј, Музејом науке и технике из Београда, Заводом за заштиту споменика културе Зрењанин и локалном самоуправом општине Нови Бечеј, Народни музеј Зрењанин започео је 17. августа 2020. године археолошка истраживања локалитета „Стари град“ у Новом Бечеју. Локалитет је познат и као Бечејска тврђава, а будући да се један њен део налази под водом, упоредо су рађена и подводна археолошка истраживања и она на копну. Том приликом су истражени, подводно, остаци северозападне куле утврђења и део северног бедема, док су на копну истраживани остаци североисточне куле и део источног бедема, где је сматрано да се налази главна капија за улаз у утврђење. Поред бројног археолошког материјала који је пронађен приликом археолошких истраживања, велики значај огледа се и у дигиталној документацији која је сачињена како на копну, тако и под водом.

На позив колега из Истраживачког центра Петница, кустос нашег музеја Александар Шаламон, археолог, одржао је предавање у тој реномираној образовној установи. Тема је била «Формирање и изглед средњовековних некропола у Банату»

са посебним освртом на локалитете Свете водице код Перлеза и Атар Ц код Сечња. Народни музеј Зрењанин уступио је остеоархеолошки материјал са средњовековне некрополе, локалитет Атар Ц, истраживачком центру Петница, за потребе летње и јесење школе археологије. Полазници ће радити на материјалу, упознавати се са скелетним остацима пронађеним на локалитету Атар Ц, али и на крају у потпуности антрополошки обрадити, и хемијски и физички анализирати, а све добијене резултате ће доставити Народном музеју Зрењанин.

ПЕДАГОШКЕ АКТИВНОСТИ У 2020. ГОДИНИ

Конзерваторско-рестаураторска радионица

Током јануара 2020. године, одржана је конзерваторско-рестаураторска радионица о примени хемије у конзервацији. У радионици су учествовали ученици II разреда ХТПШ „Урош Предић” из Зрењанина, који похађају смерове Техничар за заштиту животне средине и Техничар за индустријску-фармацеутску технологију. Након предавања, ученици су могли да виде поступак чишћења металних предмета од сребра помоћу ултразвучних таласа. Предавање и радионицу је одржала Татјана Петровић, самостални препаратор за конзервацију метала. Такође, ученици су имали прилику да погледају технике чишћења предмета од керамике, које је приказала и објаснила Дијана Борош, самостални препаратор за предмете од керамике, у Народном музеју Зрењанин.

Ликовна радионица „Свет птица око нас”

Током трајања изложбе „Птице и њихове породице” организоване су ликовне радионице под називом „Свет птица око нас” за ученике основних школа из средњобанатског округа. Радионице су трајале од 21. јануара до 11. фебруара 2020. године. Након стручног вођења кроз изложбу, ученици су цртали или сликали своју омиљену птицу. Ауторка и водитељка радионице је Ивана Арађан, кустос-историчар уметности. Укупан број учесника у радионицама је 439.

Ликовна радионица „Толеранција”

Током прве половине марта, непосредно пре увођења ванредног стања у РС, започели смо рад са средњошколцима у ликовним радионицама које су пратиле тему изложбе „Пројекат: Толеранција” и „Мала ретроспектива Мирка Илића”. Ученици су добили основне информације о изложби, анализирали неке од најзанимљивијих плаката, дискутовали на тему (не)толеранције и горућих проблема у данашњем друштву. Задатак ученика био је да креирају свој плакат на тему толеранције. Радионице су водили Ивана Арађан и Дејан Воргић, кустоси-историчари уметности, док је практичне смернице око израде плаката ученицима давао мр сликарства, Милан Граховац. Одржане су само две радионице у Музеју, а услед увођења епидемиолошких мера, ученици су наставили радом од куће. Одабрани ученички радови, представљени су на изложби „Толеранција – код куће” која је отворена 25.

јуна 2020. године у Холу Музеја. Том приликом смо угостили и наградили ученике чији су се радови посебно истакли. За потребе изложбе, жири је одабрао 22 рада.

Наставак реализације пројекта „Storytelling у музеју”

Пројекат Народног музеја Зрењанин „Storytelling у музеју” који се остварује у сарадњи са библитекарима Градске народне библиотеке „Жарко Зрењанин” успешно је настављен трећу годину заредом. Са основним циљем: неговање културне баштине завичаја, финансиран је од стране Министарства културе и информисања Републике Србије. Све планиране активности одвијале су се од септембра до децембра 2020. године. Овај циклус има и Водич који обухвата све активности пројекта.

Ове године пројекат је изашао из простора Сталне поставке Музеја, те су радионице у највећем броју реализоване у основним школама у местима надомак Зрењанина. Пројектни тим посетио је школарце у Башаиду, Тарашу, Елемиру, Стајићеву. И зрењаниски основци имали су прилику да буду учесници радионица у Атријуму Народног музеја, а одржане су и две радионице у Градској башти.

Пројекат „Музеј у школама”

Током 2020. године, започет је рад на пројекту „Музеј у школама”, финансираном од стране Министарства културе и информисања. Циљ пројекта је да се у сарадњи са директорима средњобанатских школа, наставним особљем и ученицима добију на увид њихови породични предмети са евентуалном културно-историјском вредношћу, који ће потом бити стручно обрађени и документовани путем фотографије и дескрипције у дигиталном картону. Пројекат има четири фазе, а у свакој од њих кустоси обилазе по петнаест школа. У овој фази предвиђени су обиласци општина Сечањ и Нови Бечеј. Пројекат је едукативног карактера јер упознаје ученике са појмом културног наслеђа, институцијом музеја и кустоским послом. Поред тога, документовањем предмета у дигиталној форми ствара се својеврсна мапа грађе коју становништво на територији средњег Баната поседује, а коју ће кустоси Музеја касније моћи да користе у научно-истраживачке и публицистичке сврхе. Пројектни тим је од септембра месеца обишао све школе у општини Сечањ и том приликом је мапирано и дигитализовано преко три хиљаде предмета. Пројектни тим чине виши кустос академски фотограф Душан Маринковић, кустоси-историчари Владислава Игњатов и Синиша Оњин, као и кустоси етнологи-антрополози Ксенија Мухић и Александра Ђукић.

Ликовно-едукативна радионица „Мој град, леп као слика!” у оквиру манифестације „Дани европске баштине 2020”

Ликовно-едукативном радионицом „Мој град, леп као слика!”, која је била одржана од 21. септембра до 2. октобра 2020. године, обележили смо манифестацију „Дани европске баштине”. Радионица се бавила градитељским наслеђем Зрењанина које је приказано на уметничким делима која се чувају у Народном музеју Зрењанин. Ученици су на приказаним сликама завичајних уметника попут Тивадара Вањека, Мирјане Шипош и других, препознали зграду Градске куће, мостове у нашем граду,

обалу реке Бегеј, али исто тако и научили где су се некада налазили и како су изгледали објекти којих више нема. Након „шетње“ кроз амбијенте града који су приказани на сликама, ученици су цртали зграду или амбијент који је њима посебно важан и драг. Циљ радионице је да се ученици повежу са визуелним и историјским идентитетом града у коме живе и препознају његову лепоту и вредност. Одабране ликовне радове који су настали у оквиру радионице „Мој град, леп као слика!“ представили смо на истоименој изложби у Холу Музеја, поводом манифестације „Музеји за 10“. На изложби је представљено 39 радова ученика на којима доминирају препознатљиве зграде у Зрењанину, споменици, паркови и др. Број ученика који су непосредно слушали презентацију од стране кустоса је 125, док је одређени број учествовао радом у школи, са учитељима и наставницима. Ауторка и водитељка радионице је Ивана Арађан, кустос-историчар уметности.

Манифестација „Дечја недеља“

Поводом манифестације „Дечја недеља“, која се обележавала од 5. до 10. октобра 2020. године, позвали смо наше најмлађе посетиоце да учествују у ликовној радионици „Увек ми је лепо у Музеју!“ и тим путем креирају Дечју књигу утисака о Народном музеју Зрењанин. Учесници су имали могућност да цртају индивидуално у простору Музеја, или да на основу сећања на једну посету Музеју, нацртају свој утисак код куће, и доставе нам га.

Слика 1. Изложба „Смрти фашизму!“

Слика 2. Детаљ изложбе „Приче из дейоа Збирка слика и реље књије“

Слика 3. Изложба „Реконструкција средњовековној рајника“

Слика 4. Изложба „Толеранција” део Салона НМЗ

Слика 6. Ноћ музеја Сјална јосјавка

Слика 5. Ноћ музеја Лејайи Уроша Предића

Слика 7. Промоција филма о Драђиши Брашовану, кустјос Дејан Ворјић

Слика 8. Радионица „Свеј њици око нас 4”

Слика 9. Радионица „Толеранција”

Слика 10. Радионица школа „Урош Предић”, предавач Тајјана Пејровић

Драјан Киурски
НАРОДНИ МУЗЕЈ КИКИНДА

ИЗВЕШТАЈ ЗА 2020. ГОДИНУ

Млинови који мељу, путеви који спајају: Народни музеј Кикинда је у 2020. години био укључен у ИНТЕРПРЕГ ИПА Србија-Мађарска пројекат „Grinding mills, binding roads“ (Млинови који мељу, путеви који спајају). Пројекат је подразумевао рестаурацију млина Сувача, изградњу помоћног објекта и увођење неопходних капацитета за публику, како би била омогућена рехабилитација овог јединственог млина. У пројекту „Млинови који мељу, путеви који спајају - путеви млинова“ учествовало је пет партнера чиме је формирана рута млинова са обе стране мађарско-српске границе. Током процеса реализације обједињени су млинови (4 ветрењаче и један суви млин) у Кишкунфелеђхази, Ходмезовашархеју и Опустасеру у Мађарској, Орому и Кикинди у Србији. Највећи износ средстава утрошен је на рестаурације, конзервације, санације млинова и ветрењача и изградњу нових објеката, али и едукативне сврхе кроз организацију различитих семинара и израду едукативног материјала. Реализацијом пројекта створена је основа за њихово даље коришћење и развој различитих културно-туристичких садржаја. Средства за реализацију пројекта у Кикинди су одобрена од стране ЕУ, Града Кикинде и Министарства културе и информисања РС.

Некропола у Мокрину 50 година касније: На археолошком локалитету „Лалина хумка“ код Мокрина, након 50 година, поново су вршена ископавања применом савремене методолошке праксе, а у циљу стварања могућности за вршењем различитих анализа које до сада нису биле могуће, као и у циљу сагледавања граница некрополе које ће у будућности омогућити њену трајну заштиту. У пројекту су учествовали Институт БиоСенсе, Лабораторија за биоархеологију, Филозофски факултет у Београду и Народни музеј Кикинда.

Манифестације:

Мамутфест: Фестивал је трајао један дан, а реализован је 12. септембра. Као и претходних година, Мамутфест је био намењен пре свега породицама. Овим фестивалом се обележава откриће скелета мамутице Кике, који је 1996. године пронађен у глинокопу фабрике „Тоза Марковић“ у Кикинди. Програм се састојао из неколико целина: изложбе о локалном наслеђу „Кикинда од А до Ш“, интерактивних пунктова у дворишту музеја, „Клуба – простора за учење, забаву и истраживање“, сталне поставке и радионице „Музеј од А до Ш“.

Слика 1. „Мамуџфест“

Ауторске изложбе и програми:

Изложба „Банатски златовез“: Изложба је отворена у сарадњи са Народним музејом Зрењанин у другој половини децембра 2019. године и трајала је до краја јануара 2020. На њој су представљени делови народне ношње који су украшавани златовезом.

Едукативни програми:

Кикинда од А до Ш: Летњи програм „Кикинда од А до Ш“ одигравао се током јула, августа и септембра. Чинила га је мултимедијална изложба фотографија и видео инсталација са легендама о идентитетима Кикинде уз пратећи ради лист као део евалуационог и интерактивног материјала. Изложба је била конципирана тако да посетилац прати смер кретања од првог представљеног идентитета на слово А (натпис Attendite на градској кући) до слова Ш (Штеванчева бара или Старо језеро). Радни лист су деца уз помоћ родитеља или бака и дека решавала ван музеја, на тачно утврђеним локацијама у граду. Посетом изложбе и решавањем радног листа, деца су усвојила 30 појмова из локалног наслеђа, након чега су нацртала нешто од понуђених појмова. Цртежи донети у музеј постали су део исте изложбе.

Фестивал етнолошког филма: Етнолошки филмови су били приказивани у два термина: од 10. до 14. и од 26. до 28. фебруара. Фестивал је, као и претходних година, привукао велики број ученика средњих и основних школа који су део наставе реализовали гледајући филмове и дискутујући на представљене теме из филмова.

Зимски едукативни програм „Музеј на сцени“: Програм је реализован од 8. до 14. јануара за децу узраста од 8 до 12 година. Циљ кампа је био да се учесници упознају са темама интерпретираним на сталној поставци музеја, као и са идентитетима Кикинде како би се од истраженог материјала креирала драмска представа. У креативном процесу су учествовала деца и волонтери музеја. У завршној приредби, посетиоци, махом родитељи учесника, имали су прилику да уживају у позоришту сенки и да се увере у то како су људи на просторима Кикинде живели од периода каменог доба, како је настао и како се развијао град Кикинда и ко су биле његове значајне личности.

„Ко је била Меланија Гајчић?“: У периоду од јуна до септембра за популацију младих био је организован едукативни програм „Ко је била меланија Гајчић?“. Музејски волонтери, махом средњошколци, су истраживали живот знамените Кикинђанке која је живела у XIX и XX веку. На основу прочитане књиге о њој и обиласка локалног гробља (које носи назив *Мелино*), креиран је сценарио за драмско извођење. Завршетак овог едукативног програма чинила је презентација у форми музејског театра. Представа је изведена шест пута на сталној поставци музеја.

Гостујуће изложбе и програми:

Рат и хумор: Изложба „Рат и хумор“ је реализована у сарадњи са Институтом за историју оглашавања, уз подршку амбасаде Сједињених Америчких Држава. На изложби је представљено како је коришћен хумор као делотворно пропагандно средство намењено мобилисању јавности у Првом светском рату. Интерактивни део

изложбе омогућавао је посетиоцима да се упишу у Књигу утисака руком, тастатуром или селфи-снимком и да поруку пошаљу директно у жељено поштанске сандуче.

Дакле, Ви сте тај Урош Предић: Гостујућа изложба „Дакле, Ви сте тај Урош Предић“, ауторке Оливере Скоко, историчарке уметности Народног музеја Зрењанин, била је изложена од марта до јуна. Пратећи програм изложбе чинила су ауторска вођења и радионице за децу и младе.

Читамо и пишемо са Аном Франк: У сарадњи са невладином организацијом „Terraforming.org“ из Новог Сада и Основном школа „Фејеш Клара“ у октобру је реализована изложба „Читамо и пишемо са Аном Франк“. Изложба је била намењена ученицима основних и средњих школа као допуна лектири „Дневник Ане Франк“, а састојала се из оригиналних легенди, импровизованог скровишта Ане Франк и радионице.

Слика 2. Музејски театар „Ко је била Меланија Гајчић“

Слика 3. Нови објекти у склопу пројекта „Млинови који мељу, њушеви који сјајају”

Слика 4. Представа „Музеј на сцени”

Слика 5. Радионица на изложби „Читамо и пишемо са Аном Франк”

Слика 6. Радионица на изложби „Дакле, Ви сте њај Урош Предић”

Мирослав Бицилин
НАРОДНИ МУЗЕЈ ПАНЧЕВО¹

ИЗВЕШТАЈ О РАДУ НАРОДНОГ МУЗЕЈА ПАНЧЕВО ЗА 2020. ГОДИНУ

Стручна и научноистраживачка делатност и учешћа на стручним скуповима

У 2020. години Народни музеј Панчево постао је пуноправни члан НК ICOM Србија, Националног комитета међународног савета музеја.

Одељење за Археологију –Током јануара 2020. године обављено је учешћена Конкурсу за суфинансирање пројеката у области заштите културног наслеђа-археолошко наслеђе у 2020. години Министарства културе и информисања Републике Србије, са пројектом „Систематска археолошка ископавања и истраживања локалитета Долово-Циглана у 2020. години”. Прикупљена је и послата конкурсна документација са попуњеним упитницима. Пројекту су одобрена средства у износу од 700.000,00 динара. Такође је конкурисано и са пројектом „Археолошка топографија Баната-систематско археолошко рекогносцирање општине Ковин у 2020. години”. Прикупљена је и послата конкурсна документација са попуњеним упитницима. Пројекту су одобрена средства у износу од 300.000,00 динара.

Настављена је обрада покретног археолошког материјала проистеклог са систематских археолошких ископавања локалитета Долово-Циглана у 2016. години – спајање делова посуда, издвајање материјала по затвореним археолошким целинама, статистичка обрада грнчарије, обрада С налаза, исцртавање предмета.

Током године вршени су следећи послови, у оквиру израде законски прописане теренске документације (израда теренског дневника, фотодневника, ситуационих планова, теренског инвентара, нивелманског дневника, Ц картона, техничке документације, спискова налаза, Картона археолошких налазишта, археолошке карте и обрада и исцртавање археолошких предмета):

– Финализована је израда законски прописане теренске документације са пројекта „Систематска археолошка ископавања локалитета Долово-Циглана у 2018. години”, која је заједно са Извештајем о ископавањима достављена Министарству културе и информисања Републике Србије.

– Финализована је израда законски прописане теренске документације са пројекта „Систематска археолошка ископавања локалитета Долово-Циглана у 2019. години”, која је заједно са Извештајем о ископавањима достављена Министарству културе и информисања Републике Србије.

¹ info@muzejpancevo.rs

– Започета је израда законски прописане теренске документације са систематских археолошких рекогносцирања К.О. Делиблато спроведених током 2019. године.

– Започета је израда законски прописане теренске документације са пројекта „Систематска археолошка ископавања локалитета Долово-Циглана у 2020. години”.

Финализована је израда четвртог тома монографије „Археолошка топографија Баната”, односно прве књиге „Археолошка налазишта града Панчева”, чији сам један од уредника. Током целе године обављани су послови на финализацији текстова-прилога монографије, послови коректуре и лектуре и сарадња на прелому књиге. Крајем године материјали су предати штампарии.

Због ситуације изазване пандемијом вируса COVID-19 нису уживо одржавани годишњи научни скупови, а планирано учешће на неким од скупова (Конференција о Сарматима у Темишвару) је одложено.

Виши кустос-археолог Војислав Ђорђевић обављао је послове члана редакције часописа Гласника музеја Баната, чији нови број (22) излази из штампе почетком 2021. године.

Одељење за Историју уметности – Настављено је уношење предмета у инвентарне књиге Збирке ликовних уметности и примењене уметности и рад у ИМУС-у (у највећој мери Збирка ликовних уметности – више стотина предмета, уз допуну постојећих података). Настављен је рад на припреми документације и података за утврђивање културних добара из фонда Одељења, укључујући предмете из обе Збирке, а такође настављен је и рад на ревизији смештаја предмета примењене уметности смешетених у кутијама (истовремено, започето је се сређивање просторија депоа примењене уметности и монтирање полица за одлагање предмета).

Током јануара 2020. године обављено је учешће на конкурс Министарства културе и информисања Републике Србије из области музејског наслеђа (реализована II фаза вишегодишње пројекта – Конзервација и рестаурација дела Зорана Петровића из Легата и уметничког фонда Народног музеја Панчево) који има за циљ да припреми услове за реализацију нове поставке Легата Зорана Петровића у склопу обележавања стогодишњице рођења уметника 2021. године).

Вршена су истраживања о приликама у уметности (уметничкој теорији и пракси) и култури услед друштвено-политичке трансформације након II светског рата поводом планиране изложбе. Истраживање о уметнику Зорану Петровићу – професору, легатору и свестраном ствараоцу. Истраживање о панчевачком уметнику – вајару Божићу Јововићу – наставак. Истраживање о карикатури у Панчеву – у вези са стваралаштвом уметника Стевана Милосављевића и Милоша Вушковића у сферама уметничког и публицистичког рада, припрема и писање чланка за Гласник музеја Баната.

У сарадњи са конзерватором-рестуратором сликаром Горданом Стојанов, настављен је рад на превентивној конзервацији (превентивна заштита – стандардна превентивна процедура у оквиру заштите културних добара; праћење микороклиматских услова) као продужетак ранијих активности – посебна брига се усмеравала на смештај и чување, као и давање предлога за конзервацију, према приоритету за предузимање конзерваторско-рестаураторског третмана, упућивање предмета на третман (основни третман и конзервација и рестаурација дела – предмети (тринаест скулптура и три слике) из Легата Зорана Петровића (пројекат – Конкурс Мини-

старства културе и информисања РС – област музејског наслеђа), иконе из Збирке сликарства XIX и XX века).

Објављени су текстови за каталог Изложбе награђених аутора 33 Октобарског ликовног салона Ковина (сарадња међу установама – гостовање у Народног музеју Панчево): Визуелно богатство мозаичне поставке, затим Чланак за Гласник музеја Баната бр. 22: Прилог проучавању историје панчевачке карикатуре – о албуму: Никола Пашић у карикатурама, као и текстуални прилог за публикацију колегинице Драгана Куручев, вишег кустоса ист. уметности Градског музеја Вршац (примена резултата истраживања о аквизицијама): Цртица о аквизицијама у Народног музеју Панчево (односи се на уметнички фонд – ликовна уметност).

Одељење за Етнологију – Настављена је ревизија предмета опште етнолошке збирке, што је подразумевало и рад у депоу на прегледу предмета, обради и попису експоната у нове књиге инвентара, као и рад на обради и упису новонађављених предмета. Стручна обрада музејског материјала обухватила је идентификацију, детерминацију, документовање и увођење предмета у електронску базу података – ИМУС. Током 2020. године обрађено је и уписано 800 етнолошких предмета из збирке опште етнологије у ИМУС.

Током јануара 2020. године обављено је учешће на конкурс Министарства културе и информисања Републике Србије из области музејског наслеђа у сарадњи са конзерваторским одељењем Музеја, са пројектом „Конзервација и рестаурација 14 предмета из збирке опште етнологије Народног музеја Панчево”.

Настављен је и Рад на реализацији пројекта „Црногорци у Банату: 1945–2020”. Пројекат је финансирало Министарство за културу Републике Србије, 2019. године. Прикупљен је документациони материјал (писани, аудио, фото и видео) за филм, изложбу и текст каталога који презентује црногорску заједницу на простору целог Баната, у периду од 1945. године, до данашњих дана. Том приликом успостављена је сарадња са Етнографским музејем у Београду, музејима Беле Цркве, Вршца, Зрењанина и Кикинде, КУД-ом „Станко Пауновић” из Панчева, као и појединцима, саговорницима о поменутој тематици.

Кустос етнолог Александра Јаковљевић, коаутор је текста за каталог и изложбу заједно са вишим кустосом, историчарем, Срђаном Божовићем.

Кустос етнолог Светлана Месици, извршила је Ревизију збирке текстила и играчака, а на основу Стручног упутства о условима и начину чувања и коришћења уметничко – историјских дела, комисијском ревизијом се утврдило стање збирке у целини: смештај збирке, бројно стање збирке документарна обрађеност, сравњење заченог стања са подацима из инвентарних књига, потребе за конзерваторским третманом, као и предлози за осавремењавања услова чувања предмета.

У складу са наложеним мерама Министарства за културу и информисање Републике Србије наставило се са процедуром за утврђивање својства културних добара за музејске предмете. У том смислу достављени су недостајући подаци за предмете за које се треба донети Решења о утврђивању својства културног добра.

Започет је рад на реализацији изложбе „Оглавља жена традиционалних култура јужног Баната” из фонду Народног музеја Панчево и КУД-а Станко Пауновић НИС – РНП Панчево, чиме се добио увид у њихове функције и прилике у којима су настајале и ношене, као и симболика у обичајној пракси мултикултуралне средине. За потребе изложбе, као и за наставак уношења предмета у документациони про-

грам ИМУС, урађена је фотодокументација колекције капа и марама из збирке текстила, као и фотодокументација етнологског материјала у спомен кући Михајла Пупина у Идвору због неопходности ревитализације сталне поставке куће. Написан је и текст за каталог изложбе „Оглавља жена традиционалних култура јужног Баната”.

Одељење за Историју – Виши кустос-историчар Срђан Божовићу току протекле године приредио је заједно са колегицом Александром Јаковљевић, кустосом етнологом, изложбу и каталог „Црногорци у Банату 1945–2020”. Овај пројекат започет је 2019. године уз подршку и средства Министарства за културу и информисање, Републике Србије. Током истраживања и прикупљања података и предмета за изложбу обишли смо више градова и села широм Баната (Кикинд, Иђош, Бела Црква, Вршац, Банатско Ново Село, Ковин, итд.). Разговарали смо са многим Црногорцима који су се после Другог светског рата населили у Банат. Понеки од њих су нам поклонили или позајмили предмете за нашу изложбу. Поред тога, посетили смо и више музеја (Етнографски музеј у Београду, Музеј у Белој Цркви, Народни музеј Зрењанин) од којих смо добили низ предмета и информација за изложбу о Црногорцима у Банату. Посебно бих издвојио КУД „Станко Пауновић” из Панчева. Позајмили су нам за потребе изложбе неколико свечаних црногорских ношњи. Након што смо прикупили довољно података и предмета (ношње, фотографије, старо оружје, гусле, свечане појасеве, колевку, итд.) приредили смо изложбу и стручни каталог „Црногорци у Банату 1945–2020. године”.

У складу са иницијативом Министарства културе и информисања Републике Србије настављена је дигитализација фондуса историјске збирке, односно унос података у јединствени информациони систем – ИМУС.

Теренска истраживања

Одељење за Археологију – У периоду од 2. септембра до 24. октобра 2020. године, на основу Уговора са Министарством културе и информисања Републике Србије о суфинансирању пројекта (бр. 451-04-1998/2020-02 од 01.07.2020. године) и Решења о дозволи за археолошка ископавања Министарства културе и информисања Републике Србије виши кустос археолог Војислав Ђорђевић обављао је послове руководиоца археолошких ископавања у оквиру пројекта „Систематско археолошко ископавање и истраживање локалитета Долово-Циглана у 2020. години”. Настављено је систематско истраживање античког и средњовековног насеља у Сектору 2 и сондажно ископавање касноантичке сарматске некрополе у Сектору 1 налазишта. У оквиру културних слојева и свих истражених целина, откривена је значајна количина покретног археолошког материјала (грнчарија и остали делови покућства), а археолошки фонд Народног музеја Панчево обogaћен је са више хиљада предмета. Издвојен је покретни археолошки материјал за конзервацију и рестаурацију (грнчарија и метални налази), која је у току.

Финансијска средства за извођење пројекта обезбеђена су од стране Министарства културе и информисања Републике Србије, у укупном износу од 700.000,00 динара, колико је и утрошено. Министарству културе и информисања Републике Србије достављен је финансијски извештај са пратећом документацијом.

О резултатим овогодишњих истраживања прилоге су направили РТВ Војводина, а у штампаним медијима прилози су објављени у листовима Политика, Пан-

чевац, Ало, Информер, као и интернет портали (013 Инфо и др.). Анимирана је и локална заједница у Долову, резултати истраживања су презентовани на округлом столу организованом у Дому културе у Долову, у оквиру расправе о туристичким потенцијалима Долова, где је показано интересовање да се овај локалитет на неки начин (археолошки парк, археолошка поставка, „брендерање прошлости” и др.) уклопи у потенцијалну туристичку понуду.

У сарадњи са Регионалним заводом за заштиту споменика културе у Панчеву покренут је поступак стављања локалитета под заштиту државе.

У периоду од 23. новембра до 25. децембра 2020. године на основу Уговора са Министарством културе и информисања Републике Србије о суфинансирању пројекта и Решења о дозволи за археолошка истраживања Министарства културе и информисања Републике Србије вршена су археолошка рекогносцирања у оквиру пројекта „Археолошка топографија Баната – систематско археолошко рекогносцирање територије општине Ковин у 2020. години – КО Мрамора”. Настављена је и довршена, претходне године започета теренска перспекција простора КО Делиблато (планирано за март-април 2020. године, али одложено због пандемије COVID-19). Регистровано је још 29 археолошких локалитета од укупно 75 из различитих периода од праисторије до новог доба. Започета је теренска перспекција на простору Катастарске општине Мраморак, општина Ковин где су до сада регистрована 22 археолошка локалитета из различитих периода, од најстаријих епоха праисторије (неолит) до периода аустријске власти овим просторима.

У склопу пројекта међународне сарадње Народног музеја Панчево са Универзитетом у Даблину (University College Dublin) и музејима у Вршцу, Зрењанину и Кикинди, све у оквиру пројекта „The Fallof 1200”, под руководством професора Барија Малоја са Универзитета у Даблину, вршена су археолошка рекогносцирања на територији општине Ковин, Ковачица, Опово и Панчево. Такође у оквиру пројекта „The Fallof 1200”, вршено је и сондажно теренско истраживање у атару села Сакуле, општина Опово, а на основу Решења о дозволи за археолошка истраживања Министарства културе и информисања Републике Србије. Пројекату потпуности финансира Универзитет у Даблину, тј. Пројекат „The Fallof 1200”.

Одељење за Историју уметности – Кустос историчар уметности Димитрије Јованов вршио је стручни надзор и помоћ при заштити и чувању историјско-уметничких предмета Дому културе у Самошу где се чува Легат Владимира Фијата – у име Народног музеја Панчево као установе која врши заштиту на територији Општине Ковачица; у сарадњи са колегицом Горданом Стојанов. Такође, извршен је и обилазак више локација у Панчеву (приватних кућа) – у циљу прикупљања података у вези са уметничким делима у власништву приватних лица на територији Града Панчева.

Одељење за Историју – Виши кустос-историчар Срђан Божовићу овиру пројекта „Црногорци у Банату 1945/2020” који је као руководилац започео у 2019. години заједно са колегицом кустосом етнологом, Александром Јаковљевић и музејским фотографом, Радованом Ђерићем, обишао је више градова и села у Банату где су разговарали са многим Црногорцима, колонистима и њиховим потомцима.

Одељење за Етнологију – Виши кустос-етнолог Александра Јаковљевић са вишим кустосом-историчарем и музејским фотографом, обилазила је бројна места у Банату, железничке станице и домаћинства у склопу теренских истраживања и прикупљања грађе за пројекат „Црногорци у Банату 1945/2020”.

Ревизија збирки

Стручним надзором Матичне службе Музеја Војводине наложене су мере, као и ревизија збирки свих Одељења Народног музеја Панчево. Током 2020. године руководиоци збирки наставили су, сходно својим годишњим плановима и програмима, са увидом у пресек броја и стања предмета као и процесом документационе обраде и предлога мера заштите.

Документаристичка и библиотечка делатност

Током 2020. године документариста библиотекар Дамир Прашникар радио је на документацији Музеја, ажурирању Књиге улаза и Књиге излаза музејских предмета, сакупљању медијских објава, видео-материјала и чланака везаних за делатност Музеја (дигитална хемеротека) као и са базом података ЈИС (некадашњи ИМУС): инсталација, поправка програма, администрација, бекап базе, дигитализација досјеа изложби и других активности.

Поред тога бавио се и редовним радом библиотеке, радом са корисницима, завођењем пристиглих монографских и серијских публикација, а пружана је помоћ корисницима библиотеке – колегама из сродних установа, затим студентима и индивидуалним истраживачима из земље и иностранства.

Настављена је дигитализација Инвентарне књиге монографских публикација.

Настављена је размена публикација са сродним установама („Гласник музеја Баната” и друге публикације). Обављани су послови прибављања ISBN и CIP бројева за различите музејске публикације, као и слање обавезних примерака матичним установама (Народна библиотека Србије, Библиотека Матице српске)

Документариста Дамир Прашникар радио је као секретар редакције на редакцијском послу „Гласника музеја Баната” бр. 22. Преко представника прикупљани су текстови стручњака из свих музеја у Банату, заједно са припадајућим рецензијама. Текстови су слати лектору и коректору и преводиоцу, а затим поново ауторима на одобрење. Рађена је детаљна техничка исправка чланака, који су затим послати на дизајн и у штампу. Аутор је стручног текста за „Гласник музеја Баната” (Ефемерни спектакл у Панчеву: Прослава стогодишњице Панчевачког српског црквеног певачког друштва (12. јун 1938)) за Гласник 22.

Реализована је и сарадња са Библиотеком Матице српске (Српски биографски речник, писање чланка о панчевачком сликару Петру Радосављевићу)

Обављани су разни други послови, од попуњавања анкета и упитника, вођења посетилаца кроз изложбе и поставке, учествовања у организацији музичких вечери и концерата, до помагања колегама у различитим активностима везаним за реализацију осталих музејских програма.

Конзерваторско-рестаураторски радови на предметима из збирки

Конзерватор-рестуратор Народног музеја Панчево, Гордана Ђурађевић Првановић током године вршила је редовне контроле микроклиматских услова помоћу термохригрометра као и редовне контроле и преглед културних добара која се чувају у Народном музеју Панчево. Обављен је и прелиминарни преглед дела из збирке ликовне уметности у циљу планирања будућих пројеката.

Вршени су редовни прегледи услова и стања дела Паје Јовановића, *Сеоба Срба*, Уроша Предића, *Портрет Александра I Карађорђевића*, 1923, уље на платну, 120×100 цм, инв.бр. 509, као и збирке икона 19. века.

Током 2020. године, конзерваторско-рестаураторски радови обављени на следећим уметничко-историјским делима: Зоран Петровић, *Дробилица*, уље и лак на платну, 89,5 x 116 цм, инв. бр. 915, Зоран Петровић, *Црвена машина*, уље на лесониту, 82 x 156 цм, инв. бр. 918, Зоран Петровић, *Назубљена*, комбинована техника на платну, 120 x 138 цм, инв. бр. 681, Зоран Петровић, *Машина њуцалица*, скулптура, 1960, сиви лив – гвожђе, 43 x 73 цм, инв. бр. 741, Зоран Петровић, *Буба као машина*, скулптура, 1959, ливени гус, 75 x 50 x 35 цм, инв. бр. 887, Зоран Петровић, *Развалина*, скулптура, 1960, ливени гус, база 100 x 28, висина 25 цм, инв. бр. 725, Зоран Петровић, *Пала њишница*, скулптура, 1969, сиви лив, база 80 x 40, висина 18 цм, инв. бр. 731, Зоран Петровић, *Месечев свирало*, скулптура, 1977, гвожђе, висина – 143 цм, инв. бр. 755, Зоран Петровић, *Велика звер*, скулптура, 1960, сиви лив, 16 x 68 x , инв. бр. 764, Зоран Петровић, *Машина свирала*, скулптура, 1977, гвожђе, висина – 70 цм, инв. бр. 762, Зоран Петровић, *Јеленак и шиљайца дубица*, скулптура, сиви лив, гвожђе, 26 x 80 x 28 цм, инв. бр. 756, Зоран Петровић, *Хваталица*, скулптура, гвожђе, алуминијум, 77 x 79 цм, инв. бр. 732, Зоран Петровић, *Буба*, скулптура, 1957, сиви лив, висина - 25 цм, инв. бр. 743, Зоран Петровић, *Као украс – шиљафејца*, скулптура, 1984, метал и пластика, висина 78 цм, инв. бр. 748, Зоран Петровић, *Војник и звер*, скулптура, 1959, комбиновани метал, лак на металу, 39 x 59 x 16 цм, инв. бр. 736, Зоран Петровић, *Дон Кихот њуца у вејрењачу*, скулптура, 1974, ливено гвожђе, висина 53 цм, инв. бр. 746, Стеван Тодоровић, *Портрет Николе Ђурчина*, 1884, уље на платну, 69×55 цм, инв. бр. 449 (245), Стева Тодоровић, *Портрет Марије Ђурчин*, 1885, уље на платну, 69×56 цм, инв. бр. 458 (246), Непознати аутор, *Св. Никола са медаљонима*, уље на платну, 110,5 x 78,5 cm, инв. бр. 74 (912).

Редовне активности конзерватора такође су обухватале и конзерваторски преглед, израда путне документације, паковање експоната и примопредаја изложби као и конзерваторски преглед и припрема предмета за изложбе: „Један гоблен – једна прича”, етнолога Николе Влајића и „Црногорци у Банату (1945-2020)”, етнолога Александре Јаковљевић и историчара Срђана Божовића.

У сарадњи Народног музеја Панчево, установе која врши територијалну заштиту, са Домом културе *Владимир М. Фијаш* у Самошу, дато је стручномишљење за чување и одржавање културних добара, као и стручни надзор над конзерваторско-рестаураторским радовима на делима из Дома културе *Владимир М. Фијаш* у Самошу: Непознат аутор, *Мосић*, уље на платну, 47,5 x 72,5 цм, *Велизар Фијаш*, 1934, уље на платну, 44 x 39 цм.

Рад педагошког одељења

Због ситуације са пандемијом COVID-19 током 2020. године, музејски педагог није имао организоване активности са публиком и децом. Изузев неколико организованих посета школске деце у јануару и фебруару, када су Музеј посетиле школе: „С.Јовановић”, „Ј.Панчић” и „Б.Петров”, као и МНРО Панчево, до краја године посета Музеју била је ограничена, а групне посете нису биле могуће.

Кустос педагог Александра Голубов вршила је остале послове у Музеју – дежурства, вођење посетилаца и др, као и дежурства у Музеју током ванредног стања због пандемије COVID-19 у периоду од марта до маја 2020. године.

Фотодокументација

Музејски фотограф у току године документовао је све активности Народног музеја у Панчеву, изложбе, радионице и остале акције, фотографисао је предмете из збирке Музеја.

Фотографисани су предмети из збирке Народног музеја Панчево за потребе издавања каталога изложби и монографија, а нарочито су фотографисани предмети за потребе дигитализације, односно уноса у јединствени информациони систем-ИМУС.

Музејски фотограф Радован Ђерић током године укупно је снимио око 1000 фотографија као и више сати видео документарног материјала. Обрадио је припремио за штампу више десетина фотографија за каталоге изложби. Реализовао документарни филм „Црногорци у Банату” у склопу пројекта „Црногорци у Банату:1945-2020.

Изложбене и друге активности

Услед пандемије COVID-19 током 2020. године изложбене и све друге активности Народног музеја Панчево биле су значајно умањене. Музеј је потпуно био затворен за посетиоце у периоду март-мај 2020. године због ванредног стања и забрање кретања грађана. Након тога, до краја године нису биле могуће веће групне посете, а број посетилаца на отварањима изложби и другим програмима био је увек ограничен и условљен поштовањем тренутно важећих мера.

И поред тешке ситуације, Народни музеј Панчево током 2020. године успео је да реализује и прикаже две ауторске изложбе.

Приредили смо још 6 гостујућих изложби током године:

-Почетком године трајала је ауторска изложба „Прота Васа Живковић: 200 година од рођења”.

-Изложба слика Драгане Јовановић из Панчева, под називом „Река снова” постављена је у фебруару месецу.

-Изложба финалисте Вука Вучковића, добитника награде за младе уметнике Панчева, такође је одржана у фебруару.

-Након укидања забране кретања и отварања Музеја, организовали смо у сарадњи са Културним центром Ковина. Изложбу радова са 33. Октобарског ликовног салона у Ковину, посетиоци су могли да погледају током јуна и јула месеца.

-Изложба радова насталих током 51. ликовне колоније Делиблатски песак, била је постављена током септембра и октобра.

-У истом периоду имали смо и изложбу слика доцента Универзитета уметности у Нишу, Владимира Ранђеловића, под називом „Тренутак тишине”.

-У октобру је одржана и изложба слика панчевачког сликара Александра Алимпића под називом „Образ и појаве”.

-Током новембра и децембра посетиоци су могли видети изложбе Николе Влајића, етнолог из Панчева, „Један гоблен-једна прича”, као и изложбу „Мозаици из другог универзума”, аутора Милана Ђука, сликара-конзерватора из Београда.

Крајем године, отворена је и изложба наших кустоса Срђана Божовића и Александра Јаковљевић, под називом „Црногорци у Банату:1945-2020”.

Осим изложбених активности, Музеј је угостио, организовао и приредио више програма, као што су: Сусрет књижевника у склопу фестивала *Четири јодушњаго-да: Зима- Панчево њаг сусрећа*, затим неколико концерата класичне музике (Радионица Барок, Марта Медан, Концерт младих талената).

Организоване су и две промоције књига, као и свечана академија у част премију академика Димитрија Стефановића, у сарадњи са ПСЦПД-ом.

У октобру је организован и традиционални скуп макетара, „Алексић куп”.

У наставку вишегодишње сарадње са Домом Јеврема Грујића у Београду, на изложби „Полексија, волим Вас”, изложена су и два дела из уметничке збирке Народног музеја Панчево: дела Стевана Тодоровића, *Порџрећ Васе Ђурчина* и *Порџрећ Милесе Ђурчин*.

Манифестације

Пандемија COVID-19 узроковала је померање термина и начин одржавања традиционалне манифестације Музеји Србије – Музеји за 10.

Ове године Манифестација је имала мото: Музеји за једнакост: разноликост и инклузија.

Као најаву националне манифестације Музеји Србије-Музеји за 10, НК ИКОМ-а Србије снимио је свој промотивни спот у Народном музеју Панчево, а та најава је емитована на свим националним електронским и другим медијима, нарочито на РТС-у.

У склопу Манифестације којом обележавамо Међународни дан музеја, националну Недељу музеја и европску Ноћ музеја, посетиоци су могли да посете две изложбе: уз стручно вођење:

Ауторску изложбу етнолог, саветника у култури, Николе Влајића „Један гоблен-једна прича” и ауторску изложбу мозаика, сликара конзерватора Милана Ђука, под називом „Мозаици из другог универзума”.

Издавачка делатност

Током 2020. године Народни музеј Панчево је из сопствених средстава издвојио средства и штампао треће издање књиге „Дивизија Принц Еуген” чији је аутор виши кустос историчар Срђан Божовић. Тираж овог издања је 500 примерака.

Нови 22. број „Гласника музеја Баната” за 2020. годину, због Пандемије COVID-19 изаћи ће из штампе током 2021. године. Припрема за штампу и штампање 22. броја Гласника финансирано је у потпуности од програмских и сопствених средстава Народног музеја Панчево. Нови број „Гласника” садржи чланке чији су аутори стручњаци запослени у свим музејима у Банату, али и Заводима за заштиту споменика културе, Регионалног центра за таленте из Панчева, као и независних ис-

траживача и научних радника. Садржај покрива теме од археологије, историје, етнологије, историје уметности, музеологије, конзервације и рестаурације, до разних прилога који се тичу културног наслеђа у најширем смислу.

Такође финализована је израда четвртог тома монографије „Археолошка топографија Баната”, односно прве књиге „Археолошка налазишта града Панчева”, која је предата за штампу крајем 2020. године, а изаћи ће почетком 2021. године.

Поред тога Народни музеј Панчево током 2020. године издао је неколико каталога за ауторске изложбе својих стручњака, а такође и каталоге за потребе гостујућих изложби. Штампан је и већи број лифлета, флајера и плаката за изложбене и остале активности које је Музеј организовао.

Односи са јавношћу и медијске објаве

У току 2020. године Народни музеј Панчево организовао је и реализовао укупно 19 програмских активности. Највећи део програма чиниле су гостујуће изложбе и ауторске изложбе стручњака, концерти, промоције и књижевне вечери, као и гостовање Народног музеја Панчево у другим градовима. Укупан број посетилаца у 2020. години значајно је умањен услед пандемије COVID-19.

Служба за односе с јавношћу ради на промоцији свих активности Народног музеја Панчево и комуницира са свим запосленима ради набавке и припреме материјала и информисања јавности о наступајућим активностима.

Током 2020. године агенција *Нинамедија* радила је на мониторингу медијских објава са задатом темом: Народни музеј Панчево. У периоду од почетка јануара до краја децембра 2020. године забележено је више од 220 објаву штампаним и електронским медијима.

Све активности Народног музеја Панчево остварене су уз сарадњу са свим локалним, регионалним и националним медијима, као и на итернет сајту Музеја и страницама Народног музеја Панчево на друштвеним мрежама.

Аквизиције

Одељење за Археологију -Реализацијом теренских истраживања током 2020. године фонд археолошких збирки Народног музеја Панчево обогачен је за више хиљада предмета, углавном фрагментима керамичких посуда из периода касног бронзаног доба, антике, раног и каснијег средњег века, такође откривен је и извештај број артефаката од метала кости и камена, кроз реализацију пројекта „Систематска археолошка ископавања и истраживања локалитета Долово-Циглана у 2019. години”, „Археолошка топографија Баната - систематско археолошко рекогносцирање територије општине Ковин у 2019. години - КО Делиблато” и рекогносцирањем и сондажним истраживањем у оквиру међународног пројекта „TheFallof 1200”.

Одељење за Историју - У протеклој години путем поклона обогачена је збирка историјског одељења, углавном су то фотографије из 19. века и времена Првог и Другог светског рата.

Одељење за Етнологију - Прикупљањем предмета путем поклона за општу етнолошку збирку (занати, домаћа радиност, покућство, пољопривредне алатке и машини) набављени су:

- Кројеви са цртежима и материјалима из кројачке радионице Душанке Степанов,
- 5 књига из домена уметности са илустрацијама,
- 1 машина „Решето“ из 19. века,
- 1 ткана стаза са геометријским орнаментима,
- 1 дрвена пушка за вежбу,
- 1 пракљача,
- 1 лопар за вађење хлеба из шпорета,
- 1 дрвена колевка,
- 1 пар штриканих вунених чарапа,
- опанчарски дрвени калупи,
- Дрвено ресло за обраду кожних каишева.

Средства одобрена по пројектима НМП у 2020. години

Током јануара 2020. године, Народни музеј Панчево, конкурисао јена Конкурсу за суфинансирање пројекта у области заштите културног наслеђа-археолошко наслеђе у 2020. години Министарства културе и информисања Републике Србије, са следећим пројектима:

- Конзервација и рестаурација дела Зорана Петровића из Легата и уметничког фонда Народног музеја Панчево, одобрено је 600.000,00 динара
- Систематска археолошка ископавања и истраживања локалитета Долово-Циглана у 2020. години, одобрено је 700.000,00 динара
- Археолошка топографија Баната- Систематско археолошко рекогносцирање општине Ковин у 2020. години, одобрено је 300.000,00

Укупно су у 2020. години, од Министарства културе и информисања Републике Србије, по основу 3 пројекта добијена средства у износу од 1.600.000,00 динара.

Учешће у међународним пројектима

На пројекту сарадње између Универзитета у Даблину и Народног музеја Панчево, који се тиче истраживања касно бронзано-допских насеља у околини Панчева и Банату, партнери су још и Народни музеј Кикинда, Градски музеј Вршац и Народни музеј Зрењанин. Споразум о сарадњи потписан је између свих установа, а све трошкове археолошких истраживања која су реализована у 2020. и планирана све до 2023. године, финансираће Универзитет у Даблину, односно ERC пројекат под називом „TheFallof 1200”. Координатор овог пројекта испред Народног музеја Панчево је археолог и в.д. директор Мирослав Бицилин.

Остале планиране активности које се тичу међународне сарадње махом су одложене због пандемије.

Слика 1. Сакуле, тјеренска истраживања

Слика 2. „ПССПД, Димитрију Стефановићу” - йлакай

Слика 3. „Црногорци у Банату” - йлакай

Слика 4. Са изложбе „Црногорци у Банату”

Слика 5. „Један гоблен, једна йрича” - йлакай

Драјана Куручев¹
НАРОДНИ МУЗЕЈ ВРШАЦ

IN MEMORIAM: РОБЕРТ ХАМЕРШТИЛ (1933–2020)

Проф. Роберт Хамерштил
Prof. Robert Hammerstiel
(Вршац, 18. 2.1933 – Ternitz, 23.11.2020)

1933. (18. фебруара), рођен је у Вршцу
Од 1947. живи и ради у Аустрији
1950-1956. учи од свог оца, иконописца
1956-1961. учи од проф. Герде Матејка - Фелдена, у Бечу
1963-1966. учи од Роберта Шмита, Герхарда и Августа Свободе
1985. награђен је титулом професора сликања, дрвореза, филозофије и писања
Почасни је члан асоцијације „Европски уметник е.В.“, Велберт, Немачка
2006. Почасни члан ВАНУ

О Роберту Хамерштилу:

„Његова целокупна уметничка и друштвена делатност усмерена је на афирмацију вредности типичних за друштво Војводине, као што су врхунски и општепризнати резултати у струци – уметност, мултикултуралност, толеранција, уважавање различитости те цивилизован и просперитетан суживот са суседима који се огледа и у томе да говори немачки, српски, мађарски и румунски.“ (vanu.org.rs)

„Велики уметник и велики човек кога су одавно већ препознали угледни историчари уметности и ликовни критичари, а посебно проф. др Рудолф Леополд, те је добио шансу, а што је преседан, да излаже у Леополд Музеју у Бечу где излажу они који имају светску славу (Егон Шиле, Оскар Кокошка ...) и нису више међу живима. Уметност Роберта Хамерштила је веома дубока, пуна тихе величине, снаге, сигурности и чврстине. Он плени напорима за афирмацију и промоцију Вршца и Војводине у свету. Вршац има привилегију и част, а Војводина, из које потиче и којој се стално враћа, такође, да је Роберт Хамерштил човек света и наш човек.“ (vanu.org.rs)

¹ dkurucev@hotmail.com

„Аутобиографски карактер његове уметности “обезбеђује” изванредну дозу искренности која је неопходна аутентичном стваралачком чину. Његова уметност, веома често, има исповедни карактер. Тако је, на пример, у поставци Музеја Роберта Хамерштила у родној кући његове мајке, у Гудурици крај Вршца, конципиран циклус цртежа којим је илустрован егзодус његове породице. Своју трауму, властити уметнички сензибилитет и специфично поимање пластичког ткива својих цртачко-графичко-пиктуралних остварења, Хамерштил ликовно култивише. Епопеју пута од Вршца до Тирница, надомак Беча, он исказује снажном и изразито динамичном линијском структуром. Ради се о изванредно узбудљивим цртежима – како због садржаја, тако и због уметникове нервозне линије. Иако су ови цртежи рађени у заносу, иако сви ти призори имају дескрипцијски карактер, сваки од нацртаних мотива се одликује изразитим експресионизмом. Јер, све те линије повучене су уметниковом руком, али и вољом судбине. Цртани а постериори, засновани на снази доживљаја, више нису само аутентични записи о ратним догађајима, они прерастају у универзални приказ човековог усуда у околностима егзистенцијалне угрожености. То осећање епохалне незаштићености и алијенације још сугестивније је изражено у Хамерштиловим графикама. Његови пространи, снажни, драматично контрастни и „тешки” дрворези, носе у себи укупну драму одиста несретног XX века. Хамерштил је у тој драми судионик и жртва, али и одмерени уметник који све претаче у слике испуњене емпатијом и бригом за човека. Заправо, у Хамерштиловом делу влада јединствени *humanitatis principia artis*.”

(Сава Степанов, *Сликарска трајање за смислом*, из каталога изложбе, Градски музеј Вршац, 2017)

„Поред пређашњег поменутог животног искуства, које стоји као основа његовог аутентичног програмског модела, Хамерштил се, неретко, окретао узору урбаног мотива градова западне Европе и Америке. Борави и излаже у великим градовима света, у метрополама као што су Њујорк, Лондон, Париз, које остављају снажан утисак на његова дела, потврђујући још једном већ усвојене ликовне дефиниције. Но, сусрет са великим центрима културе и цивилизације, још јасније указује на везу са родним градом. То су мегалополиси у којима се срећу разнородне културе, језици, музика, баш као у Вршцу, где се у микросредини рефлектује иста таква мултикултуралност.”

(Драгана Куручев, *Приче у слици – у илустрацији за идентитетом*, из каталога изложбе, Градски музеј Вршац, 2017)

Награде (избор)

- Награда и златна медаља за најбољу страну изложбу у Centro Artistico Culturale „La Pinga”, Rome, Italia
- Dimitroff медаља Републике Бугарске
- UNDA награда за филм „Und da ich gesehen habe” (Wolfgang Lesowsky, Портрет Роберта Хамерштила, ORF/TV)
- Национална диплома аустријског Министарства економије за књигу „Дрво живота“
- Herold Verlag, Беч/Минхен

- Награда Internationalen Grafiktriennale, Лублин, Пољска
- Hanz Czettel медаља, Аустрија
- Награда града Терница
- Медаља Prinz Eugen, Беч
- Почасна награда за уметност и културу
- Награда за културу Baden - Württemberg, Немачка
- Почасна златна медаља за ликовне уметнике, Аустрија,
- Награда Галерије модерне уметности, Беч
- Додељен му је „Папски витешки орден”

Изложбе (избор)

- 1973. Landesmuseum Niederösterreich, Wien
- 1979. Museum Zitadelle, Spandau, Berlin
- 1980. Europäische Akademie, Berlin
- 1982. Künstlerhaus, Wien
- 1984. Nationalmuseum, Graz
- Landesmuseum Palais Rohan, Strazburg/ Frankreich
- Landesmuseum Epinal, Frankreich
- 1987. Landesmuseum Linz, Niederösterreich
- 1988. Österreichisches Institut, New York, SAD
- 1990. Stadtmuseum Gelsenkirchen
- 1991. Museum der modernen Kunst Echnaton, Kairo/Ägypten
- 1992. Kunstgalerie, Schwerin, Deutschland
- 1993. Nationalgalerie, Wien
- 1997. „An Franz Schubert“ Herbert von Karajan Zentrum, Wien
- 2002. Градски музеј, Вршац, СЦГ
- 2005. Музеј Војводине, Нови Сад, Србија
- 2006. LEOPOLD Museum, Wien
- 2010. Отварање Музеја Роберта Хамерштила у Гудурици – Вршац, Србија
- 2011. Стална поставка у Музеју Војводине, Нови Сад, Србија
- 2012. ALBERTINA, Wien
- 2013. ALBERTINA, Wien
- 2013. Музеј града Ријеке, Хрватска
- 2014. Galerie Gerlich/Salzburg
- 2016. Galerie Laing/Ahaus
- 2017. Градски музеј Вршац

Учествовао је у многим националним и интернационалним групним изложбама.

Интернационални симпозијуми:

- 2003. Први европски симпозијум уметника, Essen/Velbert, Немачка
- 2004. Други европски симпозијум уметника, Essen
- 2005. Други сазив Уметничке колоније „Трагом Паје Јовановића”, Вршац

Радови у познатим збиркама (избор)

- Thyssen- Bornemisza Sammlung, Мадрид, Шпанија
- Музеј модерне уметности, Сан Франциско, САД
- Леополд збирка, Беч
- Национална галерија, Лондон
- Ватикан, Рим
- Музеј дрвореза, Ројтлинген, Немачка
- Национални музеј, Бугарска
- Centro Artistico, Рим
- Rupertinum, Салцбург
- Национални музеј западне уметности, Токио, Јапан
- Академија ликовне уметности, Беч
- Музеј Војводине, Нови Сад
- Градски музеј, Вршац

Објавио књиге

Ikone i rasovi

Gedanken über Kunst (Размишљања о уметности)

2010. у селу Гудурица отворен Музеј Роберта Хамерштила

Издавач:

Народни музеј Панчево

Лектор:

Ана Кајловиц

Уредник:

Мирослав Бирцлин

Коректура:

Ана Кајловиц

Редакција:

Мирослав Бирцлин

мр Лидија Милашиновић

Јелена Гвозденац Мартинов

Звонимир Сантрач

мр Војислав Ђорђевић

Драган Киурски

Драгана Куручев

Преводац:

Душица Илић

Дизајн и припрема за штампу:

Студио архе

Штампа:

ГРАФО-САН 96 ДОО

Секретар редакције:

Дамир Прашникар

Тираж:

300

Рецензенти:

др Александар Бандовић

Драгана Куручев

Милева Шијаковић

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
069(497.113)

ГЛАСНИК музеја Баната : прилози за науку, уметност и културу /
уредник Мирослав Бирцлин. - 1995, бр. 6 (дец.)- . - Панчево : Народни музеј
Панчево, 1995- . - 24 cm
Годишње. - Је наставак: Гласник - Народни музеј Панчево = ISSN 0353-2879.
ISSN 0354-7523 = Гласник музеја Баната
COBISS.SR-ID 103894279